Hebr. e. 780
Rapaport

ש. א. אן-סקי.

געזאמעלטע שריפטען.

פערלאגס-בוכהאנדלונג „עזרה”, פעטערבורג.

די בוכהאנדלונג „עזרה"

פעטערבורג, סאדאוואיא 52. טעלעפאן 68 - 542.

איז דער צענטראללאגער פון אלע אידיש-רוסישע ביכער (יודאיקא), נור אין איהם געפינט זיך שטענדיג אויפ'ן לאגער אלע אלטע און נייע ביכער פ'ן אלע אויסגאבען פון יודאיקא.

אויסער אידיש-רוסישע ביכער איז שטענדיג אין „עזרה" דא א גרויסער אויסוואהל פון אלע העברעאישע און אידישע ביכער, נור אין איהם איז גלייך צו קריגען אלע נייעסטעס וואס עס ערשיינט אויפ'ן אידישען ביכער מארק.

אויך, געפינענדיג זיך אין פעטערבורג און שטייענדיג אין שטענדיגען פארקעהר מיט די היגע גרעסטע רוסישע פירמעס און פערלעגער, פיהלט אוים „עזרה" שנעלל און פינקטליך אלע בעשטעלונגען אויף אלע אנדערע ביכער.

דער קאנצענטרירונג פון אלע ביכער וואס געהערט אן צו דעם יודענטהום און אויך אלע אנדערע שאפט דעם ביכערקויפער די בעסטע, בעקוועמליכסטע בעדינגונגען צו פאדערן ביכער נור פון „עזרה"; פערשפארט דעם ביכערקויפער פיעל צייט, מיה און איבריגע קאסטען פון אויסשרייבען יעדעס בעזונדער און בעקומען יעדעס בעזונדער.

= ביבליאטעקען און בוכהענדלער געהעריגען ראבאט =

שלמה ראַפּאָפּאָרט
(ש. אַנ-סקי)

ש. א. אנ—סקי
(שלמה ראפאפארט)

געזאמעלטע שריפטען.

ערשטער באנד

פערלאגס-בוכהאנדלונג „עזרה“, פעטערבורג.
1911.

С. Ан-скій.

СОЧИНЕНІЯ

Т. I.

אַלֶע רעֶכט, ווי אויך די איבערזעטצונג פאָרבעהאַלטען.

Publisched May 1911.

Privillege of copyright in the United States
reserved under the act approved March 3, 1905.
by M. Gonzer.

Buchhandlung „Kadimah“ Verlag Berlin.

1911.
С.-ПЕТЕРБУРГЪ.
Печатано со стереотипа въ
Типографіи В. Андерсона и Г. Лойцянскаго, Вознесен. пр., 53.

אינהאלט.

זייטע

I) אשמדאי (פאעמא) 8
II) א דין תורה (א חסידישע פאלקס-מעשה) 85
III) אויף וועמען קלאגט זיין גייסט ? 95
IV) די צוימענברעכער, (א פאנטאזיע. פון רוסישען) 100
V) געדיכטען:
1) מיין ליעד 110
2) דער שניידער 111
3) דער קבר (פון גיקיטין) 113
4) וויעגען-ליעד (פון נעקראַסאָוו) 114
5) די מוטער׳ס (פון נעקראַסאָוו) 116
6) מיין מוטער (פריי, פון יאקובאוויטש) 117
7) ליעד פון קאטארזשניקעס (פריי, פון יאקובאוויטש) 119
8) פלושא-איי! (פון גאלץ-מיללער) . . . . —
9) עלענד 121
10) די נאבט 122
11) צו די לעבעדיגע מתים 123
12) *** . . . . —
13) די שבועה 124
14) לכבוד ר׳ מענדעל׳ען . . . . —
VI) פאטער און זוהן (א קאמעדיע אין 1 אקט) 125
VII) מה נשתנה ? (א דיכטונג אין פראָזאַ) 148
VIII) בריעף פון יענער וועלט (א בינטעל מכתבים פון מאטקע חב״ד
ז״ל צו ר׳ שלומיאל, המכונה „דער ליגנער" נ״י) 155
IX) דער גיהנום 191

מיין פריינד און חבר פון גאנצען לעבען

ד״ר חיים ב״ר יוסף **זשיטלאווסקי**

מיט צערטליכער ליעבע און טיעפען אידישען געפיהל

ש. א. אנ—סקי.

אשמדאי.

(פאעמא).

אַשְׁמְדַאי

אַ פּאָעמא אין 8 קאַפּיטלען.

א.

דֶער אַשְׁמְדַאי און זַיין טורם

ווייט פון ליטאָ, ווייט פון פוילען,
הינטער אַלע הרי חושך,
ביי דעם וועג וואָס פיהרט צום גיהנום
דאָרטען וואו דער טייך סמבטיון
זיעדט און רוישט און וואַרפט מיט שטיינער, —
שטעהט פון נמרוד'ס אַלטע צייטען
אַ משונה־גרויסער טורם...
היט אונז אָב, אָ טאַטע פאָטער,
פון דעם טורם'ס בעל־הבית!..,
אין דעם טורם — איז קיין זֵכֶר
פון אַ טהיר און פון אַ פענסטער;
אויפ'ן דאַך, ווי צוויי יְוָנִים.
שטעהען מעהר נישט הויכע קוימענס
און פון זיי מיט אַ געפילדער
פליהען לאַנגע פייער־פּאַסען,
פייער־פאָדים. גלייך ווי בליצען.
רונד אַרום דעם גרויסען טורם
הערשט אַ פחד און אַנ'אימה...

דאָרטען זיצט די שוואַרצע טומאה,
דאָרטען רוהט די סטרא אחרא! —
היט א׳נז אָב, געטרייער פאָטער,
פון איהר מאַכט און פון איהר שליטה!...
אין אַ קיילעכדיגען חדר
וואָס ווייזט אויס׳עט ווי אַ קעסעל
זיצט דער מלך פון די שדים,
פון די לצים, מקטרגים,
זיצט דער אַלטער אַשמדאי...
אָנצוקוקען איז אַ פחד
אויף זיין גוף און אויף זיין פנים!
אויף צוויי קורצע היהנער=פיסלעך
האַלט זיך אויף אַ גוף אַ גרויסער
אָהן אַ האַלז און אָהן אַנ׳אַקען;
עס בעשטעהט דער גוף אין גאַנצען
פון אַ פעטען בויך אַ דיקען
מיט אַיין עק פון הונדערט איילען.
אויפ׳ן בויך אַ קאָפּ — אַ קירבעס,
אָהן אַ זכר בארד און פאות,
מיט משונה=גרויסע הערנער:
לאַנגע, שפּיציגע, פערדרעהטע,
און אויף זיי, אַנשטאָט אַ שטריימעל.
ליעגט אַ קרוין פון בייזע שלאַנגען.
און די אויגען — ווי צוויי פלאַמען.
קאַלטע, טויטע, גרינע פלאַמען,
גרינע פלאַמען — עכטע שוועבעל.
און דאָס מויל — אַ תהום אַ שוואַרצער,
מיט צוויי לאַנגע שאַרפע ציינער,
ציינער פון אַ ווילדען חזיר;
פון די נאָזלעכער די ברייטע
שלאָגט אַ רויך און פליהען פונקען,
לאַנגע הענד, און אָנשטאָט פינגער —

גרויסע, שוואַרצע, ווילדע נעגעל,
שפּיציג־שאַרפע, שרים־נעגעל.
גרויסע פליגלען, ברייטע שוואַרצע,
אויסגעוועבט פון עכטען חושך.
און דער גוף פון אַשמדאי
איז בעוואַקסען גאָר אין גאַנצען,
נישט מיט האָר, — מיט דינע ריטער.
ריטער אַייזערנע פון גיהנום...
און דער אַלטער שר־הטומאה
זיצט אין מיטען גרויסען חדר,
זיצט זיך ברייט און אָנגעלעהנט
אויף אַ הסב־בעט פון ביינער
ביי אַ טיש פון טהרה־ברעטער.
ביי זיין רעכטער האַנד — דער עגל,
יענער קאַלב פון ריינעם גין־גאָלד,
דער, צו וועלכען אין דער מדבר
האָבען זיך געבוקט די יודען.
ביי זיין לינקער האַנד — דער נחש,
די פערפלוכטע שלאַנג די קלוגע,
וועלכע האָט די באָבע חוה
אַיינגערעדט אָן גאָט צו פעלשען
אין פערזוכען פון דעם עפעל
פון פערווערטען עץ־הדעת.
הינטער זיי אין גרויסען חדר
מאָלען זיך ווי שוואַכע שאָטענס
פלעדער־מייז און מיני ברואים
גרויסע עקדעשען און שפּינען —
יענע שפּינען די פערפלוכטע,
יענע בייזע פּיער־טרעגער.
וועלכע האָבען פיעל געהאָלפען
צו דעם חורבן בית המקדש.
אויפ'ן טיש ביי'ם אַשמדאי

שטעהט דער קאַלך=אויווען דער גרויסער.
וואו עס זענען אויסגעשטאַנען
זעהר שרעקליכע נסיונות
אונזער עלטער=זיידע אַברם
און די הייליגע נביאים
די אַמאָליגע: חנניה
און מישאל ועזריה.
און דער קאַלך=אויווען דער גרויסער —
פול ביז ברעג מיט פעך און שוועבעל,
זודיג הייסע פעך און שוועבעל...
און דער אַלטער שר־הטומאה
שעפט אָן נמרוד'ס כוס דעם גרויסען
פול מיט ברענענדיגע משקה,
פּרעפעלט איים דאָס וואָרט „לַמָוֶת!"
צו דעם עֵגל און צום נחש,
און טרינקט איים די פעך און שוועבעל.
אַזוי זיצט דער אַשמדאי
פון פריה=מאָרגען ביז'ן אָבענד
אין זיין גרייסען קעסעל=טורם,
וואו עס הערשט אַ טוידט=גרין=לייכטונג,
וואָס עס שטראַהלט פון זיינע אויגען,
וועלכע לויכטען אין דער פינסטער,
ווי עס לויכטען שוועבעל=ווערים
ענדע זומער אין די פעלדער.
און די טוידטע גרינע לייכטונג
וואַרפט אַנ'אימה'דיגעס אויסזעהן
אויף די חיות, אויף די ברואים
וואָס געפינען זיך אין טורם.
אַז די זון פערגעהט אין מערי"ב
אַז עס קומט אָן בין השמשות,
הייבט זיך אויף ז'ער אַשמדאי,
נעהמט אין האַנד די האַלאָוועשקע,

די, מיט וועלכער אונזער צורר,
אונזער גזלן, רשע טיטוס
האָט געטהון דעם בית המקדש
אונטערצינדען און פערברענען:
גיט אַ בלאָז און גיט אַ פּרעפּעל,
און די שוואַרצע האָלאָוועשקע
הויבט אָן פלאַקערן און ברענען
מיט דעם זעלבען רויטען פייער.
וואָס עס ברענט אין טיפען גיהנום
אונטער יענע גרויסע קעסלען,
וואו עס קאָכען זיך משכּילים...
און די וועגד פון קעסעל־טירם
און די חיות און די בּרואים
און אַליין דער אַשמדאי
הויבען אַלע אָן צו ברענען
מיט אַ בלוטיג־רויטען פייער.
ס'ווערען רויט אַזוי ווי פּורפּור
אַלע האָר פון אַייזען־ריטער
אויף דעם גוף פון אַשמדאי.
רויט ווי צונטער ווערט דער עגל,
רויט ווי צינטער ווערט דער נחש
און די עקדעשען און שפינען.
אָט קומט אָן די צייט פון מעריב,
און דער אַלטער אַשמדאי
לאָזט פונאַנדער זיינע פליגלען —
זיינע שוואַרצע גרויסע פליגלען.
און הויבט אָן די וועלט בעדעקען
מיט אַ חושך ואפלה...
אַז ס'ייעט קומען חצות הלילה,
אַז די העהנער וועלען קרייהען,
וועלען קומען זיך צו פליהען
שדים, לצים און מזיקים,

יצר הרע׳ס, מקטרגים,
רוחות, לענטעכער, קונדסים,
אָבצוגעבען דין וחשבון
זייער הערשער אַשמדאי...

גאָט אַלמעכטיגער, געטרייער:
האָב רחמנות, און בעשיץ אונז,
דיינע בלינדע, שוואַכע קינדער,
פון די נעצען פון דער טומאה!!

ב.

דֶער אַשְׁמְדַאי אוּן לְהַבְדִיל מַלְאַךְ מִיכָאֵל.

מיט אַמאָל — אַ קלאַפּ אַ שטילער
לאָזט אין מזרח־וואַנד זיך הערען,
גיט אַ קלאַפּ — אַ דממה דקה
(ווי עס קלאַפּט ביים גביר צו סליחות
מיט אַיין אָבשיי אונזער שמש)
און אין בלוטיג־רויטער לייכטונג
שניידט זיך דורך אַ שטראַהל אַ קלאָרער,
ווי אַ שטראַהל פון דעם גן־עֵדן.
און דער אַלטער אַשמדאי
גיט אַ קנייטש זיין קופּער־שטערן,
גיט אַ בליק מיט הוילע פונקען,
גיט אַ ציה אין זיך דעם רוח —
און דערקענט דעם גאַסט וואָס קלאַפּט זיך -
ער צולאַכט זיך זעהר קאָנטעט
און שרייַט אוים (אַ קול — אַ דונער):
„ברוך הבא, ברוך הבא,

לאַנג, מיין פריינד, דיך נישט געזעהן!
קום אַריין צו מיר אין טורם!".
אין דעם גרייסען טומאה־פּאַלאַץ
פליהט אַריין — ווער ווייסט פון וואַנען! —
אײַנגעוויקעלט אין אַ טלית.
אויסגעוועבט פון הוילע שטראַהלען,
פליהט אַריין אַנ'אַלטער מלאך
ווי אַ צעדער־בוים אַ הויכער;
גרויסע פליעגלען, הימעל־בלאָהע,
ווייסע זיידענע בגדים,
אויף די פלייצעס אַיין עטרה,
אויסגעוועבט פון הוילע גין־גאָלד,
און די אויגען ווי צוויי שטערן
וועלכע לויכטען שטיל מיט רחמים
פון דער הויך דורך זיעבען הימלען.
דאָס איז נישט קיין פּראָסטער מלאך,
נור דער עלטסטער פון גן־עדן
און ער הייסט אויף אונזער לשון
(אַזוי דוכט זיך מיר) — מיכאל.
ווי ער איז אַריין אין טורם,
שוועבט ער אום אַ הרף עין,
ער פערוויקעלט זיך אין גאַנצען
אין אַ לייכטען, קלאָרען וואָלקען,
אַז די טומאה זאָל נישט צושטעהן
צו די הייליגע בגדים.
ער בלייבט שטעהן נישט ווייט פון אַלטען
און רעדט אויס גאַנץ שטיל מיט תמימות:
— פּראָסטע ברואים, דאָס הייסט מענשען
מיינען, אַז מיר זענען שונאים,
שונאים בלוטיגע און ווילדע,
וייל מיר שטרייטען מיט אײַנאַנדער.
זיי פערשטעהען נישט די טפשים,

אַז מיר זענען משולחים,
פראָסטע קנעכט און טרייע דיענער
און מיר טהוען, וואָס עס הייסט אונז
אונזער בורא כביכול.
אָט בין איך צו דיר געקומען
ווי אַ גאַסט און ווי אַ חבר,
דורכצושמועסען זיך אַ ביסעל
וועגען וועלטליכע ענינים,
וועגען הימלישע מדרגות,
וועגען גיהנום און גן־עדן.
— אמת! אמת. שר מיכאל!
רופט זיך אָב דער אַשמדאי:
איך בין גערן דיך צו זעהן!
זעץ זיך צו, מיין פריינד, זיי מוחל
און פון וועג —— נישט לאָז זיך בעטען ——
מאַך אַ שנעפסעל — פעך און שוועבעל!
— חע, אַ שנעפסעל, נישט קיין עַוְלָה!
ענטפערט שמייכלענדיג מיכאל —
איך וועל זאָגען דיר דעם אמת:
שוין ווי גאַל האָט מיר דערעסען
אונזער משקה פון גן־עדן,
אונזער יין המשומר, ——
נישט קיין טעם און נישט קיין ריח...
צו דערקוויקען זיך אַ ביסעל,
וועל איך זעהר גערן נעהמען
אַ טרונק זודיג פעך און שוועבעל!
און דער אַלטער שר־הטומאה
שעפט פון אויוועו אָן אַ בעכער
און דערלאַנגט זיין גאַסט מיט כבוד.
שר מיכאל נעהמט דעם בעכער,
טוליעט איין דעם קאָפּ אין וואָלקען,
מאַכט זיך שטילערהייד אַ ברכה,

שיקט זי גיך אַרויס פון טורם
פון דער שליטה של הטומאה ;
נאָך דעם טרינקט ער אויס די כּוס'ע
און פערגלאָצט גאַנץ הויך די אויגען,
גיט אַ קנאַק מיטביידע פינגער
און רעדט אויס מיט גרויס התלהבות :
— אַ, אַ משקה!... וואָס פאַר שוועבעל!
וואָס פאַר פעך ! אַ טעם ! אַ ריח !
עס צוגעהט אין אַלע אברים!...
זאָג, איך בעט דיך, אַשמדאי,
וואו בעקומסטו אַזאַ משקה ?
— חע, חע, חע ! צולאַכט זיך יענער :
האַ ? אַ משקה'לע ? אַ טעם ?
וואו איך נעהם עס ? מיינסט, פון גיהנם ?
האָסט אַ טעות ! איך בעקום עס
טאַקי נור פון סדום־עמורה ;
מעהר נישט דאָרטען קען מען קריגען
עכטע, ריינע פעך און שוועבעל...
נאָך אַ כּוס'ע, שר מיכאל !
ס'געהט פאַרביי אַ היבשע ווײַלע
נור אין דעם וואָס ביידע געגנער,
שר מיכאל און, להבדיל,
דער מקטרג אַשמדאי,
קוויקען זיך מיט פעך און שוועבעל,
נאָך דעם הויבט מען אָן צו שמועס'ן.
— נו, און זאָגט מיר נור : וואָס הערט זיך
עפּיס נייעס אין אײַער שליטה,
אין דעם פרעהליכען גן־עדן ?
פרעגט דער שוואַרצער בעל־הבית
ביי זיין גאַסט פון צווייטען עולם.
שר מיכאל שווייגט אַ ווײַלע,
גיט אַ זיפץ און זאָגט מיט טרויער :

— אַ־אַ! נישטאָ קיין נייעס קיין גוטע;
אין גן־עדן איז נישט פרעהליך...
— וואָס אַזוינס איז דאָרט געשעהן?
אין די אַלטע־אַלטע יאָהרען
פלעגט מען שטענדיג מיר דערצעהלען
פון גן־עדן נור נפלאות:
דאָרט איז ליכטיג, שעהן און פרעהליך
און עס זיצען זיך צדיקים
אויסגעציערטע, מיט עטרות
און זיי לערנען שטענדיג תורה,
און זיי זענען זיך מתענג
פון דעם ריינעם זיו השכינה..
— דאָס איז אַלץ אַמאָל געוועזען,
אין די אַלטע־אַלטע יאָהרען,
ענטפערט טרויעריג מיכאל;
איצט, נישטאָ שוין יענע צייטען!
דער אַמאָליגער גן־עדן
מיט זיין רוהע און מיט זיין שעהנקייט
איז פערגאַנגען, איז פערלאָרען!
נייע צייטען, נייע דורות,
נייע מצות און עברות,
נייע יודען, נייע חסידים...
שווער און ביטער איז צו רעדען,
צו דערצעהלען אַלע צרות,
צו ענטפלעקען אַלע וואונדען...
ביי אַ רגע שווייגט דער מלאך
און אַ טיעפען־טיעפען אומעט,
גיט אַ זיפץ — אַ קרעכץ אַ לאַנגען
און הויבט ווייטער אָן דערצעהלען:
— יעדען טאָג — מען ברענגט מיר יודען
פולע וועגענס מיט חסידים,
מיט רבנים און צדיקים —

אויסגעדאַרטע, אויסגעווייקטע,
געלזיכט, שווינדזוכט און מירידען,
לאַנגע בערד און לאַנגע פּאות
און קאַפּאָטעס ביז די פּיאַטעס —
ווי געהעריג אַלע מעלות.
אָבער מיט אַ קליין חסרון:
אָט די אַלע פיינע חסידים
אָט די כשר'ע צדיקים,
די דַיָנִים און רבנים
האָבען נישט קיין האָר, קיין נצוץ
פון אַ יודישער נשמה...
דו נישט מיין. זיי זענען פּושעים.
חס ושלום! — פיינע יודען:
לערנען תורה און קבלה
דאַווגען ערנסט מיט התלהבות,
זאָגען „אָמן" בכל כחם,
ווייקען שטענדיג זיך אין מקוה,
היטען אַלע תרי"ג מצות —
אָבער וואָס־זשע איז די פּעולה
פון דער תורה און עבודה,
אַז דער גרונד פון זיי איז מעהר נישט
נור אַ פיינער עולם־הזה
און אַ ביסעל עולם־הבא...
איך דערמאָהן מיך: די צדיקים
פון אַמאָלעדיגע יאָהרען —
פּראָסטע יודען, אָבער י ו ד ע ן,
ריינע הערצער, גרויסע הערצער!
יאָ, פון שפּאַניען, צי פון דייטשלאַנד
פלעגט מען ברענגען מיר נשמות.
קלאָרע ריינע ווי בריליאַנטען
אייסגעלייטערטע אין פייער,
אָט די דעמאָלדיגע חסידים

האָבען גוט געוואוסט דעם טעם
פון אַ הייליג מסירת־נפש
פאַר פערוואָגעלטע און שוואַכע,
פאַר דעם אמת, פאַר דער קהלה,
פאַר דעם גאַנצען כלל ישראל!
און די היינטיגע צדיקים
און די היינטיגע חסידים, —
נישט קיין פונק פון „וְאָהַבְתָּ״,
נישט קיין זאָרג פאַר כלל ישראל,
נישט קיין קרעכץ פון טיעפען האַרצען
איבער גרויסע צרות־רבים,
נישט קיין ברעקעל מסירת נפש...
אַז די איצטיגע צדיקים
קומען זיך צונויף צוזאַמען
ד'אָרט ביי מיר אין דעם גן־עדן,
איז פון זיי נישט אויסצוהאַלטען.
יעדער האַלט זיך פאַר אַ גדול,
יעדער מיינט, אַז ער איז העכער,
פרימער, הייליגער און קליגער
איידער משה, איידער אהרן,
איידער דוד אָדער שלמה.
אַלע בלאָזען זיך, נישט קאָנטעט
מיט די ערטער, מיט די קרוינען.
אַלע וואַרטען נור אויף כבוד,
שטענדיג טענות צו דעם בורא,
שטענדיג קליינינקע מחלוקות
לשון־הרע און משפטים...
און דער מלאך ווערט אַנשווייגען
און פערלירט צוויי הייסע טרעהרען
אויף די זיידענע בגדים.
און דער אַלטער אַשמדאי
זיצט זיך לאַנג, פערטראַכט, פערקומערט,

ער בעטראַכט דעם מלאך'ס ווערטער
נאָך דעם מיט אַ זיפץ אַ טיעפען
הויבט ער אָן אַליין צו רעדען:
— נייע צייטען אין גן־עדן,
שווערע צייטען, שלעכטע צייטען!
נור נישט מיין, אַז אין דעם גיהנום
געהען בעסער די געשעפטען...
אַח! ביי מיר איז אויך נישט רוהיג,
אויך פאַרהאַן גאָר נייע צרות...
אין אַמאָליגע אַלטע יאָהרען
איז דער גיהנום געוועזען
גלייך ווי איצטער פול מיט חוטאים;
אָבער קען מען דען פערגלייכען
די אַמאָלעדיגע זינדער
מיט די היינטיגע הולטאַיעס,
עזות־פנים'ער און מורדים?
זאָגסט, מיכאל, — אין גן־עדן
זענען ווייניג עכטע יודען.
און אין גיהנום, אַ שטיינער?
אויך די זעלביגע מגפה!
אַח! וואו זענען יענע צייטען
אַז מען פלעגט מיר ברענגען יודען,
שעהנע יודען, פיינע יודען
מיט גאַנץ קליינינקע עברות:
אַ מחשבה... אַ פערפעהלטעס
וואָרט אין מחזור, אין דעם פיוט..
נישט געוואַשען זיך בנוסחא,
אָבגעזאָגט אַ קליינעם ליגען
צי געטוידט אַ פליי אום שבת...
קליינע, כשר'ע עברות! —
מיט אַזעלכע מיני זינדער
איז געוועזען אַ גרויסער תענוג:

אַלע ליעב געהאַט יסורים,
אין געררופען זיי „של אהבה”;
שטיל געלעגען זיך אין קעסעל,
שטיל געבראָטען זיך אין אויווען,
שטיל געלעגען אויפ׳ן בענקעל
און, בעקומענדיג די ריטער,
נישט געוויינט און נישט געשריען,
נור געזאָגט זיך שטיל בנעימות
אַ קאַפּיטעלע פון תהלים.
איצטער, איצטער איז גאָר אַנדערש
איצטער ברענגט מען מיר גלותים,
גרויסע חטאים, אַפּיקורסים,
וועסט אויף זיי קיין מאָל נישט זאָגען,
אַז זיי זענען בני יהודים.
און די חוצפה, און די עזות!
מאַכען גוואַלדען, שרייען קולות,
שלאָגען זיך מיט מיינע שדים,
קיינער וויל נישט קיין יסורים,
קיינער וויל נישט געהן אין קעסעל,
קיינער וויל זיך מעהר נישט בראָטען!
און ווער רעדט שוין וועגען ריטער!
„ריטער, זאָגען זיי מיט עזות,
איז פאַר אונז די גרעסטע בושה”.
און זיי לאָזען זיך נישט שמייסען!!!
איין מאָל האָט מען יאָ געשמיסען
וואָלסטו זעהן די מהומה,
וואָלסטו הערען דעם געפילדער,
וואָס עס איז דערביי געוואָרען
אין דעם גיהנום, אין די קעסלען
און דערנאָך — בעטראַכט די חוצפה!
האָבען זיי דעם שד דעם עלטסטען
שיער די הערנער נישט צובראָכען!

שרעק׳יך! ביטער! שר מיכאל!
וואָס וועט ווערען פון דעם גיהנום
אויב אזוי וועט זיין אייך ווייטער?!...

און דיביידע אַלטע הערשער
פון גן־עדן און פון גיהנום
זיצען שטיל אין טיעפען טרויער.
ביידע טראַכטען, ביידע זיפצען,
ביידע בענקען נאָך די צייטען,
וועלכע זענען שוין פערגאַנגען...

ג׳.

דֶער מַלְאַךְ הַמָוֶת און דֶער מַלְאָךְ דוּמָה.

מיט אַמאָל אַ שטאַרקער דונער
גיט אַ קלאַפּ אין מיטען בוידעם
און זאָגט אָן דעם אַשמדאי,
אַז ס׳איז נאָהנט חצות הלילה.
עס שטעהט אויף געשווינד מיכאל
און נעהמט אָבשייד פון זיין חבר,
לעגט צונויף די גרויסע פליגלען,
ציהט זיך אויס אין דינע שטראַהלען,
און עס דויערט נישט קיין רגע
ווי דער מלאך ווערט פערשוואונדען...
שר הטומאה, אַשמדאי
הויבט זיך אויף פון זיין הסבה
און רופט אויס מיט ווילדע קולות:
— שדים! לצים! מקטרגים!
ווילדע קליפות און מזיקים!

אַלע קינדער פון דער טומאה
שטילע רוחות, בייזע רוחות
פון דעם ים און פון יבשה,
פון די הויכע בערג און טהאָלען,
פון די פעלדער, פון די וועלדער,
פון בית-עלמין׳ס און פון חורבות
און פון גרויסע טיעפע זומפען.
לענטעכער פון שטעדט און דערפער
שרעטעלעך פון אונטער-א״יוועננ
און קונדסים פון די בוידעמס,
מקטרגים, יצר-הרע׳ס
פון דער ליטא און פון פוילען,
פון בערלין און פון אָדעסאַ,
און פון ווילנא, און פון וואַרשוי,
און פון יודישע קליין-שטעדטלעך —
אַלע, אַלע קומט צו פליהען!
רויך און שטויב און שטורם-ווינדען
זאָלען אַייער וועג פערקעהרען,
הינד און וועלף און וואולקולאַקעם
זאָלען אַייער קול פערבילען,
העהנער זאָלען עס פערקרייען!
קומט צו פליהען! קומט צו פליהען
אָבצוגעבען דין וחשבון
אַייער מושל אַשמדאי!
קומט צו פליהען! חצות הלילה!
עס געהט דורך אַ הרף עין
און אַרום דעם שוואַרצען טירם
ווערט אַ שרעקליכער געדרודער,
אין אַ שטורם-ווינד אַ שטאַרקען,
וועלכער רייסט און פייפט מיט צאָרן,
דרעהט זיך אום מיט אַ געפילדער
מיט אַ רעש, מיט אַ שטורם,

דרעהט זיך אום אַ מחנה שדים:
גרויסע, קליינע, דאַרע, דיקע,
אַלע וואַרפען זיך מיט אימפעט,
פליהען, דרעהען זיך און שפּרינגען.
לויפען, קולען זיך און טאַנצען
טאַנצען ווילדע קאַראַהאָדען,
מאַכען שרעקליכע העויות,
קוויטשען, בילען, קרייען, שרייען,
זינגען הויך פערשייטע ליעדער,
רעדען נבול-פה אָהן בושה.
הונדערט טויזענד ווילדע קולות,
הונדערט טויזענד ווילדע תנועות
אין אַ שטורם פון געלעכטער...
גאַנץ בעזונדער פון דער מחנה
אָן אַ זייט, ביים וואַנד פון טורם
שטעהען ערנסט צוויי מלאכים.
איינער איז — מלאך המות,
און דער צווייטער — מלאך דומה.
ביידע ווייזען אויס גאָר אַנדערש
ווי געוועהנליכע מלאכים:
שרעקליך איז דער שַׂר הַמָּוֶת!
ווי פון אייזען אויסגעגאָסען
איז זיין גאַנצער גוף דער שטאַרקער,
אַלע אברים שאַרף און שפּיציג,
מיט אַ שפּיץ אַרויף דער שאַרבען,
שפּיציג שאַרף די נאָז די דינע,
גלייך ווי מעסערס ביידע באַקען
און די פּלייצעס און די קנעכלעך —
דינע, שפּיציגע ווי שפּיזען.
אויף די פּלייצעס — אַ פּאָר פליגלען,
שוואַרצע ווי פון שטאָהל געשמידטע,
קליינע, שאַרפע און פערדרעהטע

ווי אַ טערקישע פּאָר שווערדען;
אין דעם גוף איז טויזענד אויגען.
און זיי בלאַנקען אין דער פינסטער
ווי עס בלאַנקט אַ שאַרפער חלף,
טויזענד אויגען אָהן רחמנות,
און זיי שטעכען, און זיי שניידען,
און זיי גליווערן די דמים,
און זיי ווערגען דעם גנעראַנקען,
און זיי מאַכען אייז פון אָטהעם,
און זיי רויבען אַלע חושים,
און זיי שרייען שטום אָהן ווערטער:
„אַלע האָפענונג פערלאָרען,
שטאַרבען מוז דאָס אַלץ, וואָס אָטהעמט".
טויזענד אויגען — טויזענד מיתות!
אין דער רעכטער האַנד ביים מלאך
אין די שפּיציג שאַרפע נעגעל
איז פערדריקט אַ גרויסער חלף
אָהן אַ פּנימה'לע, אַ שאַרפער;
אויף דעם רעכטען שפּיץ פון חלף,
הענגט אַראָב אַ גרויסער טראָפּען
נישט פון גאַל — פון סם המות!
אין דער לינקער האַנד אַ ספר,
וועלכער רופט זיך „מעבר יבוק".
גאָר איין אַנדער פּרצוף פּנים
האָט זיין חבר, דער בעל כעסן,
וועלכער רופט זיך מלאך דומה.
ער איז הויך און שרעקליך מאָגער
און זיין גוף איז אויסגעצויגען
אַקוראַט ווי אַ שלשלת,
ווי אַ דינע שלאַנג אַ בייזע.
נישט קיין פּנים, נור אַ שנאָבעל
אי אַ לאַנגער, אי אַ שאַרפער

ווי אַ שנאָבעל פון אַנ'אָדלער.
אויפ'ן רעכטען מיטען שטערן,
ווי אַ גרויסער שוואַרצער איילבערט
בלאַנקט אַ ווילדעס אויג אַ בייזעס;
אָנשטאָט הענד — צוויי שאַרפע שווערדען,
די, מיט וועלכע מלאך דומה
פאַלמעסט יענע שטומע מתים,
וועלכע האָבען קיין זכרון,
וועלכע האָבען זיך פערגעסען
פון גרויס פחד פאַר דעם מלאך
זייער נאָמען, זייער פסוק,
וועלכע האָבען נישט קיין ענטפער
אויף דער שאלה: מה שמך?
ביידע שרעקליכע מלאכים
זענען פריינד פון לאַנגע צייטען;
אַז זיי קומען זיך צוזאַמען,
זענען ביידע זעהר גערן.
דאָ אין הויף ביים אַשמדאי
שטעהען ביידע גאַנץ בעזונדער
און זיי שמועס'ן שיחת חולין...
מיט אַ שמייכעל מיט אַ קאַלטען
רעדט מען זיך וועגען דאָקטוירים,
וועגען פרעפלער און ציגיינער.
וועגען מתים, חברה-קדישא
אין תכריכים און בית עלמין'ס.
— זאָג מיר נור, מיין שר המות,
איך האָב לאַנג געוואָלט דיך פרעגען, —
רופט זיך אָב דער מלאך דומה —
זאָג, מיט וואָס פאַר אַ כלי-זין
טויטסטו לעבעדיגע מענשען?
האָסט אין האַנד אַ גרויסען חלף
און אַ טראָפען סם המות —

סמ׳סט דו מענשען, צי דו קוילעסט?
אָדער שלעפּסט אַרוים דעם נפש
(ווי עס שטעהט אין דער גמרא)
פון דעם מויל און פון די נירען
ווי אַ האָר פון מילך ביים צדיק,
ווי אַ שטריק פון פעך ביים רשע?
זאָג, איך בעט דיך, שר המות,
איך בין גערן דאָס צו וויסען.
— ניין, איך שלעפּ נישט קיין נשמות
נישט פון מויל, נישט פון די נירען, —
ענטפערט קאַלט דער שר המות. —
נישט איך קוילע מיט מיין חלף
נישט איך טוידט מיט סם המות...
און דעם חלף און דעם טראָפּען
טראָג איך מעהר נישט ווי אַ סימן,
אז איך בין דער שר המות.
— היינט מיט וואָס־זשע מאַכסטו מתים
פון די לעבעדיגע מענשען?
פרעגט פערוואונדערט מלאך דומה.
— מיט דעם בליק פון מיינע אויגען —
ענטפערט איהם דער שר המות —
קליינע ברואים, דאָס הייסט — מענשען
קענען נישט אַריבערטראָגען
טויזענד קאַלטע שאַרפע בליקען;
זיי חאַפּט אָן אַנ׳אימת מות
און זיי שטאַרבען נור פאַר פחד
פון דעם בליק פון מיינע אויגען.
זעהר זעלטען, נור עס טרעפט זיך
צוויי צי דריי אין אַ יאָהר־הונדערט —
דאָס איז מענשען, דאָס איז הערצער:
גלייך געקוקט מיר אין די אויגען
אָהן אַ פחד, אָהן אַ טרייסעל.

רוהיג, טיעף און מיט אַ שמייכעל.
וועסט מיר גלויבען? שטילע בליקען
פון אזעלכע מיני מענשען
מאַכען אָבהענדיג מיך שטענדיג,
איך פערליער מיין מוטה און גאַנצען,
לאָז אַראָב די טויזענד אויגען
און (וועסט לאַכען) מיט איין אָבשיי,
ווי פערשעמט, צי ווי דערשראָקען,
פליה איך מיר אַוועק פון דאָרטען.
— בלייבען יענע מענשען לעבען?
פרעגט ערשטוינט דער מלאך דומה.
— ניין! אויף צלמים און אויף תליות
און מיט קוילען און מיט שווערדען
און דורך אַנדערע יסורים
ווערען זיי געטויטעט פון מענשען...
און עס טרעפט זיך גאָר נישט זעלטען —
פון די אייגענע תלמידים!
מענשען! מענשען! בעלי רחמים!
רעדט אַרויס דער שר המות
און שיסט אוים מיט אַ געלעכטער...
— איך וועל זאָגען דיר דעם אמת,
רופט זיך אָב דער מלאך דומה,
איך בין זעהר דיר מקנא:
דיין מלאכה איז אַ הויבע
און אַ איידעלע, אַ שעהנע
און זי האָט אַ טיעפען טעם.
שטענדיג שטעהסטו אויף דער גרעניץ
פון דעם לעבען און דעם שטאַרבען
און דער סוד פון אַלע סודות
איז פאַר דיינע אויגען אָפען.
לעבעדיגע זעהסטו מענשען
און דו האָסט אין האַנד נשמות,

פרישע, וואַרעמע נשמות,
וועלכע האָבען נישט פערלאָרען
נישט די חושים, נישט די טבע'ס
פון די לעבעדיגע מענשען.
נו, און איך — איך זעה נור מתים
קאַלטע מתים אין תכריכים,
קאַלטע קברים, קאַלטע שטיינער...
— זיי, מיין פריינד, מיר נישט מקנא,
ענטפערט איהם דער שר המות:
קאַלטע מתים אין די קברים
זענען, זאָג איך דיר, פיעל שעהנער
איידער לעבעדיגע מענשען,
וועלכע גרייטען זיך צום חשבון
פאַר דעם בורא כביכול.
וואָלסט נור זעהן, ווי מען ציטערט,
ווי מען וויינט, און ווי מען בעט זיך,
ווי מען חאַפּט זיך פאַר רפואות,
און פאַר כשוף און פאַר צדקה,
ווי מען טשעפּעט זיך, מען האַלט זיך
מיט אַ שרעק און מיט איין אימפּעט
פאַר דעם קראַנקען שטיקעל לעבען!
אַז אַ מענשעל וויל נישט שטאַרבען,
אַז דאָס לעבען איז איהם טייער. —
ווען דו דאָך אַודאי מיינען
אַז ער טהוט, וואָס איז נור מעגליך
עס צו היטען און פערלענגערן?
וועסט דו דאָך אַודאי מיינען
אַז דאָס וואָרט „אַ מענשענ'ס לעבען"
איז ביי מענשען זעהר הייליג?
אויב דו וועסט זיך אַזוי קלערען,
וועסט אַ גרויסען טעות האָבען:
וועסט באמת נישט געפינען,

אַזאַ סחורה, אַזאַ וועזען,
וואָס זאָל וועלוועלער זיך שעצען
ווי אַ לעבען פון אַ מענשען!
מיך נעהמט אָן אַ בייז געלעכטער,
אַז איך הער ווי מענשען שרייען
ביי אַ מטה, ביי אַ קבר,
אַז אין אַלץ בין איך ניר שולדיג.
טפשים, בהמית און רמאים!
זענען זיי דען בלינד, די מענשען,
זעהען זיי דען נישט, די שווינדלער,
אַז ביי מיר איז נור אַ חלף
מיט אַ טראָפּען סם המות,
און ביי זיי איז דאָ האַרמאַטען,
שווערדען, תליות, שאַרפע שפּיזען,
סקילה, שרפה, הרג, חנק,
אַלע אַרבע מיתות בית־דין
און דערצו נאָך אַלע מינים
פון די „איידעלע" יסורים,
וועלכע ציהען די נשמה
נישט פון מויל — פון אַלע נירען...
ווען נאַרען זיי, די מענשען
די אכזרים, די רמאים,
אַז זיי קלאָגען זיך און טענה'ן,
אַז זיי שרייען פרומע ווערטער
וועגען שלום, וועגען אחדות,
וועגען ליעבע און רחמנות?...
אַזוי רעדט דער שר המות
מיט אַ קאַלטען האַס אָהן כעס,
און דער בייזער מלאך דומה,
אָנגעשטעלט דעם לאַנגען שנאָבעל,
הערט איהם צו מיט גרויס כַּוָנָה.
ביי אַ ווײַלע שווייגען ביידע.

— נו, און וואָס וועסט דו מיר זאָגען?
פרעגט דערנאָך דער שר המות
ביי זיין אַלטען פריינד און חבר.
— איך?... ביי מיר נישטאָ קיין נייעסען.
אַלץ איז שטיל אויף די בית־עלמינ'ס
אויך גאַנץ רוהיג אין די קברים.
עס פערשטעהט זיך — אין די אַלטע,
וואו עס ליעגען שטילע מתים,
פיינע מתים, האַלב צופוילטע.
נו, און נייע פרישע מתים, —
די פערשאַפען מיר יסורים.
ברענגען מיך אין ווילדען כעס.
— וואָס אַזוינס? פרעגט שר המות.
— נו, בערעכען זיך, אַ שטייגער,
אָט איך קום זיך אין אַ קבר
צו אַ מת אַ שפּאָגעל־נייעם
און געפין איהם, ווי געוועהנליך,
אַיינגעשלאָפען שטאַרק און רוהיג:
מיעד פון וועג, פון דער לְוָיָה.
ס'איז נישט גרינג איהם אויפצוּוועקען;
נור מיט אַ געשריי אַ שטאַרקען,
מיט'ן קייט אַ שמיץ דערצו נאָך:
וועק איך אויף מיין גאַסט דעם נייעם
און איך פרעג איהם: „מה שמך?"
נו, איך רעד שוין נישט פון יענע,
וועלכע האָבען נישט קיין ענטפער
אויף אַזאַ מין פּראָסטע שאלה,
וועלכע האָבען קיין זכרון
צו געדענקען ווי מען רופט זיי.
פאַר אַזעלכע מיני ברואים
אָהן אַ נאָמען, אָהן אַ שארית
איז ביי מיר אַ גיכער משפט:

גלייך געפּאַלמעסט אויף צוויי שטיקער
און געשיקט אין כּף הקלע.
נור די יענע, וועלכע האָבען
נאָך אַ שטיקעלע זכּרון,
וועלכע שטאַמלען מיט אַנ׳ענטפער,
זענען שטענדיג גרויסע טפּשים. —
אויף מיין שאלה „מה שמך?"
גיט מען מיר אַזאַ מין ענטפער:
חיים, ברוך, יעקב, העניך,
צירל, חנה,ביילע, דוואָשע,
און אַנ׳אַנדערם מאָל נאָך בעסער ·
חיים=ברוך=יעקב=העניכם
צירל=חנה=ביילה=דוואָשעם.
און צום צווייטען מאָל מיין שאלה
שריי איך אויס מיט גרויסען כּעס,
און די ברואים טענה׳ן ווידער:
גבירים, בעטלער, בעלי=בתים,
הענדלער, קרעמער, בעלי=מלאכות.
פון אַזעלכע מיני תשובות
חאַפּט מיר אָן אַ ווילדער צאָרן
און צום דריטען מאָל מיין שאלה
גיט אַ קלאַפּ שוין ווי אַ דונער:
„מה שמך? מה שמך?
זאָג מיר, מענש, וואָס פאַר אַ נאָמען
האָסט דו אויף דער וועלט געלאָזען
וויין דעם זֵכֶר, וויין דעם רושם
וואָס דו האָסט מיט דיינע מעשים
אויסגעקריצט אויף לאַנגע צייטען
און געדאַכט פון דורי דורות!"
אָט ביי דער מין פראָסטער שאלה
שווייגען ניינציג פון הונדערט,
ווייסען מיר נישט. וואָס צו זאָגען...

בײ די װערטער װערט דער דומה
אויפגערעגט און שטאַרק אין כּעס,
גיט אַ קלאַפּ אין דר׳ערד דעם שנאָבעל
גיט אַ װאָרף אַ בליק אַ װילדען
און הויבט װײטער אָן צו טענה׳ן:
— דאָס איז אונטען אין די קברים
נו, און אויבען אויף די קברים?
אויף די אוהל׳ס און מצבות
זענען אויסגעקריצט אַזעלכע
הויכע שבחים, הויכע מעלות,
אַז מען קען נשתּומם װערען.
נאָר אַ לײען טהון די װערטער,
װעלכע זענען אויפגעשריעבען,
אויסגעקריצט אויף מירמעל־שטײנער
אויסגעקריצט אויף דורי דורות, ––
קען מען מײנען — די בית־עלמין׳ס
זענען דורך פּערזײעט מיט גדולים,
מיט צדיקים, מיט חכמים,
בעלי־צדקות און עֲנָוִים,
אשת־חיל׳ס אָדער צנועות...
אָט אַזעלכע מיני שבחים,
אָט אַזעלכע מיני כזבים
װעגען טויטע, װעגען שטומע,
האָבען מיר שון שטאַרק דערעסען
און איך האָב זיך איצט גענומען
איבערמאַכען אַלע כתבים
אויף די אוהל׳ס און מצבות.
בײ אַ גביר אויף אַ מצבה
האָב איך אָנגעשריעבען: „גנב";
בײ אַ רב פון אַ קלײן שטעטעל
האָב איך אָנגעשריעבען „שוטה;
אויף אַ קינצליכער מצבה

פון זוגתו של בעל־שתדלן,
וואו מיט אותיות גענילטע
איז געווען געשריבען „צנועה"
האָב איך אָנגעשריבען „זונה"
אויף אַ שעהנעם רייכען אוהל
פון אַ גרויסען גוטען־יודען
האָב איך אויסגעקריצט: „פ"נ
אונטער'ן אוהל ליעגט בעגראָבען
אַ צבוע'יאַק, אַנ'עם־הארץ,
וועלכער האָט זיין גאַנצען לעבען
פאַרנעשטעלט זיך פאַר אַ צדיק.
בלוט געזויגען פון קבצנים,
ח"י מאָל ח"י געשלעפּט פדיונות
פאַר'ן נאָז געפיהרט חסידים,
און געהאַנדעלט ווי אַ קרעמער
מיט גאָט'ס נאָמען, מיט גאָט'ס ווילען.
מיט קמעות און מיט שמירות"...

ד.

אִין שְׁאוֹל תַּחְתִּיָה. דֶער הַאנְדֶעל מִיט חֲטָאִים.

ק־ר־ר־ראַך!... עס גיט אַ קלאַפּ אַ דונער,
און עס הויבען אָן צו קרייהען
ששים רבוא ווילדע העהנער.
האַלבע נאַכט איז שוין געקומען
און דער שטורם־ווינד, און וועלכען
ס'דרעהען זיך די מחנות שרים,
הויבט זיך אויף מיט האַסט צום וואָלקען
ווי אַ זייל צי ווי איין ענגבער,
דרעהט זיך אויס ווי אַ מין פזר,

בויגט זיך צו צום לינקען קוימען
פון דעם מעכטיג הויכען טורם
פון דעם הערשער אַשמדאי.
ווידער — נאָך אַ שטאַרקער דונער,
און דער ווינד מיט אַלע שדים
פליהט אַריין אין קעסעל־פּאַלאַץ,
גיט אַ קלאַפּ זיך אָן פּאָדלאָגע —
און ס׳ווערט שטיל, קיין פּיפּס, קיין אָטהעם...
אַלע רוחות, ווי יְוָנִים
אָהן אַ ריהר און אָהן אַ תנועה,
שטעהען שטום מיט גרויסען פּחד
פאַר דעם פּנים פאַר דעם שטרענגען
פון דעם גרויסען אַשמדאי.
און דער הערשער פון די רוחות
קוקט אַרום זיין גרויסען חיל,
זיצט אַ ווייל ווי פערשלומערט.
ווי פערטיעפט אין די רעיונות
און הויבט אָן דערנאָך צו ריידען:
„מיינע קינדער, בני הטומאה
פון די ארבע פנות עולם!
גיט מיר אָב אַ קלאָרען חשבון
פון די מעשים פון די טרפה,
פון די שטרויכלונג און חטאים,
פון די זינדיגע מחשבות,
פון די שרעקליכע עברות,
וואָס איהר האָט געזייעט מיט הויפענס
צווישען מענשען אויף דער וועלטעל
פון די שפּיצלעך און לצנות,
פון פערבלענדעניש און שטותים,
פון די אַלע מיני נעצען,
וואָס איהר האָט פערשפּרייט צו פאַנגען
פרומע יודישע נשמות!

איהר זאָלט אַלע רעדען אמת.
נור כדי אייך נישט צו שטערען
פון דער טרפה׳נער מלאכה
און בעפרייען אייך וואָס גיכער,
בין איך גוזר, אַז איהר אַלע
שדים, לצים און קונדסים
און די דאַרע יצר־הרע׳ס
פון די יודישע קליין־שטעדטלעך
זאָלט זיך געהן אין שאול תחתיה
און זאָלט דאָרט מיינע שרים
מיינע גרעסטע דיענער: סני,
סנסיני און סמנגלוף
געבען אייער טרפה׳ן חשבון
ווי געהעריג איז — אויף פאַרמעט
און מיט חזיר־בלוט געשריבען.
און אָט דאָ ביי מיר אין טורם
זאָל זיך בלייבען מעהר נישט איינער.
דער בעריהמטסטער און דער גרעסטער
פון אָדעסער יצר־הרע׳ס,
און ער זאָל מיר קלאָהר דערצעהלען
פון די נייעסען, וואָס עס הערט זיך
אין מיין הויפט־שטאָדט, אין אָדעסאַ;
ווי אָדעסער בעל־עברות
קריכען, שפרינגען, לויפען, פליהען
אין די נעצען פון מיין שליטה".
עס געהט דורך אַ הרף עין —
און פון דר׳ערד פון יענעם ווינקעל
אין דעם טורם, וואו ס׳געפינט זיך
יענער זומפּ, אין וועלכען קרח
מיט זיין גאַנצער גרויסער מחנה
איז געוואָרען איינגעזונקען,
הויבט זיך אויף אַ קנויל פון פייער,

חאַפּט אַרום די מחנה שדים
און פֿאַלט דורך מיט זיי צוזאַמען
דורך דעם זומפּ אין שאול תחתיה
און אין טירם בלייבט נור איינער,
דער מיוחס און דער גרעסטער,
פֿון אָדעסער יצר־הרע׳ס.
שאול תחתיה! שאול תחתיה!
פֿריהער מוז איך אייך דערצעהלען,
וואָס דאָס איז פֿאַר אַ מין מקום.
נאָך נישט לאַנג. אין יענע צייטען
אַז די בייזע אַפּיקורסות
האָט נאָך נישט פֿערשפּרייט איהר שליטה
אויף אַחינו בני ישראל.
איז דער גיהנום געוויעזען
נישט וואו ער געפינט זיך איצטער;
ער האָט דעמאָלט זיך געפֿונען
אין דעם גרויסען טיעפֿען קעלער.
וועלכער רופט זיך „שאול תחתיה״,
אונטער שר הטומאה׳ס טורם.
אַח! אין יענע פֿרומע צייטען
איז דער גיהנום געווען
גאָר אַ קליינער און אַ פּראָסטער
מיט צוויי אַלטע ציגעל־אויוועגס
און מיט צעהן אַלטע קעסלען,
און די דיענער פֿון דעם גיהנום
זענען זיך דורכאויס בעשטאַנען
נור פֿון דרייצעהן אַלטע שדים
קראַנקע, הינקעדיגע, שלאַפֿע,
וועלכע פֿלעגען שטענדיג ליענען
ביי די קעסלען, אויפ׳ן אויווען
אום צו וואַרעמען די ביינער,
שטענדיג קרעכצען און זיך קלאָגען

אויף דער ביטערער עבודה.
הייצען פלעגט זיך דאַן דער גיהנום
ניר מיט אַלטע פוילע ברעטער,
וועלכע אָט די קרומע שדים
פלעגען אַלע בין השמשות
גנב'ענען פון גרויסען פלאַנקען,
וועלכער איז אַרום גן־עדן...
אין דעם גיהנום איז דעמאָלט
שטיל געווען און זעהר רוהיג.
קליינע, פרומע בעלי־עברות,
ליעגענדיג זיך אין די קעסלען,
פלעגען שטענדיג זאָגען מוסר
פאַר די הינקעדיגע וועכטער.
און די שדים פלעגען הערען,
פלעגען טראַכטען וועגען תשובה.
און אַז קיינער פלעגט נישט זעהן
פלעגט מען זיך אַ „ברכו" מאַכען
זאָגען „אמן", „יהא שמיה רבא"
און אַנ'אַנדערם מאָל אַפילו
שפייען אין דעם גרויסען אויווען
און פערלעשען דאָרט דאָס פייער.
און גאַנץ אָפט פלעגט דאָרטען טרעפען,
אַז אַ רייכער בעל־עברה
פלעגט פאַר עטליכע שמעק טאַבאַק
מאַכען גאָר אַ שעהנע פליטה;
אַ שמעק־טאַבאַק'ל די שדים,
אַ שמעק טאַבאַק די מלאכים,
וועלכע היטען דעם גן־עדן —
און דער רייכער בעל־עברה
פלעגט זיך איבערקלייבען רוהיג
אין דער וואָהנונג פון צדיקים.
אָט אַזוי איז זיך געגאַנגען

ביז דער צייט פון משה דעססער.
משה דעססער! משה דעססער!
גוואַלד, וואו נעהם איך טויטע קללות
דיך צו שילטען פאַר דיין טומאה,
פאַר דאָם בייז וואָס דו האָסט יודען
אָנגעטהון מיט דיין השכלה,
מיט דיין טרפה'נער השכלה!
זינט דער אַחֵר, אשר חטא
ואשר החטיא את הרבים,
האָט פערברייטעט צווישען יודען
גאַנצע הלכות אַפּיקורסות,
חקירות, ספקות, ווילדע קשיות
און פער'סמ'ט פיעל טויזענד מוחות —
זינט ער האָט געבויט זיין קלייזעל
אין דעם סדום פון נייע צייטען,
אין בערלין (אַ שטאָדט פון דייטשען!), —
האָט אַ שאָט געטהון אין גיהנום
גאָר מיט נייע בעל-עברות...
אין אַ קורצע צייט פון יאָהרען
איז געוואָרען קליין דער גיהנום,
ענג געוואָרען אין די קעסלען,
נישט געהאַפּט קיין האָלץ אויף הייצען,
און די אַלטע קרומע שדים
האָבען זייער ביסעל שליטה
גאָר אין גאַנצען שוין פערלאָרען.
אַז דער אַלטער אַשמדאי
האָט דערוואוסט זיך פון די מעשים,
האָט ער גלייך געהייסען בויען
גאָר אַ גיהנום אַ נייעם,
אי אַ גרויסען, אי אַ ברייטען
מיט תרפ"ט אלפים קעסלען,
וועלכע זאָלען זיך בעהייצען

נישט מיט האָלץ — מיט שטיינער־קויהלעז,
האָט געהייסען דאָרטען מאַכען
טעלעגראַפען, טעלעפאָנען
און עלעקטרישע בעלויכטונג,
און פאַר וועכטער האָט ער דאָרטען
צוגעשטעלט אַ מחנה שדים.
גרויסע, יונגע און געזונדטע,
וועלכע וויסען „מה שתשיב"
מיט'ן צונג און מיט די נעגעל,
אוים די אַלטע גוטע יאָהרען!
איצטער קאָן זיך שוין נישט טרעפען,
אַז אַ רייכער בעל־עברה
זאָל פון דאָרטען פלטה מאַכען!
שעהן און גרויס איז איצט דער גיהנום,
אַלץ איז דאָרטען זעהר ערעל.
שדים זאָגען „איהר", „זייט מוחל"
צו די גרעסטע בעלי־עבירות,
אַז זיי בראָטען זיי אין אויוועז,
אַז זיי זעצען זיי אין קעסעל.
אַלץ איז דאָרטען איינגעאָרדענט
נאָך דעם לעצטען וואָרט פון חכמה,
נור די צרות און יסורים
זענען אָהן אַנ'ערך גרעסער,
איידער אין דעם אַלטען גיהנום...
ס'האַלט זיך שטאָלץ דער אשמדאי
מיט זיין נייעם פיינעם בנין.
אַז די אַלטע שאול תחתיה
איז געוואָרען פוסט און לעדיג,
האָט געהייסען אַשמדאי
דאָרטען מאַכען אַ מין לאַגער,
אַ מין חנות פון אַלע מינים
טומאה־סחורות, פון עברות,

און אַוועקגעזעצט אין קרעמעל
האָט ער שענסטע מקטרגים,
די בעוואוסטע רוחות: סגי
סנסיני און סמנגלוף.
אַלע וועגד פון שאול תחתיה
זענען אויסגעלעגט מיט סחורה,
גלייך ווי אין די גרעסטע קראָמען
פעק און פעקלעך מיט עברות,
און ביי גרויסע לאַנגע טישען
זיצען ערנסט די דריי קרעמער,
מיט די ברילען אויף די נעזער
מיט די פענעס אין די נעגעל
און זיי שרייבען אין די גרויסע
שוואַרצע לייסטערס: „קרעדיט״, „דעבעט״.
אַז די גאַנצע מחנה שדים
פליהט אַריין אין שאול תחתיה
אין דעם גרויסען קנויל פון פייער.
הויבט זיך אויף אַזאַ גערודער
ווי צוזאַמען אין דריי בערזען.
קודם כל, אַ דין וחשבון
גיבען אָב דעם שר סמנגלוף
אַלע רוחות און נישט גוטע
ווי געהעריג איז, אויף פּאַרמעט,
און מיט חזיר-בלוט געשריבען.
נאָך דעם הויבט זיך אָן דער האַנדעל׳
ביי דעם טיש, וואו עס זיצט סגי,
שטעהט אַ קליינע מחנה שדים,
שטעהען שענסטע יצר-הרע׳ס,
גרויסע, דיקע בעלי בתים
און מיט ברייטקייט און מיט גדלות,
ווי עס פּאַסט פאַר גרויסע סוחרים,
פיהרען זיי זיך זייער האַנדעל.

איינע צאָהלען במזומנים
באַרע נייאינקע מטבעות,
דאָס הייסט — אויסגעמעקטע שמות,
אָבגעשערטע באָרד און פאות,
אָדער שפייען פון „עלינו",
אָדער פגימות פון חלפים, —
אָדער וועקסלען פון באַנקראָטען...
אַנדערע פון אָט די סוחרים
באָרגען זייער פעקעל סחורה:
סני האַלט זיי פאַר בטוחים
און ער גיט זיי גערן סחורה.
יצר־הרע'ס בעלי־בתים
האָבען ליעב רעיעלע חטאים,
פעטע, שטאַרקע און געשמאַקע:
לאָז זיך זיין נישט נאָך דער מאָדע
לאָז זיך זיין אַפילו טייער,
נור ס'זאָל האָבען אַ ממשות,
מען זאָל זעהן, מען זאָל פיהלען,
אַז די סחורה איז אַ גוטע.
　　ביי דעם טישעל פון סנסיני
שטעהען אָרעמענקע שדים,
שטעהען דאַרע יצר־הרע'ס,
לצים — שלעפער און דלפנים,
און זיי בעטען, און זיי וויינען,
אַז סנסיני זאָל זיי בארגען
צוויי־דריי צעהנדליגער עברות,
חאָטש פערלעגענע און אַלטע,
און מען שווערט מיט עק און הערנער,
אַז מען וועט בעצאָהלען שפעטער.
זען דערלאַנגט שטר־עמהא'ם. וועקסלען
שדים־שבועות און משכנות.
און סנסיני קנייטשט דעם שטער'ן,

שילט און זידעלט זיינע קונדען,
נור ער האָט אויף זיי רחמנות
און גיט יעדערן אַ פעקעל
מיט פערלעגענע עברות.
נור דער רעכטער שטאַרקער האַנדעל
קומט זיך פאָר ביים טיש דעם דריטען,
וואו עס זיצט דער שר סמנגלוף:
דאָרטען שטעהט אַ גרויסע מחנה
פון די נייעסטע יצר־הרע׳ס,
פון היינט־וועלטיגע לצנים,
פון קונדסים מיט „פרינציפען”.
— מיר אַ פעקעלע עברות
פרישע, הייסינקע, געשמאַקע,
פון דער לעצטער נייעסטער מאָדע!
קוויטשעט אוים אַ קליינער לצ׳ל.
— גיט, זייט מוחל, מיר אַ פעקעל
מיט די רויטינקע עברות,
איינגעבונדענע און שטאַרקע,
דורכגעווייקטע אין פרינציפען!
בעט אַ דאַרער יצר־הרע.
— גיט מיר עפּים דעקאַדענטיש,
בעט איין „איבער־שר” אַ לאַנגער:
גיט אַזעלכע מיני חטאים,
אַז אין זיי זאָל שטעקען תשובה,
חטאים דורך און דורך מיט דבקות,
חטאים אייז מיט פלאַמען פייער,
אַז פון זיי זאָל אין איין ווײַלע
היצען, קיהלען, ברענען, פריהרען,
חטאים מיט אַ גרינעם ריח,
מיט אַ שפּיציג־העלען טעם;
חטאים מיט אַ פרצוף פנים
פון אַ לאַנגען זיסען געניץ

פון איין אָדלער אין דער מדבר...
אויף אַזעלכע מיני סחורות
האָב איך איצטער פיינע קונים!
מיט אַמאָל אַ גרויס גערודער
הויבט זיך אויף אין שאול תחתיה.
וואָס איז דאָרט אַזוינס געשעהן?
מ׳האָט געכאַפּט אַ קליינעם לצ׳ל,
וועלכער האָט זיך שטיל גע׳גנב׳עט
פון דעם טיש פון שר סמנגלוף
צוויי-דריי פּעקעלעך עברות,
גאַנץ ניי-מאָדישע, געשמאַקע,
זיך פערקליבען אין אַ ווינקעל
און גענומען זיי פערצעהרען
גאָר אַליין מיט גרויסען תענוג
און דער גנב דער געכאַפּטער
הויבט אָן קווויטשען, הויבט אָן וויינען,
הויבט אָן דרעהען מיט׳ן עק׳ל,
בעטען זיך און געבען שבועות,
אַז דאָס איז די לעצטע גנבה,
נור מען הערט נישט צו די בכיות
אַלטע שדים, אַלטע רוחות
און אַליין די קרעמער: סני
און סנסיני און סמנגלוף
סוד׳ען זיך אַ קליינע ווייל׳ע
און מען טראָגט אַרויס אַ פּסק-דין,
וועלכער ווערט דאָ גלייך מקויים:
קודם-כל בעקומט דער נאַשער
טויזענד שמיץ, און נישט מיט ריטער —
מיט אַ ציצה פון אַ טלית
(פאַר די שדים איז אַ ציצה
פיעל, פיעל שרעקליכער ווי ריטער,
איידער בייטשען, איידער דערנער),

נאָך דעם גיט מען איהם אַ שמעק-טהון
פון הבדלה שטאַרקען ווייר׳ך,
נאָך דעם מאַכט מען, ער זאָל הערען
פון אַ שופר שברים-תרועה
און דערצו איז מען נאָך גוזר,
ער זאָל טויזענד יאָהר זיך זיצען
ווי אין תפיסה, אונטער׳ן אויוועז
אין חבד׳ניצע דער אַלטער.
און דער האַנדעל געהט זיך ווייטער...

אין דער צייט, וואָס אונטער׳ן טירס
אין דער טיעפער שאיל תחתיה
קאָכט דער האַנדעל מיט עונות
קומט זיך פאָר אין שוואַרצען טורם
אַ געשפרעך ביים אשמדאי
מיט דעם שׂטן פון אָדעסאַ.
דער אָדעסער יצר-הרע
איז אַ שד ווי אַלע שדים,
נור אַ דיקער מיט אַ בייכעל
האָט אַ פּאָר גאַנץ פיינע הערנער,
בעל-בתּישע, פערשפּיצטע,
אַ פערדרעהטען היבשען עק׳ל,
אַ פּאָר קורצע חזיר-פיסלעך
מיט קאָפּיטקעס אָהן אַ שפּאַלטעל,
מיט׳ן פנים איז ער עהנליך
אויף אַ גרויסען באָק אַ ווילדען,
נור דער חילוק איז, וואָס יענער
האָט אַ יודיש ציגען-בערדעל,
און ביים שטן, ביים אָדעסער
איז די מאָרדע אַ געגאָלטע;
אויפ׳ן גוף — די שענסטע בגדים,

אַ צילענדער, אַ מאַנישקע.
מיט אַ ווייסען שניפס פערבונדען.
און אַ פיינער פראַק אַ שוואַרצער.
אין פוטעלקע — שטאָט אַ בליהמעל
אַ פער׳סם׳טע שוואָם אַ גרינע.
אַשמדאי, — ער שווייגט אַ ווײַלע,
קוקט זיך צו צום שד׳ס בגדים,
ווי אַ חסיד, וואָס איז בודק
מיט כונה זיינע ציצית,
און ער זאָגט איהם מיט אַ טרויער,
מיט אַ שטיקעל עגמת־נפש:
— ווי מיר דאַכט מיין קינד, דיין פרעקעל
איז נישט דורך פון הוילע שעטנז...
סטייטש, ווי קומט דאָס, יצר־הרע,
אז אַפילו דו, אָדעסער,
זאָלסט נישט זיין קיין בעל מהדר?
— אָ, מיין הארר, איך מוז דיר זאָגען:
שעטנז איז איצט אוים פון מאָדע...
ענטפערט שטאַרק דער יצר־הרע.
— דאָס איז שון אַנ׳אַנדער טענה,
רופט זיך אָב דער אַשמדאי:
הלכות מאָדע מוז מען היטען,
מאָדע איז פאַר יצר־הרע׳ס
שוין אַ דין און נישט קיין מנהג...
נו, דערצעהל מיר דיינע מעשים!
און די אַלטע סטרא־אחרא
לעהנט זיך אָן אויף איהר כסא,
גרייט זיך צו מיט גרויסען תענוג
הערען מעשיות וועגען חטאים.
— אָ, אַלמעכטיגער און גרויסער
מלך אַדיר של הטומאה!
הויבט דער שטן אָן צו ריידען:

גאַנץ אָדעסאַ מיט איהר סביבה
בוקען זיך מיט גרויס הכנעה...
— גיכער, גיכער, קום צום ענין!
און בקצור מיט דער מליצה!...
— האֶרר! דער ענין איז אַ קלאָרער:
אין אָדעסאַ אַלע יודען
געהען אום אין קורצע ראָקען,
טראָגען, אָסור, נישט קיין גאַרטלען,
נישט קיין יאַרמולקעס, קיין שטריימלעך,
נישט אַ זֵכֶר פון אַ פאה,
און מען זיצט אין שטוב אָהן היטלען
און מען עסט זיך אָהן געוואַשען.
און אום שבת האַלט מען מוקצה,
און מען טראָגט זיך די פּאַטשיילקעס
אָהן אַנ׳ערוב אין די גאַסען...
— זעהר פיין, ס׳איז גאָר געהויבען!
גיט אַ ברום דער אַשמדאי:
און וואָס ווייטער? רייד דבורים!
— ווייטער? ווייטער איז נאָך בעסער!
זינט איך האָב זיך שטאַרק גענומען
פאַר אָדעסער בעלי-בתים,
קומען פאָר אַזעלכע מעשים,
וועלכע שווער איז צו בעשרייבען.
אין אָדעס איז איצט פאַרהאַנען
צוויי-דריי טויזענד שעהנע יודלעך,
וועלכע רויכערן אום שבת,
וועלכע האָבען טרפה קיכען,
עסען חזיר אום יום-כפור;
יודען, וועלכע זענען כופר
גאָר בעיקר בפרהסיא,
וועלכע שעמען זיך צו ווייזען,
אַז זיי זענען בני יהודים...

— חס קטיגור ! ! ! גיט אַ דונער
מיט גרים־צאָרן אַשמדאי :
הס קטיגור , הס קטיגור !
צי פערשטעהסטו , שד , מחבל ,
אַז דו שפּיעלסט זיך דאָס מיט פייער ?
דו דערצעהלסט אַזעלכע מעשיות ,
וועלכע שמעקען מיר ווי ווייערך ,
וועלכע שרעקען מיך ווי תקיעות
איך האָב דיך געשיקט פערשפרי טען
קליינע יודישע עברות , —
אָנשטאָט דעם האָסטו גענומען
מאַכען מיין אָדעם פאַר גוים !
דו דערצעהלסט מיט אַ מין שמחה ,
אַז די יודען פון דיין שליטה
זענען כופר שוין בעיקר ,
און דעם נאָמען פון אַ יודען
האַלטען זיי פאַר אַ מין חרפה ,
און דו רופסט דאָס — פיינע חטאים ,
דאָס איז מעשים לא יעשו !
נאָך אַ טראָט — און דיינע יודען
וועלען פורץ זיין דעם גדר
און נישט זיין שון מעהר קיין יודען .
דו פערשטעהסט : נ י ש ט ז י י ן ק י י ן י ו ד ע ן
און אַרויסגעהן פון מיין שליטה !
וואָס וועט זיין , אַז אַלע יודען
וועלען כופר זיין בעיקר
און פערגעסען ווער זיי זענען ?
וואָס וועט זיין , אַז אַלע יודען
וועלען זיך דערנאָך צו'שמד'ען ?
אוים מיין שליטה ! אוים מיין הערשאַפט .
חאָטש פערשפּאַר די טהיר פון גיהנום ,
חאָטש צוטרייב די יצר־הרע'ס

און די אַלע כּתות שדים!
דו פֿערגעסט, אַז איך האָב שליטה
צו פֿערשפּרייטען מיינע נעצען
נישט אויף גוים, נור אויף יודען!
גוים האָבען זייער טומאה,
גוים האָבען זייער גיהנום,
האָבען אייגענע קונדסים,
יצר־הרע׳ס, רוחות, שדים.
ניין, מקטרג. שפּיעלסט מיט פֿייער!
פֿליה צוריק אין דיין אָדעסאַ
און רוף אויס דאָרט אין מיין נאָמען
אַלע רוחות זאָלען הערען,
אַז אויף קומענדיגע צייטען
זאָלען זיי זיך שטרויכלען יודען
נור מיט יודישע עבירות,
און זיי זאָלען חס ושלום
נישט בעריהרען יענעם נצוץ,
יענעם פּינטעל פון אַ יודען,
וועלכעס ליעגט זיך טיעף בעהאַלטען,
ווי אַ שם אין קדשי קדשים,
ווי אַ ספר אין איין אָרון,
ווי די ביינדלעך אין אַ מילגרויים
אין דעם האַרץ פון יעדען יודען.
דאָס בעפעהל איך, אַשמדאי!
פֿליה, קטיגור, מאַך קיין שהיות
און רוף אויס מיין שטאַרקען גזר־דין!
דער אָדעסער יצר־הרע,
שטאַרק פֿערשעמט און שטאַרק דערשראָקען,
בוקט זיך טיעף דעם אַשמדאי,
גיט אַ שפּרונג און ווערט פֿערשוואונדען...

ה.

דִי שְׁרֶעקְלִיכֶע מְסִירָה.

קוקירעקו!!... קוקירעקו!!
ששים רבוא העהנער קרייהען, —
דאָס איז שון דער קרייה דער צווייטער,
ער זאָגט אָן, אַז פרומע יודען
לויפען שוין אין שוהל צו סליחות,
אַז די נאַכט וועט באַלד פערשווינדען
און די טומאה וועט פערלירען
איהר געוואלטיג־גרויסע שליטה.
פון דער טיעפער שאול תחתיה,
דורך דעם זומפ פון קרח'ס קבר
הויבט זיך אויף דער קנויל פון פייער,
און אין איהם — די מחנות שדים,
פליהט זיך דורך דעם שוואַרצען טורם,
פליהט אַרויס פון רעכטען קוימען.
און די רוחות, די נישט־גוטע,
ווי די פיילען פון אַ בויגען,
שפרייטען זיך מיט האַסט פונאַנדער
איבער אַלע זיבען ימים,
איבער בערג און איבער טהאָלען,
איבער פעלדער, איבער וועלדער,
איבער שטעדט און איבער שטעדטלעך.
און דער אַלטער אַשמדאי
בלייבט אַליין אין שוואַרצען טורם;
ביי אַ ווײלע זיצט ער רוהיג,
ברומט אַ ביסעל אַ מין נגון,
נאָך דעם נעהמט ער אין די נענעל,
נעהמט די גרויסע האָלאָוועשקע,
וועלכע ברענט און וועלכע פלאַקערט,

און ער וויל זי שון פערלעשען...
מיט אַמאָל — אַ מאָדנער רעש
לאָזט זיך הערען אין דעם טורם
און עס זעהט דער אַשמדאי,
אַז דער עגל און דער נחש,
וועלכע זענען רויט ווי פורפור,
ברומען מיט אַ ווילדען כעס.
וואַרפען אין אַ ווינקעל בליקען, —
בייזע, פייערדי׳ע בליקען.
אַשמדאי ווערט שטאַרק פערוואונדערט,
גיט אַ וואָרף אַ בליק אין ווינקעל
און דערזעהט אַ קליינעם שד׳ל,
וועלכער שטעהט זיך דאָרט בעהאַלטען
(עפּים ווי אַ שוואַרץ בייז קעצעל
ווייזט ער אויס, דער שד דער קליינער).
— שרץ! תרבות! הויבט אָן שרייען
מיט גרויס כעס אַשמדאי:
ווי האָסטו געקאָנט זיך וואַגען
דאָ פערבלייבען אין מיין טורם?
ק״ן אַלפים שמיץ מיט ציצית,
שי״ן אַלפים תקיעה־גדולות
וועסטו באַלד דערפאַר בעקומען!!
— שטיל דיין גרימצאָרן, מיין הערשער,
רופט זיך אָב מיט שרעק דאָס שד׳ל,
בוקט זיך טיעף דעם אַשמדאי
און דרעהט אויס דעם קליינעם עק׳ל,
ווי דער מנהג איז ביי שדים:
הער מיך אויס, דיין עבד כנעני!
איך בין דאָ דערפאַר פערבליעבען,
ווייל איך האָב דיר צו דערצעהלען
אַזאַ גרויסען סוד פון סודות,
אַז קיין שד און מחבל

טאָר פון איהם קיין וואָרט נישט הערען.
— האָסט מיר סודות צו דערצעהלען?
דו פערגעסט אַ פּנים, קליינער,
אַז איך בין דער אַשמדאי
און פאַר מיינע גרינע אויגען
זענען אָפען אַלע סודות?
— דאָס פערגעס איך נישט, שוואַרץ טומאה,
ענטפערט ערנסט־שטיל דאָס שד׳ל:
אַלע סודות זענען אָפען
פאַר דעם בליק פון דיינע אויגען,
אַלע סודות זענען אָפען —
אָבער חוץ מסודות נשים...
ווייסטו דען, מיין גרויסער הערשער,
וואו אַנ׳ערך עס געפינט זיך
איצט, זוגתך מרת לילית?
— לילית?? לילית?? שטאַרק פערוואונדערט
גיט אַ פרעג דער אַשמדאי:
וואו געפינט זיך איצטער לילית?
רעד, וואָס ווילסטו מיט דעם זאָגען?
רעד און ציה נישט די עצמות,
רעד געשווינד מיר קלאָרע ווערטער!
— נעכטען אָבענד גלייך נאָך מעריב, —
נעהמט דער קליינער שד דערצעהלען:
האָב איך מיר און אַ קליין שטעדטעל
נאָכגעיאָגט זיך נאָך אַ קלויזניק.
פיעל געהאַט מיט איהם צו קנעלען
ביז איך האָב ביי איהם געפועלט,
געהן צום לעהרער פון דעם שטעדטעל
(אַ בעוואוסטער אַפּיקורוס!)
און בסוד מיט איהם צו שמועסען
וועגען תורה, וועגען ביכלעך,
וועגען חכמה און השכלה.

איך האָב איהם, מיין יונגען קלויזניק,
נישט געלאָזען פון די אויגען,
און אַז ער איז שפּעט אין אָבענד
שטיל געגאַנגען פון דעם לעהרער
אַ פערטראַכטער, אַ געהאַפּטער,
האָב איך איהם בעגלייט מיט שמחה
ביז דער טהיר פון בית־הכנסת.
דאָרטען בין איך שטעהן געבליבען
און געוואָלט שוין נעהמען שפּרייזען
צו אַ זומפּ צי צו אַ חורבה,
לאָזען אויסרוהען די ביינער, —
מיט אַמאָל דערזעה איך אָבער,
אַז אַ פייער׳ל אַ שוואַכעס
פון אַ קליינעם גראָשען־ליכטעל
לויכט זיך עלענד אין אַ פענסטער
פון דער ווייבער־שוהל, פון אויבען.
ווי אַ נייגעריגער שד׳ל
דאַרף איך וויסען, וואָס דאָרט טהוט זיך.
נו, מסתמא אַ צדקנית —
קלער איך מיר — א אשה זקנה
זיצט און זאָגט מיט גרייזען תחינות.
און איך קלעטער אויף ביז אויבען,
גיב אַ בליק אין קליינעם פענסטער,
גיב אַ בליק — און ווער נשתומם...
אויף אַ בענקעל, ביי אַ שטענדער
אין אַ פאַרוק, אין אַ ציפּעק
זיצט פערוויינט און זאָגט בנעימות
הייסע תחינות פון „בת־טובים"
ווייסט דו ווער?... זוגתך לילית!!
— לילית??!... לילית אין אַ פאַרוק??!...
לילית... לילית אין בית מדרש??!
לילית זאָגט מיט בכיות תחינות?!!

שד! מחבל! זיי זיך מודה,
אַז דו האָסט געזאָגט אַ ליגען,
אַז דו האָסט געמאַכט אַ בלבול
אויף מיין פלונית'טע אויף לילית!!
זיי זיך מודה! זיי זיך מודה!
און אַז נישט, — ווערסטו צוריסען
אויף תרפ"ט אַלפים שטיקלעך!!!
שרייט אַרויס דער אַשמדאי
מיט אַזאַ מין ווילדען אימפעט,
אַז עס ציטערן די ווילען
פון דעם גרויסען שוואַרצען טורם
און פון שרעק הויבט-אָן דער עגל
ביטער שרייען, און דער נחש
דרעהט זיך אויס ווי אַ שלשלת.
און דער קליינער שוואַרצער שד'ל
ליגט פון פחד ווי אַ טוידטער
און ער וואַרט אויף דער מפלה...
נור דער אַלטער אַשמדאי
קומט צוריק צו זיינע חושים,
הויבט זיך אויף געשווינד, מיט אימפעט
און רופט אויס מיט קולי קולות:
— שדים, לצים, מקטרגים,
ווילדע קליפות און מזיקים!
אַלע קינדער פון דער טומאה,
שטילע רוחות, בייזע רוחות
פון דעם ים און פון יבשה,
פון די הויכע בערג און טהאָלען,
פון די פעלדער און די וועלדער,
פון בית-עלמין'ס און פון חורבות
און פון גרויסע טיעפע זומפען,
לענטעכער פון שטעדט און דערפער,
שרעטעלעך פון אונטער אויווענס

און קונדסים פון די בוידעמס.
מקטרגים, יצר־הרע׳ס
פון דער ליטא און פון פּוילען,
פון בערלין און פון אָדעסא,
און פון ווילנא. און פון וואַרשוי,
און פון יודישע קליין־שטעדטלעך, —
זוכט מיר אויף געשווינד מיין לילית,
ברענגט צו פיהרען זי אין טורם
גלייך צו מיר, פאַר מיינע אויגען,
ווי זי איז אין איהרע בגדים!...
עס געהט דורך אַ הרף־עין
און אַ גרויסע מחנה שדים
מיט אַ שטורם, אַ גערודער,
ברענגען גלייך אין טורם לילית,
ווי זי איז אין איהרע בגדים,
אין דעם פאַרוק, אין דעם ציפּעק,
אין דער רעכטער האַנד אַ תחינה
אין דער לינקער האַנד — אַ דיקער
און אַ גרויסער קרבן מנחה...
און די גאַנצע מחנה שדים
שטעהט אַ ווײַלע ווי מטושטש,
אַלע שווייגען אַלע קוקען
מיט אַ מורא׳דיגען חידוש
אויף דער נייער „צנועה״, לילית.
נאָך דעם הייבען אָן די שדים
איינציגווייז אין גרויסען אומעט,
ווי פערשעמט צי ווי דערשראָקען.
זיך אַרויסקלויבען פון טורם
און זיי פליהען זיך פונאַנדער
און זיי טענה׳ן אונטערוועגנס:
„וועה און ווינד! געקומען יאָהרען!
לילית, לילית — אַ בעל־תשובה!

אַ! די חרפּה! די בזיונות!
מען וועט איצט נישט קאָנען ווייזען
פּאַר אַ מלאכ'ל די אויגען!
און דער אַלטער "שמדאי!
ס'אַר אַ צער אויף איהם איז נעבעך!".
עס פערבלייבען אין דעם טורם
מעהר נישט לילית, אַשמדאי
און דער קליינער שוואַרצער עדות.

ו.

לִילִית אוּן אִיהר סִפּוּר.

לילית!... אָרעם איז מיין לשון
אי מיט ווערטער, אי מיט פאַרבען
צו בעשרייבען נור איהר פּנים!
אַ פּאַרשויין, אַ יפת תּואר,
אַז די וועלט האָט נישט געזעהן!
רחב איז געווען אַ שעהנהייט, —
טויזענד מאָל איז לילית שעהנער.
שעהנער איידער שמשון'ס דלילה,
איידער מלכּת־שבא און ושתּי,
שעהנער ווי די גרינע אסתּר,
איידער תּמר און שולמית.
אַ פּאָר אויגען — צוויי בריליאַנטען,
וועלכע לויכטען, ברענען, בליצען,
וועלכע רופען, וועלכע רעדען,
וועלכע גלעטען מיט רחמנות,
אויסגעמישט מיט צער און ליעבע.
און די בליקען — ווי אַ סאַמעט, —

און אַ האָרעלע פערוואָלקנט
מיט אַ טרעהר, צי אַ מחשבה.
גלייך ווי אויסגעטאָקט דאָס נעזעל
און די באַקען ווי צוויי רויזען,
און דאָס מיילכעלע אַ קליינס,
מיט צוויי דינע, רויטע ליפּעלעך
וועלכע שמייכלען אַזוי ליעבליך,
וועלכע רופען, וועלכע ציהען
נאָהנט, נאָהנט פון דער ווייטען
נאָך אַנ'אַנדערע פּאָר ליפּען.
און די האָר. די האָר פון לילית,
(נישט פון פּאַרוק, פון איהר קעפּעל) —
נישט קיין האָר, נור זייד, נור תכלת,
לאַנגע, שוואַרצע און געדיכטע...
ביי אַ רגע הערשט אַ טויטע
שטילקייט אין דעם שוואַרצען טורם.
אַשמדאי, — ער קוקט אויף לילית
מיט צוויי קאַלטע, גרינע פלאַמען,
ער וויל רעדען, ער וויל שרייען,
נור ער קאָן נישט... אין זיין מח
שטורמען מחנות פון מחשבות.
ווילדע, שרעקליכע און שוואַרצע,
אויסגעטונקטע אין אכזריות, —
און אין האַרצען לויכט אויך וואַרעמט,
קלינגט און וויינט אַ מאָדנע ליעבע...
לילית שטעהט פאַר איהם זיך רוהיג,
קוקט איהם גלייך אין זיינע אויגען,
ש־וויינט און וואַרט וואָס ער וועט זאָגען.
— רעד! דערצעהל דעם גאַנצען אמת...
רעדט אַרויס דער אַשמדאי
מיט אַ קול אַ האַלב־פערשטיקטען.
און עס הויבט אָן לילית רעדען:

— אַשמדאי ! אָ, אַשמדאי !
שטיל דיין גרימצאָרן דעם גרויסען,
הער מיך אוים אָהן ווילדען כעס :
איך וואָלט וועלען דיר דערמאָהנען,
ווי אַזוי איך בין געקומען
אין דיין טורם ווי אַ לילית :
אין אַ נאַכט פון ווינד און שטורם
האָסט דו מיך אַרויסגעריסען
פון אַ יודישער משפחה,
האָסט מיט געוואַלד אַהער געבראַכט מיך
און אָהן חופה און אָהן קדושין
מיך געמאַכט פאַר דיין פלגש.
נאָך דעם האָסטו אָנגעגאָסען
מיר אין האַרצען סם פון חטאים
און פערבלענדט מיר מיינע אויגען...
איך בין דאַן אַ קינד געוועזען,
אַ קליין־שטעדטעלדיגעס מיידעל.
איך האב קיין שום זאך פערשטאַנען
און האָב אָנגעהויבען קוקען
אויף דער וועלט מיט דיינע אויגען,
פיהלען אַלץ מיט דיינע חושים.
איך האָב דעמאָלט דיך פערגעטערט
און געבוקט זיך פאַר דיין חכמה,
פאַר דיין שעהנקייט, פאַר דיין גבורה.
אַלץ, וואָס דו האָסט מיר געהייסען
האָב איך גלייך געטהון אָהן טענות :
זיך געבלייזט די ברוסט און אַקען
ווי אַ חצופה, אַ מרשעת,
נישט געגאָלט זיך, נישט געטראָגען
נישט קיין פאַרוק. נישט קיין שלייער
און אין מקוה נישט געגאַנגען !...
האָסט מיך אָפט געשיקט צו חלום

צו צדיקים און צו פּרושים, —
איך בין זיך געהאָרכט געגאַנגען
און געזייעט ביי זיי אין האַרצען
תאוות, זינדיגע רעיונות.
נור זאָלסט וויסען, אַשמדאי
האָטש דו האָסט אַ גרויסע שליטה,
נור ס׳געפינט זיך אין אַ שטעדטעל,
אין א יודיש קליינער שטעדטעל
אַזאַ מענש, וואָס איז פיעל שטאַרקער
איידער דו מיט דיינע שדים...
ער האָט מיר געבראַכט צום זינען,
אָבגעבלענדט מיר מיינע אויגען
און געמאַכט פאר אַ בעל תשובה...
— ווער איז דאָס? פון וועמען רעדסט דו?
גיט אַ פרעג דער אַשמדאי.
— פון דעם לייוועטענעם רבי,
ענטפערט לילית אויף דער שאלה
האָסט מסתמא נישט פערגעסען —
אַז בעת ימים נוראים
האָבען אַלע יצר־הרע׳ם,
אַלע שטאַרקע מקטרגים
און איין קול געוויינט, געשריען,
אַז דער לייוועטענער צדיק
רייסט זיי אָב אי רוק, אי לענדען,
אַז זיי קאָנען גאָר נישט מאַכען
קעגען איהם און זיינע תפלות;
אַז צו בייקומען איז גרינגער
הונדערט חסידים, הונדערט פּרושים,
גוטע יודען און רבנים
איידער אָנצוריהרען מעהר נישט
פון דעם לינקען פוס אַ נאָגעל

פון דעם לייוועגטענעם צדיק.
דעמאָלט האָסטו מיר געהייסען
געהן צום צדיק און איהם שטרויכלען,
און איך בין געהאָרכט געגאַנגען...
לילית גיט אַ זיפץ אַ טיעפען,
ווישט זיך אָב די נאָז, די אויגען
מיט דעם ברעג פון גרויסען פאַרטוך
און הויבט ווייטער אָן צו רעדען:
— אין אַ קליינעם אַלטען שטיבעל
אין גרויס דחקות און אין עלענד
וואָהנט דער לייוועגטענער צדיק.
אַז איך בין צו איהם געקומען,
איז געווען שוין חצות הלילה.
ואַך איז נאָך געיועז דער צדיק...
אָנגעטהון אין ווייסע בגדים,
אַלץ דורכאוים פון גראָבע לייוועגט
איז ער רוהיג זיך געזעסען
אין אַ ווינקעלע פון שטיבעל,
האָט געקוקט אַרויף צום הימעל
און האָט שטיל פערטראַכט געזונגען
אַ מין נגון, גאָר אָהן ווערטער.
אין דעם נגון האָט געקלונגען
טרעהרען, צער און גרויס רחמנות
און דערביי אַ מאָדנע שמחה.
איך האָב דעמאָלט נישט פערשטאַנען,
וואָס עס האָט בעטייט דאָס זינגען:
צי אַ נגון, צי אַ תפלה
צי אַ לויב דעם כביכול,
צי אַ ודוי פול מיט טרעהרען?...
שפּעט ביי נאַכט, נאָך חצות און סליחות,
אַז דער צדיק האָט געלעגט זיך
מיט אַ זיפץ אויף זיין געלעגער

פון צוויי הוילע, שמאָלע ברעטער
און האָט אָנגעהויבען דרעמלען,
האָב איך זיך אין שטוב פערקליבען,
קודם כל האָב איך גענומען
שטיל צו רופען: „יצר־הרע!
שטעל זיך פאָר פאַר מיינע אויגען
און בעוויז דעם גלייכען וועג מיר
צו דעם האַרץ פון גרויסען צדיק!"
עס געהט דורך אַ הרף־עין,
און איך זעה — עס קריכט אַ בריאה
פון דעם צדיק'ס לינקער פיאַטע.
אין מיין לעבען נישט געזעהן
נאָך אַזאַ מין יצר־הרע!
ווי אַ שוועבעלע אַ דאַרער,
ווי אַ שרעטעלע אַ קליינער,
אַ פער'חושב'טער, אַ קראַנקער;
קרומע הענד און קרומע פיסלעך,
מיט צובראָכענע עצמות,
מיט צובראָכענע קרנים.
און אויף זיי — אַ גרויסער שטריימעל
ביי די אויערן צוויי פאות
אויפ'ן גוף אַ טלית־קטן.
קוים, מיט פיין און גרויסע צרות
קריכט אַרוים דער יצר־הרע
פון דעם צדיק'ס לינקער פיאַטע,
וואַשט די הענד און זאָגט אָב „מודה"
גיט אַ קרעכץ און גיט אַ זיפצע
און ער פרעגט מיך שטיל, דערשראָקען:
— וואָס בעדאַרפסטו האָבען, אשה?
— איך בין לילית, און דיין מושל
שר הטומאה, אַשמדאי,
האָט געשיקט מיך צו דיין צדיק.

ווייז דעם וועג מיר צו זיין האַרצען!
ענטפער איך דעם יצר־הרע.
— צו זיין האַרצען אַלע וועגען
זענען, לילית, שוין פערנומען
דורך דעם יצר־טוב דעם גרויסען...
פריהער האָט ער מיך, דער רצחן
פון דעם צדיק'ס האַרץ פערטריעבען,
נאָך דעם ביסלעכווייז. פּאַמעליך
האָט ער מיך געשטופּט. געשטויסען
ביז איך בין אַהער געקומען.
און אָט דאָ אין לינקער פּיאַטע
ליעג איך אין געהאַקטע וואונדען,
שטענדיג פאַסט איך נור הפסקות
און ווער שטענדיג אויסגעריסען.
און דער צדיק אָהן רחמנות
ברעכט מיר טאָג און נאַכט די ביינער
הענד און פיס און אַלע גליעדער
זענען שוין ביי מיר צובראָכען!...
ניין! אַ וועג צום צדיק'ס האַרצען
קאָן איך, לילית, דיר נישט ווייזען!...
— נישט פאַר מיר איז דאָס אַ תירוץ,
ענטפער איך מיט שטאָלץ דעם הויקער:
זה הרגע ווייז אַ וועג מיר!
און אויב נישט — וועסטו בעקומען
הייסע שמיץ פון אַשמדאי!
פון אַזעלכע מיני ווערטער
האָט דער קראַנקער יצר־הרע
זיך פערטרייסעלט מלא פחד
און אַרויסגערעדט מיט טרעהרען:
— עס איז נור איין וועג פערבליבען,
נישט קיין וועג — אַ וויסטע שטעגעל,
אַ פערפינסטערטע, פערדרעהטע:

דורך דעם צדיק'ס לינקע פאה.
פרוב זיך, לילית, כריך אין פאה!
— נו, אין פאה, איז אין פאת!
נישט געמאַכט קיין גרויסע שהיות
זיך גענומען מוטיג קריכען...
מיט אַמאָל הויבט אויף דער צדיק
זיין צודאַרטע האַנד צום פאה,
הויבט זיך אָן גאַנץ שטאַרק צו קראַצען
און איך פאַל אַרויס פון דאָרטען
און בלייב שטעהן אין מיטען חדר
אַ געבלייזטע, אַ פערשייטע...
אָהן אַ פאַרוק ווי אַ שיקסע...
אויפגעוואַכט האָט זיך דער צדיק
פון זיין לייכטען=לייכטען דרעמיל
און האָט אויפגעמאַכט די אויגען.
ביי אַ רגע ליעגט ער רוהיג.
קוקט אויף מיר בלא שום חידוש,
נור מיט צער און מיט רחמנות.
גיט אַ זיפץ פון טיעפען האַרצען
און שטעהט אויף פון זיין געלעגער.
— דרויסען גיסט ווי פון אַ צאַפּען,
הויבט ער לאַנגזאַם אָן צו רעדען:
פינסטער, קאַלט, אַ זאַוואַרוכע, —
אַז דו ביזט אַהער געקומען
שפּעט ביי נאַכט, דורך ווינד און רעגען,
מוזט דו דאָך מסתמא האָבען
עטוואָס וויכטיגס מיר צו זאָגען.
האָסט מסתמא אַ בקשה.
האָסט אַ גרויסען צער אין האַרצען?
נו, דערצעהל=זשע מיר, מיין טאָכטער,
וואָס דו האָסט פאַר אַ מין דאגה.
פאַר אַ צער, פאַר אַ בקשה,

אויב עס איז נור אין מיין שליטה.
וועל איך דיר אודאי העלפען
מיט אַ תפלה צו דעם בורא
מיט אַ וואָרט צי מיט איין עצה.
אוי, מיין טאָכטער, זאָגט ער ווייטער
און קוקט אָן מיט גרויס רחמנות
מיין געבלייזטע האַרץ און רוקען:
געהסט אום נעבעך קרועה בלויה,
האָסט אַ פנים אונטערוועגענס
אַלץ פערלאָרען, אי דאָס טיכעל
אי די ליאַמקע, אי דעם שלייער.
נאַ, מיין טאָכטער, אָט איז לייווענד
נעהם, פערדעק אויף גיך דיין חרפה...
נישט געשמאַק איז מיר געוואָרען
פון דעם צדיק'ס פראָסטע ווערטער, —
פיהרט איהר ספור לילית ווייטער —
נישט צו מאַכען. איך פערדעק זיך
ברוסט און רוקען און די שערות,
מיט דעם צדיק'ס גראָבע לייווענד
און איך זיך דערווייל אַנ'ענטפער
אויף דעם צדיק'ס שווערע שאלה:
וועגען וואָס איך בין געקומען?
און איך פאַל אויף אַ המצאה,
גאָר אַ זעלטענע המצאה,
וועלכע האָט פיעל מאָל געהאָלפען
מיר צו שטרויכלען גוטע יודען
פון די העכסטע, פון די גרעסטע.
„רבי! איך בין אַנ'עקרה!
און צו אייך איז מיין בקשה,
איהר זאָלט געבען מיר אַ קדיש”, —
ענטפער איך און מאַך אַ תנועה
פון אַנ'אמת'ער הולטייקע.

נור דער צדיק בלייבט קאַלט־בלוטיג,
ער בעמערקט זיך נישט מיין תנועה,
שווייגט פערטראַכט אַ היבשע ווײַלע,
אין הויבט אָן אַזוי צו ריידען:
„ביזט, מיין טאָכטער, אַנ׳עקרה,
איך פערשטעה גאַנץ גוט דיין צער!
נור זאָג וואָס קען איך דיר העלפען?
מיט אַ תפלה צו דעם בורא?
נור בערעכען זיך אַ ביסעל,
וואָס קאָן איך דעם בורא זאָגען
וועגען דיר און דיין בקשה?
אויב ער גיט דיר נישט קיין קינדער.
האָט ער דאָך אַ טעם מסתמא
דיך צו שטראָפען מיט דעם עונש.
קאָן איך דען צום בורא שרייען:
„נישט וואָרהאַפטיג איז דיין משפט,
ברעך דיין גזר־דין, גיב איהר קינדער!״?
דאָס וואָלט זיין אַ שטאַרקע עזות...
נור איך רעכען, אַז איין עצה
קאָן איך דיר אַ גוטע געבען:
פרוב אַליין צום בורא רעדען —
נישט מיט ווערטער, נור מיט מעשים.
זעהר פראָסט איז דאָך דער ענין:
ווילסט נישט בלייבען קיין עקרה,
קינדער, קינדער ווילסטו האָבען, —
נו, טאָ נעהם אויף זיך צו ווייזען,
אַז דו האָסט אין טיעפען האַרצען
אַלע חושים פון אַ מוטער״.
„ווי אַזוי זאָל איך דאָס ווייזען?״
פרעג איך שוין אָהן אַ מין תנועה,
„זעהר גרינג איז דאָס צו ווייזען —
ענטפערט מיר דערויף דער צדיק, —...

ווייניג איז דען דאָ יתומים,
ווענינ אָרעמענקע קינדער,
קראַנקע, הונגעריגע, שלאַפע,
וועלכע בלאָנקען אום פערלאָזען?
פרוב זיך, ווער פאַר זיי אַ מוטער,
רינגעל זיי אַרום, מיין טאָכטער,
מיט רחמנות און מיט ליעבע...
דאָ, נישט ווייט. איז פאַרהאַן אַ שטעדטעל
דאָרטען זענען פאַרהאַן אביונים,
דאָרטען זענען פאַרהאַן יתומים,
קראַנקע, עלענדע און שוואַכע
אָהן אַ פיצעלע השגחה.
קום מיט מיר, איך וועל דיר ווייזען,
ווי די טייבעלעך צו העלפען,
ווי צו זיין פאַר זיי אַ מוטער.
געהסט. מיין טאָכטער?" — און דער צדיק
קוקט דערביי אויף מיר מיט רחמים
און מיט שטילען, טיעפען צער.
אַשמדאי! אין מיין לעבען
האָב איך פיעל געזעהן אויגען,
שעהנע אויגען. קלוגע אויגען,
פרומע, טיעפע, פול מיט פונקען
פון גאָט'ס פורכט. פון הויכע דבקות.
פול מיט קאַלטען. פרומען צאָרן,
אויגען אונטער גראָע ברעמען,
בייזע און געדיכטע ברעמען, —
אָבער אָט אַזעלכע אויגען
ווי ביים לייוועגטענעם צדיק
האָב איך קיינמאָל נישט געזעהן, —
קלאָרע, בלאָע ווי דער הימעל,
און אַזעלכע הייליג־פראָסטע
ווי די אויגען פון אַ תינוק,

תמ׳וואַטע פּראָסטע בליקען,
ווי זיי וואָלטען עפּיס פרעגען.
נור דעם כח פון די בליקען
איז אונמעגליך צו בעשרייבען!
גלייך אין הארצען, גלייך אין נפש
דרינגען דורך די פּראָסטע בליקען
און זיי בעטען, און זיי הייסען
מיט אַ ליעבשאַפט מיט אַ שליטה:
„זאָג דעם אמת! זאָג דעם אמת!".
איך געדענק נישט וויפיעל רגע׳ס
(אפשר שעות, אפשר יאָהרען)
בין איך ווי פערשטיינט געשטאַנען
פאַר די אויגען פון דעם צדיק.
נור איך האָב מיט אַלע חושים
שוין געפיהלט דעם צדיק׳ס שליטה,
שוין געפיהלט, אַז אין מיין האַרצען
ווערט צושמאָלצען, געהט פונאַנדער
פון דיין סם דער שטיין דער שוואַרצער.
און איך האָב געפאָלגט דעם צדיק,
בין מיט איהם געהאָרכט געגאַנגען,
וואו ער האָט געטהון מיך פיהרען...
ביי קבצנים, ביי אביונים,
ביי אַלמנות, ביי יתומים,
אין הקדשים, תלמוד־תורה׳ס —
אומעטום בין איך געוועזען
און געטהין מיט גוטען ווילען
און איין אַנדערם מאָל מיט שמחה
און מיט הייסע זיסע טרעהרען,
וואָס דער צדיק האָט בעפאָהלען;
די פערוואָגעלטע יתומים,
שלאַפע, אָרעמענקע קינדער,
בלייכע, הונגעריגע, קראַנקע,

א'

האָבען מיך גערופען! מאַמע!"
און ס'איז נישט געווען קיין טעות.
איך בין זיי געווען אַ מוטער,
איך האָב זיי געצוואָגט, געוואַשען.
זיי געגעבען עסען, טרינקען.
נאָכגעקוקט, געהיילט די וואונדען
און געלערנט זאָגען „מודה”.
איך געדענק נישט וויפיעל וואָכען
בין איך אין דער שטאָדט פערבליבען,
יעדען אָבענד פלעגט דער צדיק
קומען מיך געוואָהר ווערען,
פלעגט מיך טרייסטען און דערצעהלען
מיר ספורים און נפלאות
פון בעל־שם, פון גרויסע חסידים,
פון די ל"ו צדיקים
און פון אַנדערע נסתרים.
ביסלעכווייז האָב איך דערגאַנגען,
ווי אַזוי עס לעבט דער צדיק.
נישט קיין זכר פון פדיונות,
קיין משרתים, קיין גבאים,
נישט קיין חברות ווילדע חסידים,
נישט קיין ברייטע שלש סעודות,
נישט קיין חאַפּעניש שיריים.
ניין! דער לייוועטענער רבי
לעבט זיך פון יגיע כפו.
ער בעאַרבייט די אדמה
גאָר, להבדיל, ווי אַ פויער,
אויף אַ קליינינקער ערוגה
אַקערט ער און זייעט זיך קאָרן
און ער נעהרט זיך פון זיין אַרבייט
זיינע שכנים, די ערלים,
אַלע גוים פון דער סביבה

בעטען, וויינען. ער זאָל בענשען
זייער פעלד און זייער אַרבייט.
און ער בענשט. און אויף די פעלדער
איז זיך שטענדיג דאָ בעתו
רעגען, טוי און שעהנעם וועטער.
נישט קיין האָגעל, נישט קיין שטירם
זעהען קיינמאָל נישט די פעלדער.
איינמאָל האָט דער ליעבער צדיק
מיר דערצעהלט אַ לאַנגען ספור
וועגען גרויסע בעלי-תשובית.
איך האָב אייסגעהערט די מעשה.
האָב זיך שטאַרק צעוויינט. צויאָמערט
און האָב אָנגעהויבען ריידען...
אָהן הקדמות און אָהן ביוש,
האָב איך פראָסט דערצעהלט רעם צדיק
ווער און וואָס איך בין געוועזן.
נור. ווי איך האָב גוט פערשטאַנען.
האָט פון הימעל שוין דער צדיק
לאַנג געוואוסט אַז איך בין לילית
ער האָט אויסגעהערט מיין ספור,
איז אַ ווײַלע שטיל געזעסען
שטאַרק פערטיעפט אין די רעיונות
און עֶס האָט גערוהט די שכינה
אויף זיין פרומען בלייכען פנים;
נאָך דעם, מיט אַ שטילען שמייכעל,
האָט ער אויסגערעדט די ווערטער:
„שטאַרק אַ פנים איז דער נצוץ
פון אַ יודישער נשמה.
אַז ער האָט זיך נישט פערלאָשען
טיעף אין האַרצען זעלבסט ביי לילית!"
„האָט רחמנות, גיט מיר. רבי
פאַר מיין זינד אַ גרויסע תשיבה.

איך וועל טהון וואָס איהר וועט הייסען!"
האָב איך אָנגעהויבען בעטען.
ניר דער צדיק האָט געענטפערט:
„דו אַליין ביי זיך אין האַרצען
זוך, מיין טאָכטער, אויף אַ תשובה.
נאָך דיין שכל, דיין השגה,
נאָך דער מאָס פון דיין חרטה".
און איך האָב אַליין געפונען
זיך אַ תשובה, נישט אַ שווערע,
נור אַ טיעפע און אַ זיסע,
נאָך מיין שכל, מיין השגה,
נאָך דער מאָס פון מיין חרטה:
אַלע אָבענד, נאָך דער אַרבייט
ביי די קינדער די יתומים,
געה איך מיר אין שוהל פון שטעדטעל
(אין דער ווייבערשער, פערשטעהט זיך),
און איך זאָג זיך דאָרטען תחינות,
זיסע תחינות פון „בת טובים"
ביז פריה מאָרגען, ביז ותיקין.
דאָס איז גאָר די גאַנצע תשובה,
און איך בין ווי ניי געבוירען.
מיינע קינדער, די יתומים,
און די זיסע פרומע תחינות
און דעם לייוועטנעם׳ס ווערטער
און דער בליק פון זיינע אויגען, —
אַלץ אָט דאָס האָט מיך געענדערט.
איצט האָב איך שוין גאָר פערגעסען
אַלע תנועות פון אַ לילית.
און ביי מיר אין טיעפען האַרצען
האָבען זיך דערוועקט מיט כח
די געפיהלען פון אַ מוטער
מיט אַ יודענע צוזאַמען!

אַשמדאי: אָ, אַשמדאי!
איך האָב דיר דערצעהלט דעם אמת.
נו, און ווייטער אַרט מיך ווייניג.
קענסט זיך דונערן און בליצען,
קענסט מיר אָנטהון כל הצרות.
זיי נור וויסען, אַז די שליטה
האָסטו שון אויף מיר פערלאָרען.
איך בין מעהר שוין נישט קיין לילית,
איך בין איצטער אַ בעל תשובה!

ז.

דֶער שְׁרֶעקְלִיכֶער מִשְׁפָּט.

נישט מיט דונערן און בליצען,
נישט מיט שרעקליך ווילדע קולות,
האָט געענטפערט אַשמדאי
אויף דעם ספור פון זיין לילית.
ניין, ער איז געבליבען זיצען
שטום און קאַלט און אָהן אַ תנועה.
מעהר נישט אין די גרינע אויגען
האָבען זיך געשווינד געביטען
הייסע פונקען פון געפיהלען
פון אכזריות און רחמנות,
ליעבע, האַס און שווערע ליידען
שרעקליך שטיל ווי אין אַ קבר
איז געוועזען אין שוואַרצען טורם.
שטיל און רוהיג איז געשטאַנען
לילית פאַר דעם אַשמדאי,
שטיל פערשטיינערט איז געזעסען

אויף זיין שטול דער שר הטומאה,
נור די גרוסע האָלאָוועשקע
האָט מיט פייער־רויטען צאָרן
אַלץ און אַלעמען בעגאָסען.
נאָך אַ לאַנגען, טיעפען שווייגען
האָט דער אַלטער אַשמדאי
שטיל אַרויסגערעדט די ווערטער:
„באַלד וועט פאָרקומען דיין משפט.
גרייט זיך, לילית, צו מיין גזר דין!“
און האָט אָנגעהויבען פּרעפלען
ווי עס פּרעפּעלט אַ מכשף:
— אַלטע רוחות, גרייזע רוחות,
פון דעם גרויסען טיעפען נילוס
פון דעם ווייטען לאַנד מצרים,
רוחות פון די אַלע פּרעה׳ס,
פון די גרויסע שטערן־זעהער
און פון אַנדערע מכשפים
ברענגט אַהער צו מיר אין טורם,
ברענגט געשווינד אַהער צו פיהרען
דריי חרטומים פון מצרים,
פון די עלטסטע, פון די העכסטע,
כדי צו משפט׳ן מיין לילית.
דאָס בעפעהל איך, אַשמדאי!
עס געהט דורך אַ הרף־עין,
און אין גרויסען שוואַרצען טורם
שטעהען שוין די דריי חרטומים —
הויכע, דיקע, גראָהע, אַלטע,
אָנגעבלאָזענע און קאַלטע,
אין די לאַנגע, שוואַרצע קיטלען,
אין די שפּיציג־הויכע היטלען
מיט די גרויסע דיקע שטעקענס.
און זיי שטעהען, און זיי פּרעפּלען

אויף מצרים־לשון ווערטער
פון פערוועריש און כשוף.
— דריי חרטומים פון מצרים!
רופט זיך אָב דער אַשמדאי:
איך האָב אייך אַהער גערופען,
איהר זאָלט משפט'ן מיין לילית
נאָך דעם דין פון אייער כשוף.
זינט די ערד מיט דעם לויתן
שווימען אום אין ים הגדול,
זינט דער בורא האָט בעשאַפען
דעם גן־עדן און דעם גיהנום,
מעשים טובים און חטאים,
זינט איך בין אַנ'אַשמדאי.
האָט נאָך קיינמאָל נישט געטראָפען,
אַז אַ רוח פון מיין שליטה
זאָל אין מיר מיט עזות פעלשען, —
לילית האָט געמאַכט אַנ'אָנהויב.
ס'זענען גרויס די הרי חושך, —
גרעסער איז די זינד פון לילית.
משפט זי געשווינד אָהן רחמים!
און די אַלטע דריי חרטומים
הערען אויס דעם אַשמדאי,
הערען אויס דעם שוואַרצען עדות,
הערען נאָך דעם אויס פון לילית
איהרע טענות אין איהר ספור,
און זיי בלייבען שטעהן ווי פריהער
אָנגעבלאָזענע און שטרענגע,
און זיי פרעפלען מיט די ליפען,
און זיי קלאַפען מיט די שטעקענס,
און זיי טהוען זייער כשוף.
ס'איז אַ פחד, ס'איז אַנ'אימה.
נאָך דעם רופט זיך אָב דער יונגסטער

פון די אַלטע דריי חרטומים:
— איך וועל פאַרלענגען מיין פּסק־דין
על פּי דין און על פּי יושר.
זינדיג איז, פערשטעהט זיך, לילית —
נאָר אַזוי ווי אין איהר שטרויכלונג
איז אַ גרויסער צדיק שולדיג,
וועלכער איז אפילו שטאַרקער
איידער אַלע יצר־הרע׳ס,
וועלכער וואָלט זיך קאָנען ראַנגלען
חאַטש מיט עוג מלך הבשן,
נישט וואָס מיט אַ שוואַכער אשה, —
וואָלט איך פאַרלענגען אַ משפּט
נישט אַ שטרענגען, מיט רחמנות:
לאָזען שדים זי צורייסען
אויף תרפ״ט אלפים שטיקלעך.
נאָך דעם זאָל מען זי פערברענען
אין אַ קאַלך־אויווען אַ גרויסען,
און די אַש וואָס עס וועט בלייבען
זאָל מען געבען שטענדיג שמעקען
יענע גרויסע בעלי־עברות,
וועלכע זענען אויף דער עלטער
פרום געוואָרען, בעלי־תשובות,
ווייל זיי האָבען נישט קיין ציינער,
ווייל זיי האָבען נישט קיין תאוות.
דאָס וועט זיין אַ גרינגער משפּט
על פּי דין ועל פּי יושר.
— דאָס איז, חרטום, נישט קיין משפּט,
דאָס איז בלויז נור אַ גלייכוווערטעל!
ענטפערט קאַלט דער אַשמדאי:
אָט אַזעלכע מיני שטראָפען
טהוען אָפט בעקומען שדים
פון מיין האַנד פאַר קליינע שטותים.

צווייטער חרטום! זאָג דיין משפט.
און דער צווייטער חרטום פרעגעלט:
— אַשמדאי! אין מיין גזר דין
וועסטו זיכער נישט געפינען
נישט קיין רחמים, נישט קיין יושר.
זאָל זיין מדה כנגד מדה.
דורך געפיהלען פון אַ מוטער
האָט דער לייוועגטענער רבי
זי געמאַכט פאַר אַ בעל־תשובה.
אַשמדאי! דו מאַך אַז לילית
זאָל געשטראָפט זיין ווי אַ מוטער!
דאָס וועט זיין די שטראָף די גרעסטע.
גיב איהר קינדער! גיב איהר קינדער!
לאָז זי זיי מיט שמערצען ברענגען
אויף דאָס פינסטער שוואַרצע וועלטעל.
לאָז זי נאָך דעם זיי ערציהען
מיט פיעל צער און יסורים
און מיט גרויסע אימת מות.
און דערנאָך, אַז איהרע קינדער
וועלען אויף די פיס זיך שטעלען,
דעמאָלט הויב זי אָן צו שטראָפען.
מאַך זיי אַלע פאַר חולטאַיעס,
פאַר גנבים, פאַר גזלנים,
און צוזייע זיי אין די תפיסות.
אָדער מאַך, זיי זאָלען שטאַרבען
אין אַ ווייטען לאַנד אַ וויסטען
פון אַ בייזער קויל, פון הונגער..
מאַך אַז זייער מוטער לילית
זאָל זיך בלייבען אויף דער עלטער
עלענד, אָרעם און פערוואָלגעלט
מיט אַ האַרץ פון הוילע וואונדען,
וועלכע זאָלען שטענדיג שמאַרצען,

וועלכע זאָלען שטענדיג ברענגען
פון די זאַלץ און פון דעם פייער
פון די בלוטיג־הייסע טרערען!...
דאָס וועט זיין אַ האַרבער משפט,
גזר־דין: מדה כנגד מדה.
— דאָס איז, חרטום, יאָ אַ משפט,
ענטפערט איהם דער אַשמדאי:
נור פאַר לילית איז דאָס וועניג.
דו ביזט יאָ אַ גרויסער חרטום,
נור די טיעפע, טיעפע סודות
פון אַ מוטער, פון איהר האַרצען,
זענען נאָך פאַר דיר פערבאָרגען.
אין די גרעסטע, שטאַרקסטע ליידען
אין די בלוטיג־הייסע טרערען
פון אַן׳אונגליקליכער מוטער,
טהוען דאָך זיך שטענדיג לייכטען
קלאָרע טראָפּענס, גלייך ווי פונקען,
פון מחילה און פון ליעבע.
און זיי טרייסטען, און זיי היילען
ווי אַ באַלזאַם איהרע וואונדען.
ניין, פאַר לילית איז דער משפט
נישט קיין שטראָף נאָך איהרע מעשים!
ביי אַ רגע הערשט אַ שטילקייט
אין דעם גרויסען שוואַרצען טורם;
און דער אַלטער אַשמדאי
יואַרט דעם פּסק־דין פון דעם דריטען
גרעסטען חרטים של מצרים.
מיט אַמאָל הויבט אָן צו קוויטשען
יענער קליינער שוואַרצער שד׳ל,
וועלכער שטעהט דאָ פאַר איין עדות:
— פאַר דיין לילית, אַשמדאי,
האָב איך גאָר אַ פּסק אַ פיינעם.

נור ערלויב מיר איהם צו זאָגען.
— רעד! נור קירצער און אָהן מליצה!
— אָט אזוי, היות ווי לילית
איז אַ גרויסע בעלת-תשובה,
נור היות, ווי עס פערשטעהט זיך,
אַז אין אונזער זיסען גיהנם
וועט קיין אָרט זיך נישט געפינען
פאַר אַ לילית אין אַ פּאַרוק —
וואָלט איך דיר איין עצה געבען:
דו פערשיק זי גלייך אין אויסלאַנד
אין פּאַריז, בערלין, צי בערן,
צו שטודירען אויף אַ דאָקטאָר.
אַז זי וועט אַהינצו קומען,
וועט מען גלייך זי נעהמען פרעגען:
„מה שמך?" זאָג ווער ביסט דו?
זאָג פון וועלכער אומה שטאַמסט דו?
און דערצו בעווייז פּאַפּיערען!
נאָך דעם אין אַ גרויסען חדר,
פול מיט גלעזלעך אויף'ן פייער,
וועט זי כשוף'ן און פרעפלען.
נאָך דעם וועט זי שניידען מתים,
אַקוראַט ווי פראָסטע שדים
אַרבייטען אין טיעפען גיהנום.
נאָך דעם וועט מען זי פערשטעלען
שניידען לעבעדיגע מענשען.
און דערצו, צו די תענוגים —
שווער איך דיר, מיין גרויסער הערשער! —
וועט זי דאָרטען האָבען צרות,
פון גרויס נויט און פון בלבולים,
וועט זי אויסגעריסען ווערען
פיעל מאָל מעהר ווי דאָ אין גיהנם...
און דער אַלטער אַשמדאַי

גאָר אָהן ווערטער און אָהן כעס
חאַפּט דעם שד'ל פאַר'ן ווײַדעל,
שליידערט איהם אַרויס פון קוימען
און ער זאָגט צום דריטען חרטום:
עלטסטער חרטום, זאָג דיין משפט!
— קורץ און פּראָסט וועט זיין מיין גזר־דין,
ענטפערט שטיל דער אַלטער חרטום:
לאָז זיך לילית בלייבען לילית
ווי אָט איצטער אַ בעל־תשובה...
דאָס איז גאָר, וואָס איך קאָן געבען
ווי אַ פּסק פאַר איהר עברה...
— איך פערשטעה נישט, גרויסער הרטום,
וואָס עס זאָל דיין פּסק בעדייטען?
פרעגט פערוואונדערט אַשמדאי,
און דער אַלטער גראָער חרטום
שווייגט אַ ווײַלע ווי פערשלומערט,
און הויבט ווידער אָן צו פּרעפּלען:
— איצט איז לילית אַ בעל־תשובה,
אין אַ פּאַרוק, אין אַ ציפּיק
מיט אַ גרויסען קרבן־מנחה
מיט די תחינות „פון בת־טובים",
גאָר אַ צנועה ווי געהעריג.
נור, זיי מוחל, אַשמדאי,
גיב איהר טיעף אַ בליק אין האַרצען, —
וועסטו דאָרטען נאָך געפינען
פון דער פריהערדיגער לילית
אַלע תנועות, אַלע תאוות
און דעם קוואַל פון סם המות,
וואָס דו האָסט אַהין געגאָסען.
גלויב מיר, אַלץ איז גאַנץ אין האַרצען
נור פערדעקט מיט פרומע בשמים.
לאָז זיך איצטער לילית בלייבען

ווי זי איז, מוט איהרע תחינות,
מיט די זינד אין טיעפען האַרצען,
מיט דעם סם און מיט די בשמים.
רו נישט זאָרג, ביי איהר אין האַרצען
וועט שוין זיין אַ גוטער גיהנם:
שטענדיג שרעקליכע מחלוקית
צווישען אַלערליי געפיהלען,
צווישען תשובה און פיעל תאוות,
צווישען לילית און „בת־טובים” !
און דערביי נאָך, אַשמדאי,
וועט זי בלייבען א ווילד פרעמדע,
אי פאַר מענשען, אי פאַר רוחות,
אי פאַר גוטע, אי פאַר בייזע.
ווייט פון גיהנם דעם טיעפען,
ווייט פון ליכטיגען גן־עדן,
פאַר צדיקים — אַלץ אַ לילית,
פאַר די חוטאים — אַ בעל־תשובה,
פאַר די פרומע — אַ מרשעת,
פאַר היינט־וועלטיגע — אַ צנועה...
פרעמד פאַר די און פרעמד פאַר יענע,
וועט זי בלאָנזען אַ פערשמאַכטע,
און זי וועט פון אַלע זייטען
זעהן מעהר נישט בייזע בליקען,
הערען קללות און בלבולים
שרעקליכער פון אָט די ליידען,
וועסטו זיכער נישט געפינען!
און דער אַלטער אַשמדאי
זיצט פערטראַכט אַ הרף־עין,
ער בעקלערט דעם חרטום'ס עצה,
נאָך דעם קוקט ער לאַנג אויף לילית,
ווי ער וואָלט זיך שרעקליך ראַנגלען
מיט גאָר אַנדערע געפיהלען,

און ער רעדט אַרויס: „יהי כן!
זאָל מקוים זיין דער משפט
פון דעם גרויסען אַלטען חרטום!
פרעמד פאַר מענשען, פרעמד פאַר רוחות
פרעמד פאַר פרומע, פרעמד פאַר חוטאים
ווייט פון גיהנם דעם טיעפען,
ווייט פון ליכטיגען גן־עדן
מיט אַ כף־הקלע אין האַרצען
זאָלסטו, לילית, אייביג בלייבען!!!
נו, און איצטער, שדים, רוחות,
נעהמט זי צו פון מיינע אויגען!"
און עס ווערט פערשוואונדען לילית..
ס'ווערען באַלד נאָך איהר פערשוואונדען
די חרטומים של מצרים,
און אין גרויסען שוואַרצען טורם
בלייבט אַליין דער אַשמדאי
אין אַ טיעפען, טיעפען קומער.

ששים רבוא תרנגולים
גיבען שוין דעם קרייה דעם דריטען.
יודען לויפען צו ותיקין,
און אין מזרח־זייט דער הימעל
ווערט אַלץ ליכטיגער און קלערער
און די אַלע כתות שדים
הויבען אָן זיך צו בעהאַלטען.
אונטער דר'ערד, אין טיעפע ימים,
אין די חורבות, אויף די בוידעמס,
אין די וועלדער און אין זומפען...
און דער אַלטער אַשמדאי
גיט אַ לאַנגען זיפץ אַ טיעפען

און פערלעשט די האָלאָוועשקע,
נאָך דעם נעהמט ער אין די נעגעל
אַ משונה־גרויסען חלף,
שטרעקט זיך אויס אַ שוואַרצען פליגעל,
גיט אַ שניט און רייסט זיך קריעה
איבער לילית די בעל־תשובה.
נאָך דעם זעצט ער זיך מיט טרויער
אויף דער ערד צו זיצען שבעה,
און די ליפען זיינע פרעפּלען:
„לילית, לילית, מיין געטרייע,
דו האָסט, לילית, מיך פערלאָזען!...
מיך, דעם גרויסען אַשמדאי.
מיך, דעם מושל פון די רוחות,
מיך האָט איצטער בייגעקומען
נישט אַ מלאך, נישט אַ שרף,
נישט דער קלינגסטער מלך שלמה,
נור אַ פרומער, פראָסטער יודעל —
נור דער לייוועגטענער צדיק!..."

נָאכְרֶעדֶע.

זה הסיום של הספור:
איצטער וואַש איך נעגעל־וואַסער
כדי די טומאה אָבצושווענקען,
וועלכע עס איז נאָך פערבליבען
אויף די שפּיצען פון די נעגעל,
און איך נעהם געשווינד דאָס זעקעל
מיט דעם טלית און די תפילין,
און איך לויף מיר גלייך אין מנין.
הייסע תפלות, גרויסע שבחים

וועל איך שיקען דיר, מיין בורא,
שהחזרת בי נשמתי
מיט אַ גרויסע „חמלה רבה".
שבת וועל איך בענשען „גומל".
איצטער בין איך אייך זיך מודה,
אַז בשעת איך האָב געשריבען,
האָב איך ווי אַ בלאַט געציטערט,
אַז די טומאה זאָל נישט שטרויכלען
מיינע טריט מיט איהרע נעצען!
גרויסע נסים, שטאַרקע נסים,
אַז איך בין אַרויס אַ גאַנצער
מיט מיין קאָפּ און באָרד און פאות
פון דעם שר הטומאה'ס טורם.
פון דער טיעפער שאול תחתיה!
לאַכט נישט, יודען, פון זכות אבות.
איך בין זיכער, אַז מיין זיידע
רבי זלמן דער אַשטרווינער
און מיין פעטער רבי יעקב
האָבען „דאָרטען" פיעל געאַרבייט,
איך זאָל נישט גע'ניזק'ט ווערען...
און דערצו נאָך האָט געהאָלפען,
וואָס איך האָב פון דעם ליאַדיער
צוויי קמעות און אַ שמירה.
איצטער נאָך אַ צוויי־דריי ווערטער:
ווי איהר זעהט, אחינו יודען,
איז די שליטה פון דער טומאה
גרויס און מעכטיג; נור פיעל שטאַרקער
איז אַ יוד אַ צדיק תמים.
אָט איהר האָט פאַר זיך אַ משל
פון דעם לייוועגטענעם צדיק.
גאָט זאָל געבען, אַלע יודען
זאָלען אָנהויבען צו לעבען

על פי אמת, על פי יושר,
אַלע זאָלען ווערען תמימים
ווי דער לייוועננטענער רבי,
וועט דער איבערשטער אונז שיקען
זיין משיח גואל צדק,
און די טומאה מיט איהר שליטה,
און די גאַנצע סטרא אחרא
וועט במהרה בימינו
גאָר פערזונקען ווערען. אמן!

1904 יאָהר

אַ דִין תּוֹרָה.

(אַ חסידישע פאָלקס מעשה).

... און געשעהן איז די מעשה
גאָר נישט לאַנג, אין יענע צייטען,
ווען עס האָט די וועלט געקלונגען
מיט די מופתים פון דעם צדיק,
פון דעם רב, רֶב אלימלך.
אין אַ בייזער שעה אויף יודען
האָט דער קיסר פון רומעניען
מיט אַ מאָל געמאַכט אַ גזירה.
אַז אין אַ משך פון דריי וואָכען
זאָל נישט בלייבען אין זיין הערשונג
קיין שום זָכָר פון אַ יודען.
עס פערשטעהט זיך, אַז ביי די יודען,
איז געוואָרען גאָר אַ חורבן,
מי ט' געוויינט, געקלאָגט, געשריען,
מי ט' געמאַכט אַ תענית צבור,
מי ט' גריסען קברים, וועלטען.
נאָר דאָס אַלץ האָט נישט געהאָלפען:
יענע בייזע ווילדע רוחות,
וועלכע לויערן אויף יודען,
זינט דעם חורבן בית המקדש,
האָבען מיט אַ מין אכזריות
נישט דערלאָזען צו דעם בורא

קיין שום טרעהר און קיין שום תפילה.
נאָר איין יוד אין גאַנץ רומעניען
ט׳ נישט געפאַסט און נישט געשריען.
און געווען איז דאָס רב פייוועל,
אַ בעוואוסטער יוד, אַ זקן,
וועלכער איז דעם גאַנצען לעבען,
אָבגעזעסען אין בית־המדרש
אויף גמרא און אויף פוסקים.
אַז רב פייוועל האָט דערוואוסט זיך
פון דעם בייזען גזר פון קיסר.
איז ער אויך, ווי אַלע יודען,
גלייך געוואָרען שטאַרק דערשראָקען
און געוואָלט שוין נעהמען וויינען.
מיט אַמאָל האָט איהם בעלויכטען
דעם גערדאַנקעז אַ מחשבה...
ער ט׳ געטהין אַ שטאַרקען ציטער,
האָט אַ כאַפּ געטהון אַ חומש,
האָט אַריינגעקוקט מיט אימפעט
און האָט אייסגעשריען תיכף:
— ס׳טייטש! וואָס הייסט: אַ גזר פון קיסר?
על פי דין פון אונזער תורה
האָט דער גזר קיין שום ממשות!
און געשווינד, — אַ פייל פון בויגען, —
איז ער גלייך אַוועקגעלאָפען
(שפעט ביי־נאַכט איז דאָס געוועזען)
צו דעם רב (אין יענע צייטען,
האָט געהערשט אין גאַנץ רומעניען
דער בעוואוסטער גרויסער תלמיד
פון בעל־שם, רב אלימלך),
האָט איהם אויפגעוועקט פון דרעמעל
און מיט היץ גענומען שרייען:
— „רבי! פסק׳נט אַ דין תורה!

קלאָהר ווי טאָג איז דאָך געשריבען
אין דער תורה, אַז די יודען
זענען קנעכט דעם בורא עולם,
היינט, ווי שטעלט זיך איין אַ קיסר
מאַכען גזרות געגען יודען?!
אין דערהויפט, איך פרעג אייך, רבי,
ווי דערלאָזט דאָס גאָט אין הימעל
די משונה בייזע עוֹלָה?!
— וואָס זשע ווילסט דו, רבי פייוועל?
פרעגט ביי איהם רב אלימלך.
— ס'טייטש וואָס וויל איך? אַ דין תורה
מיט דעם בורא פאַר זיין עולה.
— הער, מיין זוהן, — האָט איהם געענטפערט
רוהיג רבי אלימלך, —
זאָגען מוז איך דיר, בפירוש,
אַז איך רעכען פאַר אַ העזה
צו בעשולדיגען דעם בורא,
אַז ער איז אַ דין מְעַקֵם;
מאָהנען גאָט צו אַ דין תורה,
שמעקט דערצו נאָך מיט סכנות...
נאָר, פון אַנדער צד, פערשטעה איך
אַז דו געהסט איף מסירת נפש
פאַר אַ גרויסער קהילה יודען,
איז דעראיבער בין איך מסכים
אָנצונעהמען דיין דין תורה.
נאָר אום האַלבער נאַכט, פערשטעהט זיך,
איז פאַר דעם די צייט נישט פאַסיג;
קום זשע מאָרגען, נאָך ותיקין.
אין דער זעלבער נאַכט, גאָר פלוצלים,
זענען מיט אַ מאָל געקומען
געסט צו רבי אלימלך:
דריי רבנים און צדיקים.

צווישען זיי איז אויך געוועזען
דעם בעל שם'ס בעליעבטער תלמיד,
דער בעוואוסטער רב פון אַפּטע.
גלייך האָט זיי רב אלימלך
פאַרגעלעגט, מיט איהם צוזאַמען
אַנטייל נעהמען אין דעם משפט,
און זיי האָבען איהם געגעבען
זייער הייליגע הסכמה.
מאָרגען פריה, אַז רבי פּייוועל
איז געקומען צו דעם משפט,
האָבען אַלע פיער רבנים
אָנגעטהון אויף זיך טליתים,
און עס איז דער גרויסער בית דין
צונעטראָטען צום דין תורה.
— רבי פּייוועל! – האָט דער אַפּטער
אויסגערופען, — פיער רבנים
זענען גוזר, דו זאָלסט זאָגען,
וואָס דו האָסט פאַר אַ מין טענה
צו דעם בורא כביכול?
נור רב פייוועל איז געשטאַנען
בלייך, צוטומעלט און דערשראָקען.
— ניין, רבותי.. ניין, איך קען נישט...
האָט ער ציטערנד געשטאַמעלט. —
ד' האָב מיין גאַנצען מוטה פערלאָרען...
פון די נעכטיגע התלהבות
איז קיין זכר נישט געבליבען...
נאָר אויף דעם האָט איהם געענטפערט
מיט אַ תקיפות, שטרענג, דער אַפּטער:
— איך, דער אַפּטער, גיב דיר כח,
דעה, בינה און התלהבות!
זיי בטוח, אין דעם משפט
וועט נישט זיין קיין נשׂיאת פנים.

און רב פייוועל האָט בעקומען
מיט אַ מאָל אַ גרויס התלהבות
און האָט אָנגעהויבען טענה'ן.
קודם כל האָט ער אַ פסוק
אויפגעוויזען אין דער תורה.
נאָך דעם האָט ער דאָ גענומען
ברענגען ראיות פון גמרא,
און פון פוסקים, און פון אַלפס,
און האָט קלאָהר ווי דער טאָג בעוויזען,
אַז דער בורא האָט לחלוטין
נישט געטאָרט דעם גזר דערלאָזען.
דאָ האָט איינער פון די שופטים
זיך געפרובט אויף אַ המצאה:
— אפשר וואָלט איהר, רבי פייוועל, —
האָט ער שטיל זיך אָבגערופען. —
איינגעוויליגט אָנצוקלאָגען
נישט דעם בורא. נאָר דעם קיסר?
— וואָס מיר קיסר? ווער מיר קיסר? —
האָט מיט כעס אויסגערופען
רבי פייוועל. — הערסט אַ מעשה!
וואָס האָב איך פאַר אַ געשעפטען
מיט דעם קיסר פון רומעניען!
וואָס איז ער? אַ מענש ווי אַלע!
מיט דעם בורא, כביכול.
נור מיט איהם האָב איך אַ משפט!
דאָ האָט זיך פון זיין הסיבה
אויפגעהויבען שטאָלץ דער אַפטער
און האָט רוהיג, ווי אַ ריכטער,
אויסגערופען:
— זאָל דער בורא:
געבען אונז אַ קלאָהרען ענטפער
אויף רב פייוועלס קלאָהרע טענות!

רופט זיך אָב רב אלימלך:
— איך וועל געבען אייך דעם ענטפער:
ס'איז געווים נישטאָ קיין ספק,
דאָס גערעכט איז רבי פייוועל,
אַז אַחינו בני יהודים,
זענען קנעכט פון בורא עולם
און אַז קיינער, חוץ דעם בורא,
האָט קיין רעכט נישט זיי צו שטראָפען,
נאָר עס מעג דאָך זיי דער בורא
שטראָפען, ווי מען שטראָפט עבדים,
דורך אַ פרעמדע האַנד, לערך...
— ניין! ער טאָר נישט! — פּאַלט אַריין איהם
היציג אין די רייד רב פייוועל,
זענען דען ביי גאָט די יודען
מעהר נישט קנעכט? האָט איהר פערגעסען,
אַז עס שטעהט: „כי בנים אתם"?
קינדער זענען מיר ביים בורא!
נו, און קינדער שטראָפט אַ טאַטע
נור אַליין און נישט דורך פרעמדע!
— היינט, ווי קומט זשע דאָס. וואָס טיטוס
האָט פערברענט דעם בית המקדש? —
גיט אַ פרעג רב אלימלך.
— גוט געזאָגט! דער בית המקדש
איז געוועזן דאָך גאָט'ס אַ דירה,
האָט ער איהם געמעגט פערברענען,
און אָט איצטער, ווי מיר ווייסען,
האָט דער אויבערשטער חרטה
און ער קלאָגט און שרייט בכרוכיא:
וועה איז מיר! איך האָב מיין בנין
מיט מיין אייגען האַנד צובראָכען
און געמאַכט פון איהם אַ חורבן!
— לאָז זיך זיין! איך בין שוין מוחל

דיר דעם חורבן בית המקדש,
— רופט זיך אָב רבי אלימלך. —
נור בערעכען זיך אַ שטייגער,
ווי די יודען זענען זינדיג!
וויפיעל מאָל האָט זיי דער בורא
אי מיט גוטען, אי מיט בייזען
אָנגעזאָגט, זיי זאָלען טראַכטען
וועגען תשובה און פערלאָזען
זייערע מוטוויליגע מעשים.
האָט דען וואָס עס איז געהאָלפען?
סוף כל סוף איז גאָט געוואָרען
מלא כעס אויף די יודען
און אַרוים פון אַלע כלים...
— סטייטש: „אַרוים פון אַלע כלים"!! —
שרייט מיט אימפעט אוים רב פייוועל, —
וואָס איז דאָס פאַר אַ דבורים!
אויב מיר וועלען דאָס דערלאָזען,
קען דאָך גאָט אין מיטען מיטוואָך,
אַז זיין גרימצאָרן צוקאָכט זיך,
חרוב מאַכען אַלע וועלטען
און פערטיליגען די יודען!
— און ער קען טאַקי, וואָס מיינסטו! —
רופט זיך אָב רב אלימלך.
— ניין ער קען נישט! ניין, ער טאָר נישט!! —
עקר'ט ווייטער רבי פייוועל. —
וואָס איז דאָס: לית דין, לית דיין?
האָבען מיר דען נישט קיין תורה?!...
הערט רבותי! איך בין מתרה,
אַז איך טרעט נישט אָב פון דאַנען
ביז איהר וועט אַ גזר נישט מאַכען,
אַז דער בורא, גלייך ווי אַלע,
זוז מקיים זיין די דינים

פון דער תורה...
נור דער אַפּטער
האָט געענדיגט די וכוחים,
האָט פון אָרט זיך אויפגעהויבען,
האָט די באָרד אַ גלעט געגעבען
און אַרויסגערעדט מיט תקיפות:
— אַלץ איז קלאָהר! געגוג צו טענה'ן.
נאָך דעם האָט ער צוגעגעבען:
— ביי משפטים איז אַ מנהג,
אַז ווי באַלד נאָרביידע צדדים
זענען פאַרטיג מיט די טענות,
הייסט דער בית דין זיי אַרויסגעהן
פון דעם בית־דין־שטיבעל ביידען!
אויב זשע יוער פון ביידע צדדים
ווייזט דערביי אַרויס עקשנות,
וויל מיט גוטען נישט אַרויסגעהן, —
מוז ער פריהער קנס בעצאָהלען
און דערנאָך פיהרט איהם דער שמש
פאָרט אַרויס פון בית־דין שטיבעל
מיט בזיונות, פאַר'ן אויער...
רבי פייוועל, זייט זשע מוחל!
גם כן דו, אדון עולמים,
מוזט פון דאַנען אויך אַרויסגעהן...
כאַפּט זיך אויף רב אלימלך:
— סטייטש, עס שטעהט דאָך
דייטליך: „כבודו מלא עולם", —
הײנט, ווי קען זשע גאָט, איך פרעג אייך,
זיך דערווייטערן פון דאַנען
האָטש, אַפילו אויף אַ רגע?
ביי אַ ווײלע שווייגט דער אַפּטער,
נאָך דעם הויבט ער אויף מיט רוגזה
אַ געדיכטע ברעם, אַ גרויע,

גיט אַ ברום און זאָגט זיך רוהיג:

— נו. באַלד עס שטעהט געשריבען
דייטליך: „כבודך מלא עולם",
זענען מיר דיר, בורא, מתיר,
זאָלסט דערווייל מיט אונז פערבלייבען.
נור מיר זאָגען דיר בפירוש,
אַז אין אונזער פסק דין קודש
וועט נישט זיין קיין נשיאות פנים!
מוזט געדענקען, אַז די תורה
איז שוין מעהר נישט אויפ'ן הימעל:
האָסט זי אונז אַוועקגעגעבען...

דריי-מעת לעת האָט זיך געצויגען
די ישיבה פון דעם בית דין.
און עס האָבען נור געדונערט
פייער-היציגע וכוחים,
און עס האָבען זיך געשאָטען
קל-וחומר'ס, גזרה שוה'ס
און הלכות, און ענינים,
אין נוטריקן'ס, און רמזים
פון קבלה און פון זוהר,
פון בעל שם'ס געצעהלטע ווערטער
און פון טיעפע סתרי תורה.
דריי מעת לעת האָט זיך געצויגען
די מחלוקת. די רבנים
האָבען זיך צוהיצט, צושריען
אין געקריגט זיך, און געשאָטען
מיט זלזולים און מיט חרמות.
איין דעם אַנדערן גערופען:
„שייגעץ"! „שנעק" און „עם הארץ"!
סוף כל סוף איז מען געקומען

צו אַ פשרה, אַז דער בורא
האָט דעם שלימען גזר פון קיסר
על פי טעות נאָר דערלאָזען
ווער האָט שלעכט געטייטשט דעם פסוק
און נישט קלאָהר דעם פשט פערשטאַנען
פון אַ טיעפען וואָרט אין זוהר)
און בכן האָט קיין ממשות
דעם רומעניער קסר'ס גזירה,
און זי מוז גלייך בטל ווערען.
און דעם פסק דין האָט אַ סופר
אָנגעשריבען אויף אַ פּאַרמעט.
אַלע הייליגע רבנים
האָבען זיך אויף איהם גע'חתמ'ט
און מען האָט אין ארון קודש
צווישען אַלע ספרי תורה'ס
איינגעטאהן דעם פסק־דין־פּאַרמעט...

איין מעת לעת איז נאָר פערגאַנגען,
און די גזרה פון דעם קיסר
איז געוואָרען בטל! אָמן!

אויף וועמען קלאגט זיין גייסט.

(געווידמעט מיין פרוי, אסתר).

„צווישען דעם שרעקליכען חורבן, פון וואנען עס האבען זיך געטראגען געשרייען און זיפצען פון די לעבעדיג־בעגראבענע, האבען אומגעוואנדערט מענשען, ווי פערלארענע, האבען ווילד ארומגעקוקט זיך, ווי זיי וואלטען זיך געשראקען פאר אלעם וואס זיי האט ארומגערינגעלט. אויסשפרייטענדיג די הענד צום הימעל, האבען זיי געלעסטערט גאט. אנדערע האבען צובראכען זייערע היילינע בילדער, האבען זיי געטראטען מיט די פיס, געווארפען אין פייער און אין שמוץ"...

(פון צייטונגען וועגען מעססינא ערדציטערניש)

I.

אַ ציטער האט געטהון
פון טיעפען שלאף די ערד,
וואו, דיענענדיג זיין גאט,
האט זיך דער שוואכער מענש
געפראוועט שטיל און שווער
זיין לעבענס־פייערטאג.
און אַ גן־עדן פעלד,
אַ בליהענדיגעם לאנד,
איז חרוב און פערוויסט
און דורכגענעצט מיט בלוט...
קיין פּאלאץ און קיין קירך,
קיין וויינגארטען, קיין הויז, —

נור חורבות אָהן אַ צאָהל
אין אַש און שטויב און בלוט
און קברים אָפענע,
וואָס גוסס'ן אָהן הילף,
און מתים הויפענווייס.
און איבער זיי — דער טויט
שוועבט אום און שאַלט זיין זיעג.
און אָט ביי דיזער שעה,
ווען ס'האָט די קראַנקע ערד
געציטערט און געזיפצט
און ווען דער הימעל האָט
געדונערט און געברומט
און אינדען פון דעם ים,
צוריייסענדיג דעם צוים
געוואָרפען זיך מיט האַסט
אויף דער געפלאָגטער לאַנד, —
דאַן האָבען זיך פון שטויב
פיעל מענשען ווי ערוואַכט,
די, וועלכע ס'האָט דער טויט
פערגעסען אין זיין שלאַכט.
— בעטראָגען איז דער מענש
פון הימעל און פון ד'ר ערד!! —
האָט זייער שטורעם־קלאָג
פערהילכט דאָס טויטע לאַנד.
און אויסגעשטרעקט די הענד
האָב'ן זיי מיט אַנגסט און האַס
צום ווייטען הימעל־רוים
און האָבען ג אָ ט דעם האַרר
געלעסטערט און געפלוכט
פאַר דעם צושטערטען היים
פאַר דאָס פערוויסטע לאַנד
און פאַר די טייכען בלוט

פון ברודער, ווייב=און=קינד.
אוּן נאָך דעם האָבען זיי
די בילדער־גאָטס און אַלעס,
וואָס הייליג איז געווען
פאַר זיי ביז יענער צייט,
צוּבראָכען און פערברענט,
געטראָטען מיט די פיס.
געוואָרפען עס אין שמוץ
און אין חורים שטאַל...

II.

אין מענשליכער געזינד
פון אומות פון דער וועלט
איז דאָ איין אַלטעס פאָלק
אַ זקן, זאַט מיט טעג,
אַ לעהרער פון גאָט'ס דיענסט
פון דורות אָהן אַ צאָהל.
דאָס פאָלק האָט אויך געפיהלט
די שטויסונג און די קלעפּ
פון דער צורייצטער ערד...
נישט נור אַ בייזע שעה, —
צוויי לאַנגע טויזענד יאָהר
האָט אונטער זיינע פיס
געוואָרפען זיך די ערד,
ווי אינדען פון דעם ים
וואָס ווייסען נישט קיין צוים.
דאָס פאָלק האָט אויך פיעל מאָל
ביי חורבן'ס אָהן אָהן אַ שיעור
אין פייער און אין בלוּט,
אין שטורם=ווינט פון האַס
פערלאָרען אָהן אַ צאָהל

פון זײַנע בעסטע זיהן
גבורים, יונג און אַלט,
פערלאָרען גוט־און־האָב,
ירושה פון דעם שטאַם
און קערנער פון גליק
געזעעט מיט אַרבײט־שװײס
פאַר'ן קומענדיגען דור.
און ס'האָט פיעל מאָל די ערד,
װי אַ צורײצטער פײנד
געװאָרפען זיך מיט איהם,
בײם קאַלטען האַס און שפּאָט
פון רוחות אלערלײ,
אין אַלע עקען װעלט,
װאו ס'איז נור דאָ אַ לאַנד,
װאו ס'איז נור דאָ אַ פאָלק.
און ס'האָט זיך ערגיץ נישט
געפונען אויף דער ערד
פאַר זײנע מידע פיס
קײן שטײפער באָדען־גרונד,
קײן רוהיג לאַנד, קײן הײם...
דאָס פאָלק האָט אויך די הענד
צום הימעל אויסגעשטרעקט,
נור נישט צו פלוכען גאָט...
אין צײט פון בײזע שלעק,
אַז איבער איהם האָט װילד
געראַעשט און געברומט
דער שטורם־װינד פון האַס,
פון פײער און פון בלוט
און אונטער זײנע פיס
האָט ברײט געעפענט זיך
פון גיהנום דער תהום
איהם אײנצושלינגען גרײט, —

האָט עס זיך פון זיין גאָט
נישט אָבגעזאָגט און האָט
זיין נאָמען נישט פערשוועכט...
נישט קיין נקמה=גאָט
מיט'ן בלויזען שווערד אין האַנד
האָט עס געזעהן דאָרט
אין ווייטען הימעל=רוים, —
געזעהן האָט דאָס פאָלק
אַ צאַרטען פאָטער=גאָט,
אין טרויער טיעף פערהילט;
אַ גאָט וואָס האָט בעהעפט
זיין הערשאַפטליכען שטאַנד
מיט'ן גורל פון זיין פאָלק.
און יעדער נאַכט ביי חצות,
אין תפילות און געזאַנג
גיסט אוים דאָס אַלטע פאָלק
זיין טרויער און זיין פיין
נישט אויף דעם אייגען יאָך
נור אויף דעם פ אָ ט ע ר ס צער.
עס וויינט און קלאָגט דאָס פאָלק
און טרויערט נור אויף דעם,
וואָס חרוב איז גאָט'ס הויז
און וואָס די שכינה איז
דערנידערט און פערצאָגט.
עס קלאָגט אויף דעם, וואָס גאָט,
פערוואָגלענדיג זיין פאָלק,
איז אויך אראב דערביי
פון קעניגליכען טראָהן
און האָט אויף זיך אַליין
אַרויפגעלייגט דעם יאָך
פון גלות און פון פיין...

דִי צוֹיְמֶען־בְּרֶעכֶער.

אַ פַאנְטַאזְיֶע.

(איבערזעצט פון רוסיש).

אין לאַנד פון דעם קאַלטען און פינסטערן צפון,
אין לאַנד, וואו עס הערשען די שרעקליכע ווינדטען,
די ווינדטען וואָס גליווערן אַלץ וואָס עס עטעמט,
אין לאַנד, וואו די פיכטען און טאַנען די אַלטע,
בעדעקט מיט די ווייסע תכריכים פון ווינטער,
בעמערקען נור זעלטען דעם שמייכעל פון שטראַהלען, —
אָט דאָרט האָט זיך ווייט אין דעם ים אַיינגעשניטען
אַ שרעקליכער מויער פון ריעזיגע פעלזען,
אַ מויער, דורך מענשליכע הענד אַ געבויטער.
מיט שטאָלץ און מיט עזות האָט ער זיך ערהויבען,
ערהויבען זיך איבער די חוואַליעס פון אָבגרונד,
ער האָט זיך געשפּאָט איבער זייער גערודער
און רוהיג געשטאַנען זיך, שוואַרץ ווי אַ תפיסה...

די מעכטיגע חוואַליעס, די פרייע, די הויכע,
זיי פלעגען זיך שטענדיג נור שטויסען און וואַרפען
מיט האַסט און מיט אימפעט אַנטקעגען די פעלזען,
וואָס האָבען פערצוימט זיי די אָפענע וועגען
פון ים פון דעם פרייען, דעם גרויסען און ברייטען.
עס האָט זיך פיעל הונדערטער יאָהרען געצויגען
דער מוטהיגער קאַמפּ פון די מעכטיגע חוואַליעס
אַנטקעגען דעם פינסטערן צוים פון די פעלזען...

געוואונען זײַט קאַמפּף האָבען ענדליך די חוואַליעס,
זיי האָבען דעם שרעקליכען מויער צערשמעטערט!

און אַלע פריה=מאָרגען און פריהלינג און זומער
בשעת די זון פון דעם הימעל דעם טיעפען
צוזייעט און צושפּרייט איהרע פרעהליכע שטראַהלען
אין לופטען און איבער דעם שפּיגעל פון אָבגרונד, —
דאַן הייבען זיך אויף מיט אַ שמחה די חוואַליעס,
געקרוינטע מיט פּערעל און ריינע בריליאַנטען,
און פאַנגען אָן האַלזען און קושען די שטראַהלען,
זיי שפּיעלען צוזאַמען, זיי טראָגען זיך מונטער
וויט=ווייט איבער ים, וועלכער האָט נישט קיין גרענצען
און זינגען און ברומען דאָס ליעד פון נצחון!...

ווי פוינעלעך זענען זיך פריי׳ע געוועזען
אַמאָל, אין די אַלטע פאַרצייטיגע יאָהרען,
די חוואַליעס פון ים, די גבורים פון אָבגרונד,
עס האָט זיי דער ים, ווי אַ ליעבענדע מוטער,
געוויעגט אונטער הילכיגע שטורמווינד=ליעדער.
זיי האָבען זיך איבער דעם זיעדענדען אָבגרונד
געטראָגען ווי בליצען, אָהן זאָרג און אָהן קומער...

נאָר אָט מיט אַמאָל איז געקומען פון ווייטען
אַ בריאה משונה, אַ ווילדער רוצח,
אַ מענש פון דער פרעמדער און קאַלטער יבשה,
אַ בלוטיגער שונא פון ליכט און פון פרייהייט.
ביי איהם האָט אין האַרצען דאָס גליק פון די חוואַליעס
ערוועקט די געפיהלען פון האַס און פון קנאה,
און ער האָט געשוואָרען, אַז ער וועט די חוואַליעס
פערצוימען די וועגען, פערזעצען אין תפיסה,
אַז ער וועט ביי זיי אין די הערצער דערשטיקען

די ליעבע צו פרייהייט, דעם מוטהיגען ווילען.
אַז ער וועט זיי שטעלען פון פעלזען אַ גרעניץ,
זיי זאָלען נישט קאָנען זיך טראָגען ווי העלדען,
ווי פרייע, ווי מוטהיגע איבער דעם אָבגרונד.

געשיקט האָט דער רויבער אַ מחנה פון שקלאַפען,
זיי זאָלען די פינסטערע ארבייט ערפילען.
און זיי, די געהאָרכזאַמע, בלינדע און שטימע,
זיי זענען געגאַנגען אָהן שאלות, אָהן טענות
און האָבען אין דר'ערד, אין דער קאַלטער יבשה
געגראָבען פיעל טיעפע און פינסטערע הוילען,
זיי האָבען פון דאָרטען מיט אַנגסט און מיט ליידען
אַרויפגעבראַכט פעלזען. פער'חושכ'טע. שוואַרצע
און האָבען גענומען זיי וואַרפען אין אָבגרונד...

דער ים האָט זיך לוסטיג צולאַכט פון דער אַרבייט.
די חוואַליעס, די פרייע און לוסטיגע חוואַליעס,
זיי האָבען געקוקט זיך אָהן זאָרג און אָהן פחד,
געקוקט ווי עס פאַלען און פאַלען און פאַלען
צום אָבגרונד די שטומע פער'חושכ'טע פעלזען
און האָבען גענומען די אורחים די קאַלטע
אי קושען, אי גלעטען, אי האַלזען מיט ליעבע.
דערביי האָבען שטיל זיך מיט פרייד און מיט אימפעט
די חוואַליעס גע'סוד'עט: „אַ פרעהליכעס לעבען!
עס זענען אַהער-צו די אורחים געקומען
פון פינסטערע הוילען, פון דר' ערד פון דער שוואַרצער
זיי זענען זיך נעביך פערצאָגט און פערביטערט!
מיר וועלען זיי אויפנעהמען פריינדליך, ווי ברידער,
מיר וועלען זיי זינגען אַ פרעהליכען נגון,
מיר וועלען צוזאַמען מיט זיי, מיט די אורחים,
אי בענטשען, אי לויבען די ליכט און די פרייהייט!"

די וועכטער פון אָבגרונד, דער ווינד און דער שטורעם,

זיי האָבען פאַרשטאַנען די גרויסע סכנה
און האָבען בענעגענט די שרעקליכע אורחים
מיט בייזע יללות, מיט אימפעט און צאָרן,
מיט פייפען און קולות פון האַס און פון דראָהונג
די פעלזען די קאַלטע, די טויבע און שטומע,
זיי פאַלען זיך איינע נאָך איינע גאַנץ רוהיג
אין אָבגרונד דעם טיעפען, און פאַלען און פאַלען
און לעגען זיך איינג מיט אײנאַנדער צוזאַמען,
און וואַקסען אין ים ווי אַ שרעקליכע בריאה.
עס וואַקסט זיך און וואַקסט פון די פעלזען אַ פעסטונג,
אַ שרעקליכער מויער, אַ לאַנגער, אַ ברייטער.
זיין גוף הויבט זיך אָן שוין בעווייזען פון וואַסער
און הייבט זיך אָן ציהען אַלץ העכער און העכער...
עס זענען פערצווימט שוין די וועגען פון אָבגרונד,
עס זענען פער'שטן'ט די ליכטיגע שטראַהלען,
פערשמידט איז דער ים און ער ציטערט פון פחד,
און לעקט שוין מיט חניפה די פיס פון דעם רויבער.

די חוואַליעס פון ים, די גבורים פון אָבגרונד,
זיי האָבען שוין קלאָר די רציחה פערשטאַנען!
זיי בלייבען צוטומעלט, צורודערט, דערשראָקען
און וואַרפען פערצווייפעלטע אַנגסטליכע בליקען
אין אַלע פיער זייטען פון אָבגרונד און הימעל.
זיי פרובען זיך קייקלען און פליהען ווי פריהער —
און שטויסען זיך אָן אָן די שפּיציגע פעלזען
און שפּרינגען צוריק אָב מיט קרעכצען און זיפצען
און ווערען צושפּרייט ווי צוהאַקטע מיט שווערדען.

דער גרויזאַמער מויער בלייבט קאַלט ווי אַ תלין,
עס ציטערט פון שרעק און פון צער דער אָבגרונד,
עס לויפען די חוואַליעס, בעדעקטע מיט טרויער,

זיי שרייען פערצווייפעלט: „פעררּאַטונג! פעררּאַטונג!
מיר האָבען ווי ברידער בעגעגענט די פעלזען,
די אורחים די קאלטע, די שטילע, די פרומע,
און זיי, די רמאים, זיי האָבען אָהן רחמים
פערזעצט אונז אין תפיסה, פערצוימט אונז די וועגען,
זיי האָבען בערויבט אונזער ליכט, אונזער פרייהייט,
די פרייהייט, די פרייהייט, די הייליגע פרייהייט!"

עס דונערט און פייפט מיט די חוואַליעס צוזאַמען
דער פאָטער פון אָבגרונד דעם טיעפען, דער שטורעם,
עס קלאָגען די וואָלקענס, עס טענה'ן די ווינדטען.
זיי שרייען: „אָ, פעלזען! אָ, גרויזאַמע פעלזען!
האָט איהר דען אַליין נישט געאָטעמט מיט פרייהייט?
פאַרוואָס־זשע האָט איהר מיט אַ קאַלטער רציחה
גענזל'ט די פרייהייט ביי אונזערע קינדער?!"
עס ענטפערען קאַלט און פערקימערט די פעלזען:
„מיר, פעלזען, מיר האָבען קיין אייגענעם ווילען, —
מיר טהוען נור דאָס, וואָס עס ווערט אונז בעפויהלען".
עס טראָגט זיך אַרום איבער ים ווי אַ קללה
דער פינסטערער ענטפער פון מערדער און שקלאַפען.

דער ווינד און דער שטורעם — זיי פליהען און ברומען
און רופען פון אַלע פיער זייטען די חוואַליעס.
זיי זאָגען זיי אָן וועגען מויער די בשורה
און פליהען און טראָגען זיך ווייטער און ווייטער
און מיידען דעם ים מיט שרעקליכע פעלזען
און פליהען אַלץ ווייטער און ווערען פערשוואונדען.

די חוואַליעס די אַלטע, די גראָהע, די פרייע,
זיי קאָגען קיין שקלאַפישע קייטען נישט טראָגען.
זיי לאָזען אַראָב זיך אין אָבגרונד דעם טיעפען
און בלייבען דאָרט ליעגען פערצאָגט און פערקימערט,

די חוואַליעס די יונגע, וואָס בלייבען פון אויבען,
זיי קייקלען זיך שטיל, ווי געשמידטע אין קייטען,
ווי בלינדע און שטומע פערוואָגעלטע שקלאַפען...
עס קלינגען נישט מעהר אויף דעם ים קיין נגונים,
קיין שבחים דעם ליכט און דער הייליגער פרייהייט.
דער הימעל איז שטענדיג פער'חושכ'ט, פערוואָלקענט,
די זון ווען=נישט=ווען שיקט דערשראָקענע שטראַהלען,
זיי פאַלען אין פינסטערן אָבגרונד ווי טרעהרען.

אַנ'אַנדערש מאָל טרעפט. אַז די חוואַליעס די יונגע,
פעראומערט פון שקלאַפישען לעבען אין תפיסה,
פערליערען געדולד און זיי הויבען אָן רעש'ן
און וואַרפען זיך מוטהיג אַנטקעגען די פעלזען, —
עס גיט זיך קיין ריהר נישט דער פינסטערער מויער
עס הערען זיך מעהר נישט ווי קרעכצען און זיפצען:
דאָס זענען די יונגע גבורים געפאַלען,
זיי האָבען די ברוסט אָן די פעלזען צובראָכען,
דער אָבנרונד בעוויינט זיי מיט ביטערע טרעהרען.

עס זענען פיעל טעג און פיעל יאָהרען פערגאַנגען,
עס זענען פיעל מחנות פון יונגע גבורים
געפאַלען אין קאַמפף מיט די ריעזיגע שטיינער.
דער מוטה פון די חוואַליעס איז שוואַכער געוואָרען
זיי האָבען געליטען די קייטען געדולדיג
און האָבען געהאָפט און געוואַרט און געשוויגען.
געהערשט איבער ים האָט אַ שרעקליכער חשך.

עס זענען זיך ווידער פיעל יאָהרען פערגאַנגען,
דערווייל האָבען זיך אָהן אַ רעש געוואַקסען
אין אָבגרונד דעם טיעפען פיעל מעכטיגע חוואַליעס,
זיי האָבען זיך שטיל מיט אײנאַנדער פעראייניגט
און האָבען פענאַנדערגעשיקט פון זיך שלוחים

אין אַלע פיער זייטען פון ים פון דעם ברייטען,
צו וועקען און רופען די קעמפפער די אַלטע.
עס האָבען אַ ביטערן ענטפער געגעבען
די חוואַליעס פון די גראָהע פון תהום פון דעם טיעפען:
„מיר האָבען פערלאָרען שוין אונזערע כוחות,
נישטאָ שוין ביי אונז דער געוועזענער אימפעט,
מיר קאָנען שוין מעהר קיין מלחמה נישט פיהרען!"

עס פליהען די שלוחים אין ווייטע מדינות
און זוכען דאָרט צווישען די בערג און די טהאָלען
דעם ווינד און דעם שטורעם — די וועכטער פון אָבגרונד.
וויט-ווייט אין דעם מדבר געפינען זייביידען.
„מיר גריסען אייך, — זאָגען זיי — מעכטיגע קעמפפער!
מיר זענען די שלוחים פון אייערע קינדער
און זענען געקומען אייך רופען צום אָבגרונד,
אַז איהר זאָלט אונז פיהרען אין שטרייט פאַר דער פרייהייט,
אַז איהר זאָלט אונז העלפען צוברעכען די צוימען,
צעוואַרפען די תפיסה, דעם מויער פון פעלזען.
עס שרעקט אונז דער טויט נישט! דער קאַמפף איז אונז הייליג,
דער ים מוז בעפרייט זיין פון שקלאַפישע קייטען!"

עס האָבען זיך אויפגעוואַכט מונטער און האַסטיג
דער ווינד און דער שטורעם און האָבען געענטפערט:

„מיר פליהען, מיר פליהען מיט שמחה צום אָבגרונד!
מיר פליהען צו פיהרען די חוואַליעס צו קעמפפען
אַנטקעגען דעם קאַלטען רוצח פון פעלזען,
מיר פליהען אין שטרייט פאַר דער הייליגער פרייהייט!"

עס שטורעמט און דונערט דער מעכטיגער אויפרוף,
ער וועקט און ער קרעפטיגט די חוואַליעס די יונגע.
זיי שטעלען זיך איינע נאָך איינע אין מחנות

און רייסען זיך פליהען אין שטרייט נעגען שונא.
דער שטורעם — ער טראָגט זיך אַרום אין די מחנות,
ער פליהט ווי אַ בליץ און ער זאַמעלט די חוואַליעס,
דער ווינד מאַכט אַיין אויפרוף מיט קולות וברקים:
„איהר, מוטהיגע! פאַרוועריטס פאַר רעכט און פאַר פרייהייט!
אין קאַמפף וועט איהר, העלדען, די פרייהייט ערווערבען.

עס פליהען מיט אימפעט די מחנות פון חוואַליעס
זיי טראָגען זיך גיכער, זיי ווערען אַלץ העכער
און וואַרפען זיך מוטהיג, מיט האַסט און מיט צאָרען
אַנטקעגען דעם שטאַרקען און בלוטיגען שונא.
עס דויערט אַ רגע — און ס׳פאַלען אין אָבגרונד
פערבלוטיגטע הרוגים, צובראָכענע חוואַליעס...
די שפיציגע פעלזען בעוואַשען זיך רוהיג
מיט זודיגע בלוט פון די מוטהיגע קעמפפער...
עס קלאָגט און עס יאָמערט דער שטורם: „אָי, קינדער!
עס איז אַייער מחנה די ערשטע געפאַלען
און ס׳וועלען נאָך פאַלען און פאַלען קרבנות.
נאָר ענדיגען וועט זיך דער קאַמפף מיט נצחון!"

עס פליהען און טראָגען זיך חוואַליעס נאָך חוואַליעס
אין ווינד און אין שטורם, עס בליצט און עס דונערט.
דער ים איז צורודערט פון טויזענדער קולות.
ער הויבט אָן פערפלייצען די וויספעס, די ברעגעס
און קלויבט פאַר די קעמפפער אַלץ נייע חברים.

עס פליהען און טראָגען זיך חוואַליעס נאָך חוואַליעס
זיי ווערען אַלץ העכער און שטאַרקער און גרעסער,
קיין סוף איז נישטאָ צו די מוטהיגע מחנות.
געפאַלענע רופען די יונגערע ברידער,
זיי זאָלען אויף ווייערע ערטער זיך שטעלען.
און דאָרטען, וואו איינצעלנע זענען געפאַלען,

דאָרט פליהען און שטרייטען שוין הונדערט און טויזענד.

עס פליהען און טראָגען זיך חוואַליעס נאָך חוואַליעס,
די נאַכט איז פערגאַנגען, דער הימעל ווערט העלער,
דער שטרייט ווערט אַלץ מעכטיגער, הייסער און שטאַרקער,
דער שטורעם-ווינד אַקערט און רודערט און דונערט,
עס ברענט און עס פלאַקערט אין ים די מלחמה.
דער שטרייט ווערט געפיהרט צו אויף טויט צו אויף לעבען
צושמעטערט מוז ווערען די תפיסה פון פעלזען!

עס פליהען און טראָגען זיך חוואַליעס נאָך חוואַליעס,
עס וואַרפט זיי דער שטורעם מיט האסט אויף די פעלזען
און באַלד חאַפּט ער אונטער אַלץ נייע חילות
און וואַרפט זיי און דרעהט זיי מיט מעכטיגען אימפעט,
עס גיט זיך שוין דייטליך: אַ טרייסעל דער מויער,
עס גיבען פאַר פחד אַ ציטער די פעלזען.
זיי ציטערן אָפטער. זיי האָבען פערלאָרען
די גאוה די קאַלטע, דעם מוטה און די אחדות,
זיי ווערען אַלץ שוואַכער, זיי הויבען אָן קרעכצען
און הויבען אָן ריידען פון רחמים און יושר.

עס פליהען און טראָגען זיך חוואַליעס נאָך חוואַליעס,
זיי פליהען מיט נייע געדאָפּעלטע כוחות
און מאַכען דעם אָנפאַל דעם שטאַרקסטען, דעם לעצטען.
דער ים איז פערהילכט פון די שרעקליכע קולות.
עס דוכט זיך, די וועלט האָט פערלאָרען די גרענצען.
די חוואַליעס, דער אָבגרונד, די לופט און דער הימעל —
זיי האָבען זיך אַלע פעראייניגט אין שטורעם.
אַ קרעכץ און א קראַך! און אַ שרעקליכער דונער...
געפאַלען דער מויער! געפאַלען דער מויער!
געפאַלען די שוואַרצע, די שענדליכע תפיסה,
צושמעטערט, צובראָכען די גרויזאַמע פעסטונג!

בעפרייט איז דער ים, און די פינסטערע פעלזען —
זיי ליעגען צוזייעט און צושפרייט אין דעם אָבגרונד...

עס רעש'ט דער אָבגרונד און שרייט צו די פעלזען:
„נישט דאָ איז איין אָרט איהר זאָלט ווערען בעגראָבען,
דאָ ליעגען די העלדען וואָס זענען געפאַלען
אין מוטהיגען שטרייט פאַר דאָס ליכט און די פרייהייט!"
עס האָט זיך דער תהום פון דעם אָבגרונד געעפענט
און האָט די פערפלוכטע מיט קללות דערשלונגען...

עס לעבט און עס פרעהט זיך דער ים דער בעפרייטער
עס קרוינט איהם די זון מיט דעם גלאַנץ פון די שטראַהלען.
עס פליהען און טראָגען זיך חוואַליעס נאָך חוואַליעס,
זיי טראָגען זיך רוהיג און פרעהליך און מונטער.
זיי טראָגען זיך פריי אויף דעם אָבגרונד אָהן גרענצען
און זינגען אַ שבח פאַר די מעכטיגע העלדען,
וואָס האָבען דאָס לעבען געאָפּפערט פאַר פרייהייט.
געלויבט זאָלען זיין די געפאַלענע העלדען!
אַ ליכטיגע פרייהייט פאַר די, וועלכע לעבען!...

ליעדער.

I.

מַיין לִיעד.

מיין ליעד איז געוועבט פון טרערען און שמערץ
איך שרייב עס מיט בלוט וואָס ס'טריעפט פון מיין הערץ..
איך וואָלט עס נישט זינגען, כ'וואָלט רוהיג געשוויגען,
ווען איך וואָלט נאָר קענען מיין אומעט בעזיעגען!

דו הערסט, ווער ס'צוגיסט זיך פון קלאָג און געוויין?
עס יאָמערט דאָס ביטערע עלענד אַליין.
אין לויפען, מיט וואונדען אינגאַנצען בעדעקט
מיט צער און בזיונות אינגאַנצען פערפלעקט
מיט שרעק מיט רחמנות קוקט עס אַרויס
פון דחקות און הונגער עס שטאַרבט עס גייט אויס...

די שטילע קרבנות — זיי פאַלען ווי פליגען,
פיעל יאָהרען געליטען — פיעל יאָהרען געשוויגען.
געפאַלען אָהן כחות. צובראָכען. צומאָלען,
פון הונגער פערגאַנגען. פון הונגער געשוואָלען,
עס וויינען יתומים. עס קלאָגען אַלמנות, —
צי זעהט ווער די טרערען? צי האָט ווער רחמנות?

די רייכע, די זאַטע, די רוהיגע מחות,
וואָס אַרט זיי די טרערען, די בלוטיג ליחות?
וואָס אַרט זיי דער ברודער, וואָס טרינקט זיך אין בלוט,
אַז זיי לעבט זיך רוהיג, אַז זיי לעבט זיך גוט?

פערפאַלענע זיפצען, פערלאָרענע טרערען
די שטיינערנע הערצער וועלען ווייכער נישט ווערען.

מיין ליעד איז געוועבט פון טרערען און שמערץ
איך שרייב עס מיט בלוט וואָס טריעפט פון מיין הערץ.
איך וואָלט עס נישט זינגען, כ'וואָלט רוהיג געשווינגען
ווען איך וואָלט נור קענען מיין אומעט בעזיעגען!...

II.

דער שניידער.

די שטוב איז קליין, די שטוב איז אַלט,
אין יעדעם ווינקעל — מיסט און קויט,
ס'איז פינסטער, אומעטיג און קאַלט, —
אַ קראַנקער שניידער זיצט און נעהט...
דער שניידער נעהט,
די נאָדעל געהט,
דער מוח דרעהט:
ס'איז גרויס די נויט
נישטאָ קיין ברויט,
גישטאָ קיין ברויט!

ש. אַנ–סקי.

דער פּנים געל, פערצאָגט, פערטראַכט,
די נאָדעל רודערט טאָג און נאַכט!
פון צייט צו צייט אַ פוסטער הוסט
האַלט אויף די האַנד, רייסט אויף דאָס ברוסט...
דער שניידער נעהט א. ז. וו.

אין שטוּב איז אומעטיג און פּוסט,
פון בעט אַ זיפץ, פון וויעג אַ הוסט
אַ קליינעס לעמפּעל ברענט זיך שוואַך...
אַ דראָבנער רעגען קלאַפּט אין דאַך...
דער שניידער נעהט א. ז. וו.

— וואָס טהוסט דו, שניידער, אויף דער וועלט?...
„איך... לעב...“ — א שווידערליכע קעלט
נעהמט אָן ביים האַרץ. פערפלוכטע נויט!
אַז דו הייסט לעבען, — וואָס איז טויט?!
דער שניידער נעהט,
די נאָדעל געהט,
דער מח דרעהט:
ס'איז גרוים די נויט,
נישטאָ קיין ברויט,
נישטאָ קיין ברויט!!

III.

דֶער קֶבֶר.

(פון ניקיטין).

דער קבר איז פאַרטיג, דער קבר איז אָפען...
אַ לעבען אָהן פריידען, אַ לעבען אָהן האָפען,
אַ לעבען פון אומעט און ביטערער נויט,
אַ לעבען פון צרות, פון פיין און פון לייד,
אַ לעבען אָהן ליעבע אָהן גליק און אָהן מאַכט,
אַ לעבען — אַ שטילע אַ פינסטערע נאַכט
טרויעריג ביסט דו זיך נעבעך געגאַנגען
און ווי אין מדבר אַ פייער פערגאַנגען!
שלאָף זשע אַיין רוהיג מיין מזל דער שטרענגער
אַ דירה אַ שמאָלע, אַ פּאַלאַץ אַנ׳ ענגער,
עטליכע ברעטער, עטליכע שטיינער, —
און אויף גאָט׳ס וועלטעל ט׳פעלען נור איינער
אַ נפש אַ שטילער, אַ נפש אַ קליינער.
דער היזק וועט קיינעם נישט טשעפען ריהרען,
אויפן קבר ט׳קיינער קיין טרעהר נישט פערלירען...
עס הערט זיך פון וויטען — אַ פייגעלע זינגט,
זי וויינט, זי צוגיסט זיך, זי יאָמערט און קלינגט. —
פייגעלע. שטילער... קיין ליעדער, קיין טרעהרען.
ווער ס׳ליעגט שוין אין קבר, ט׳נישט לעבעדיג ווערען...

IV.

װִיעג-לִיעד.

(פון נעקראַסאָװ).

שרעקליכע ליידען!... איך בין שוין אָהן כח!...
גלייך װי אַ קרבן, װאָס אױף דעם מזבח
ציהט מיך די שװאַרצע, די פינסטערע האַנד
פון מיין חולאת... אַ ביטערער שטאַנד!

— „װאו ביסט דו, געטין פון מיינע ליעדער?
„קען איך נאָך האָפען צו זעהן דיך װיעדער?
„קען איך נאָך האָפען דיך זעהן איין מאָל?
„קען איך נאָך האָפען צו הערען דיין קול?

און זי איז געקומען, שוין הינקענדיג, אַלט,
די אױגען פערלאָשען און טויט דאָס געשטאַלט:
„נישטאָ שוין קיין ליעדער, די ליפּען שוין קאַלט!...
איך קים דיר צו זאָגען: די ענדע איז באַלד"...

אַ זיפץ און אַ חליפּע און שטיל-שװאַכע טריט...
פערשװאונדען מיין געטין! געשטאָרבען מיין ליעד!

נאָר איידער דער טויט װעט מיר געבען זיין חתימה,
בין איך נישט פערלאָזען, בין איך נישט אַליין:
איך הער פון מיין מוטער די טייערע שטימע.
איך הער איהרע װערטער, איך הער איהר געװיין:

„גענוג האָב דיך, מיין ליעבער זוהן,
„די נאַכט געשטיקט, געבאַקט די זון,
„גענוג געקלעמט דיין האַרץ דאָס ליעד —
„שלאָף איין, שלאָף איין, דו ביסט שוין מיעד!

———

„ס'איז גאָר נישט שלעכט, מיין זוהן, אין קבר,
„איך בין מיט איהם שוין גוט בעקאַנט
„עס רוהט אָב דאָרטען יעדער אבר:
„פון צער דאָס האַרץ, פון שטרייט די האַנד.

———

„ס'וועט דיך, מיין זוהן, שוין מעהר נישט וועקען,
„ס'זיעט דיך. מיין זוהן, שוין מעהר נישט שרעקען
„קיין שטורעם ווינד. קיין קעלט. קיין היץ,
„און נישט קיין דונער. נישט קיין בליץ,

———

„און נישט קיין עולה, נישט קיין דין
„און נישט קיין פליג. און נישט קיין שפין
„און נישט קיין שטורעם פון טרומייטען
„און נישט דער קלונג פון ברודערס קייטען!

———

„דער שטן ט'פאַרן ליכט אַנטרינען
„ס'וועט קלינגען אומעטום דיין ליעד.
„דו וועסט איין שטילען רוה געפינען,
„באַיי־באַיי. שלאָף איין, דו ביסט שוין מיעד!...

———

„בעקום דעם קראַנץ פון דיינע ליידען,
„פערגעס דיין צער, פערגעס דיין פיין:

„מיר ווּעלען זיך שון מעהר נישט שיידען...
„באַיי־באַיי, באַיי־ביי, שלאָף רוהיג איין"...

V.

דִי מוּטֶער־ס.

(פון נעקראַסאָוו).

מיך נעהמט אָן אַ פחד, מיך נעהמט אָן איין אימה
אַז מי דערצעהלט מיר די שרעק פון מלחמות...
ס'איז נישט די אַלמנה, און נישט די יתומה
און אויך נישט די אָרעמע יונגע קרבנות.
וואָס וועקען אין האַרצען אַ טיעפען רחמנות.

נאָנץ גיך ווּעט אַ טרייסט די אַלמנה געפינען,
דער נעהנטסטער פריינד ווּעט דעם טויטען פערגעסען
נור אָבער ביי איינער אין האַרצען אין זינען,
ווּעט זיך אויף אייביג דער אומעט נישט לעשען.

דורך אונזער פאַלשהייט און אונזער רמאות,
וואו יעדערער זוכט נור דעם אַנדערענס טעות
האָב איך בעמערקט, ווי די ליכטיגע שטערען
נור איינינע ערנסטע הייליגע טרערען.

דאָס זענען פון מוטער'ס די ביטערע טרערען,
אַ מאַמעס צו־ווייטיגטע האַרץ קען נישט שווייגען,

אַזוי. ווי עס קענען נישט אויסגעגלייכט ווערען
פון אַלטע ערבות די וויינענדע צווייגען...

VI.

מַיין מוּטֶער.

(פריי פון יאַקובאָוויטש).

מיר האָט זיך מיין מיטער גע'חלום'ט די נאַכט.
געווען איז איהר פנים פערצאָגט און פערטראַכט.
זי האָט מיך דערזעהן און האָט זיך צוקלאָגט
און האָט מיר דורך טרערען די ווערטער געזאָגט:

„אָ. זוהנעלע. זוהנעלע, וועה מיר און ווינד!
„איך האָב דיך פערלאָרען. מיין איינציגעס קינד!
„מי האָט מיר נאָר איין מאָל בעוויזען דיין פנים
„אין תפיסה דורך ביקסען פון שטרענגע יְוָנִים.

„איך בין שוין אָהן כח, די האַרץ טהוט מיר וועה
„די האָר פון מיין קאָפ זענען ווייס ווי דער שניי
„פון ביטערע טרערען די אויגען שוין בלינד.
„איך פיהל דיינע צרות, מיין אָרעמעס קינד!

„דאָס הערט זיך מיר וויכטיג דער קלונגען פון די קייטען,
„די שלעסער פון תפיסה דוכטען זיך מיר...
„אַ בייזער געדאַנקען!! זיי ווילען דיך טויטען!!
„דער תלין... דער יָוָן... דער שומר ביים טהיר...

„אָ, זוהנעלע, זוהנעלע! איך בין שוין אַלט...
„חאָטש איין מאָל אַ בליק טהון נאָך אויף דיין געשטאַלט.
„חאָטש איין מאָל אַ קוק טהון נאָך דיר אין די אויגען, —
„און נאָך דעם שוין רוהיג אין קבר זיך לעגען!...

מיין אָרעמע מאַמע, איך הער דיין געוויין.
עס פאַלט יעדער טרער אויף מיין האַרץ ווי אַ שטיין.
און ווען איך וואָלט האָבען דריי לעבענס צו לעבען,
וואָלט איך זיי מיט פרייד אַלע דריי אָבגעגעבען,
און וואָלט ווי אַ פויגעל אַ פרייע געפלויגען
צו קושען מיין מוטער די הענד און די אויגען...

נור אָבער די קייטען — זיי לאָזען נישט לויפען!...
עס בלייבט נור איין מיטעל — דעם נפש פערקייפען...
ווילסט דו, מיין מוטער, פון פריידען געניסען:
צו זעהן דיין זוהן אָהן אַ ריינעם געוויסען?...
ווען איך וואָלט די שרעקליכע עַוְלָה געטהון
וואָלט איך דען בלייבען ווי פריהער דיין זוהן?

איך זעה, ווי מיין מוטער צוגעדהט פון געוויין,
איך הער אָבער דייטליך זי ענטפערט מיר:
— ניין!!

VII.

ליעד פון קאַטאָרזשניקעס.

(פריי פון פ. יאַקובאָוויטש.

דאָרטען, דאָרטען אין עק וועלק,
וואו עס ברענט די שאַרפע קעלט,
אין די נ־יבע־, טיעף אין ד׳ר ערד
אונטער וואַך פון בלויזען שווערד
וועלכער קען אונז רוהיג טויטען,
שטעהען מיר געשמידט אין קייטען
מיט די האַלב־געגאָלטע קעפ.
און עס הערען זיך די קלעפ
פון די האַמערס אין די ווענד...
נישט געזשאַלעוועט די הענד
נישט די קרעפטען, נישט די ביינער
האַקען מיר די קאַלטע שטיינער
און מיר האַקען טאָג און נאַכט.
ווער האָט אונז אַהער געבראַכט?
וועמעס זינד און וועמעס מאַכט?...

VIII

סלושאַ־אַיי!!

(פון גאָלין־מיללער).

ווי שוואַרצע מחשבות ביי׳ן מסור אין זינען,
איז פינסטער פון טיעף־הערבסט די נאַכט.
נאָך שוואַרצער פאַר איהר איז די תפיסה, דער בנין,
וואָס שטעהט ווי אַ דמיון פערטראַכט.

עס געהען אום רונד און אַרום איהר די וועכטער
אונ ס׳ציהט זיך דער לאַנגזאַמער שריי,
ווי עמיצער שרייט אונטער מעסער ביי׳ן שעכטער:
סלו־שאַ־אַיי! סלו־שאַ־אַיי!!

כאָטש הויך איז די וואַנד אַרום פינסטערן מויער,
די שלעסער — געגאָסענע שטאָהל.
כאָטש אַלץ איז פערזונקען אין אומעט און טרויער,
מען הערט נישט קיין מענשליכען קול, —
און דאָך איז די תפיסה נאָך ווייט נישט געשטאָרבען.
דו. וועכטער. פערדרעמעל נישט זיי.
נישט גלויב. אַז אין תפיסה שלאָפט רוהיג אַ קרבן!
סלו־שאַ־אַיי!! סלו־שאַ־אַיי!!

אָט שטעהט דער פערהאַפטער ביי׳ם פענסטער דעם הויכען.
די קאָפּ ביי דעם גריל. שטאַרק פערטראַכט.
די ברענענדע אויגען פון פנים דעם בלייכען
פערזונקען אין חושך פון נאַכט.
ס׳איז שטיל... נור עס שרייט ווען נישט ווען אוים אַ שפאַרבער,
צי ס׳הערט זיך אַ הונד׳ס בילעריי, —
און ס׳ציהט זיך דער נגון, דער טרויעריג־האַרבער:
סלו־שאַ־אַיי!! סלו־שאַ־אַיי!!

„נישט טעג און חדשים, נאָר יאָהרען און יאָהרען
„זיץ איך דאָ אין תפיסה פערשמיעדט!
„מיין האַרץ איז אָהן פרייהייט צו־ווייטיגט געוואָרען...
„ניין! ליידען מעהר קען איך שוין ניט!
„אָט דאָרט, הינטער וואַנט. איז די הייליגע פרייהייט. —
„און דאָ — נאָר אַ שפיעז אָדער בליי!
„אָ, פינסטערע נאַכט, דו בעווייז מיר דיין טרייהייט!!
סלו־שאַ־אַיי!! סלו־שאַ־אַיי!!

אַ שפרונג און אַ פאַל... גיכע טריט... אַ געררודער...
אַ קנאַק און אַ בליאַסק און אַ שאָס!...
אַ מענש האָט פערגאָסען די בלוט פון זיין ברודער
און פרעגט איהם, און פרעגט איהם „פאַר וואָס?"
עס הערט זיך דעם שטערבענדענס לעצטע יללה:
„— אָ! פרייהייט!... אַ! לעבען!... פערביי!..."
עס ענטפערט אויף דעם נאָר אַ שימפף און קללה...
סלו־שאַ־אַיי!! סלו־שאַ־אַיי!!

עס האָט דורך דעם וואָלקען די בלייכע לבנה
געגעבען פון הימעל אַ בליק
און ווי אַ פערצאָגטע פערוויינטע אלמנה
בעהאַלטען דעם פנים צוריק.
און ווידער אין תפיסה איז אַלץ ווי געשטאָרבען,
און ס'יאָמערט דער קול אויף דאָס ניי.
ווי אימעצער קלאָגט אויף דעם קבר פון קרבן:
סלו־שאַ־אַיי!! סלו־שאַ־אַיי!!

IX.

עלענד.

אַז רונד און אַרום איז אַ פינסטערע נאַכט,
אַז אַלץ איז פערלאָרען: די מוט און די מאַכט, —
צו וועמען, צו וועמען נור קען מען זיך ווענדען?
צום נאָהנטען קבר? צום קרוב דעם פרעמדען?

קאַלט ווי דער טויט איז דער שטיין פון מצבה,
קאַלט איז דאָס וואָרט און דער בליק און די טובה,

פון יענע וואָס רופֿען זיך „נאָהענטע פריינד".
ס'איז הייס נאָר די שנאה פון בלוטיגען פיינד!

אַז רונד און אַרום איז אַ פינסטערע נאַכט,
אַז אַלץ איז פערלאָרען: די מוט און דער מאַכט,
דאַן ראַטה איך דיר, ברודער, צו קיינעם נישט גערן
דאַן ראַטה איך דיר, ברודער, צו בלייבען אַליין,
ביסט עלענד, ביסט עלענד אָט ווי פון אַ שטיין!

X.

די נאַכט.

די לופט איז קלאָר, דער הימעל ריין,
די נאַכט איז שטיל און פול מיט חן,
די שטערן פונקלען גרויס און קליין,
דער וועג ווייזט אויס פון מירמעלשטיין
און די לבנה רייך און שעהן,
ווי אויסגעטאָקט פון עלפאַנד ביין...
אָ, שטאַרקער גאָט! דיין וועלט איז שעהן
ווי אַ בריליאַנט אין קייזער'ס קרוין
און איך, דיין זוהן, ווי פון אַ שטיין,
בין איך אָרעם, עלענד און אַליין.

XI.

צו לעבעדיגע מתים.

פסולע מזוזות, שמות, פאַפּוסעס
קריעכט הינטער אָרון, קריכט אָהן דבורים!
נייע נוסחאות אויף פיוט און קדושות
נייע נוסחאות פון נייע סדורים
ברומען און קלינגען אין אַלע מנינים
נייע סדורים און נייע חזנים.
קריכט זשע אַהין צו די אַלטע הושענות.
לעגט זיך און שטאַרבט ווי געהעריג אָהן טענות.

XII.

*   *
*

אין ואַלציגען ים פון די מענשליכע טרערען
געפינט זיך אַ שרעקליכער תהום
ער קען שוין נישט טיעפער, נישט פינסטערער ווערען...
איהם צייכענט אַ בלוטיגער שטראָם.

דעם תהום האָבען טויזענדער יאָהרען געגראָבען
אמונה און שנאה און פיין,
און טויזענדער יאָהרען אַלץ טראָפען נאָך טראָפען
עס גיסען זיך טרערען דאַריין.

און פיל איז דער תהום נור מיט אידישע טרערען
ער האָט נישט קיין ברעג און קיין צוים.
אַ בלוטיגער חוואַל טהוט דעם קבצן געהערען.
דעם נגיד — פון אויבען דער שוים...

. . . .
. . . .

XIII.

די שְׁבוּעָה.

(ברידער און שוועסטער...)

. . . .

XIV.

לכבוד ר׳ מענדעלע.

(צום 75-יאָהריגען יובילעום פון ר׳ מענדעלע מוכר-ספרים).

גלייך ווי אַ צעדער פון בארג פון לבנון
שטעהסט דו, רב מענדעלע, שטאלץ אויף דיין ארט
און האלטסט אין דיין מעכטיגער האנט ביידע פאָהנען
פון היילינג כשר-ן אידישען ווארט.

און דו ביסט פאר אידישע קינדער געווארען
דער סימבאל פון אלץ וואס איז אידישלעך שעהן.
זאל זשע אונז לייכטען נאך יאהרען און יאהרען
דיין זילבערנע יוגענד, דיין גייסטליכע קריין!

דֶער פָאטֶער און זוהן.

(אַ קָאמעדיע אין I אקט).

—————

פֶּערזָאנֶען.

ר' משה, איין עלטערער איד.

חיים } זיינע קינדער.
גיטעל }

דבורה — משה־ס שוועסטער.

גנענדל — אַ קעכין ביי ר' משה'ן.

יאָסל — איהר זוהן.

אַ זשאַנדאַרמסקי.

זשאַנדאַרמען.

(אין אַ אידישער שטאָדט אין ליטע, פאר 1905 יאָהר).

ערשטע סצענע.

(ביי ר׳ משה׳ן אין שטוב. אַ אידיש בעציערטער זאַל. רעכטס אַ טהיר אין חיים׳ס חדר, אין מיטען אַ טהיר צום קיך אין גאַס. ביים טיש זיצען ר׳ משה און דבורה און טרינקען טהיי פון אַ הליאַק).

ר׳ משה, דבורה.

ר׳ משה. — ווען האָט מען איהם צוגענומען...

דבורה (מיט אַ זיפץ). — מאָרגען וועט ווערען צוויי וואָכען... וואָלסט נור זעהן, וואָס עס האָט זיך אָבגעטהון! (שטילער) ז׳זענען געקומען אין מיטען נאַכט, האָבען אויפגעוועקט די גאַנצע שטוב און האָבען אָנגעהויבען זוכען. פיער שעה אויפ׳ן זייגער האָבען זיי געזוכט, האָבען איבערגעקעהרט די שטוב קאַפּויער! וואו האָבען זיי נישט געזוכט! אין סקלעפּ, אויפ׳ן בוידעם, אין קוימען, אין די בעטען, אין וויגעלע ביי יחנה׳ס מיידעל — אומעדום.

ר׳ משה. — האָבען זיי עפּיס געפונען?

דבורה. — אָט ווייסט דו? — אַזוי ווייס איך. זיי האָבען צוגענומען אַלץ וואָס זיי האָבען געפונען אין שטוב. אַלע זיינע ביכער, אַלע פּאַפּירען. האָבען אפילו צוגענומען מיין קרבן־מנחה...

ר׳ משה. — האָסטו עפּיס געפּרובט טהון? ביסטו ערגעץ געווען?

דבורה. — וואו וועל איך זיין? וואָס קען איך טהון? מיין נחום איז אומגעלאָפען, אומגעגאַנגען. ער האָט בעקאַנטע פּריצים... ווייס איך. זיי האָבען איהם געזאָגט, אַז ס׳איז נישטאָ

וואָס צו שרעקען זיך, אַז מען וועט איהם באַלד אַרויסלאָזען. און אין שטאָדט זאָגט מען, אַז מען וועט איהם פאַרשיקען אין סיביר.. (פויזע) ווי פיעל איך האָב מיט איהם גערעדט, ווי פיעל איך האָב מיט איהם גע'טענה'ט, ווי פיעל איך האָב זיך ביי איהם געבעטען: „זלמן־קע, מיין זוהן, האָב רחמנות, פיהר זיך נישט אום מיט דער חברה, מיש זיך נישט אין די זאַכען, דאָס וועט דיך צו גוטס נישט ברענגען"... איז הערט מיך די וואַנד — אַזו האָט ער מיך געהערט! (עס געהט אַריין גנענדל מיט אַ הליאַק)..

צווייטע סצענע.

גנענדל. ר' משה. דבורה.

גנענדל (שטעלט דעם הליאַק אויפ'ן טיש). — לעבליכע וואַסער! זויערער טהיי! שבת'דיגער טהיי!... איהר ט'אפשר עפּיס נעהמען אין מויל, דבורינקע? אַ קיכעל, אַ שטיקעל צימעס־פלייש...

דבורה. — אַ דאַנק דיר, גנענדעלע, איך בין זאַט...

גנענדל. — איך וואָלט וויסען, אַז איהר וועט קומען צו פאָהרען — וואָלט איך מאַכען אַ זיסען קוגעל... איהר געדענקט אויף שבועות דעם קוגעל וואָס איך האָב געמאַכט? אַרומצולעקען די פינגער. וואָס, נישט?... (גיסט אָן טהיי) פאַר וואָס האָט גאָט נישט געמאַכט, אַז אַלע טאָג זאָל זיין שבת — וואָלט מען אַלע טאָג עסען קוגעל! (לאַכט).

דבורה (צו ר' משה'ן). — איך וועל דיר זאָגען דעם אמת. אפילו אַ זוהן, אַפילו אַ קדיש — נור ער פערדריסט שון מיך אַ ברעקעל נישט. דער הונד איז ווערטה דעם שטעקען... (מיט אַ וויינענדיגען קול) נאָר אויף מיין חנקה'ן נעבעך איז אַ ביטערער צער...

ר' משה. — וואָסי? וואָס איז מיט איהר?

דבורה. — ווי הייסט וואָס איז מיט איהר? איך האָב דאָך דיר געשריבען, אַז איך האָב מיט איהר געטהון אַ שידוך. אַ שידוך, זאָג איך דיר — אַ גליק. דער חתן פון דער שענסטער משפחה, אַ וואויל לערנער און 600 רובל נדן... שבת נחמו דאַרף זיין חתונה...

ר׳ משה. — נו איז וואָס?

דבורה. — וואָס זאָל זיין? איצטער האָב איך מורא, אַז זיי וועלען אָבשיקען די תנאים. אַ קליינינקייט! אַז זיי וועלען דערוויסען, אַז מען האָט צוגענומען מיין זלמן'ען. וואָס... דער יחוס, דער ביוש, אַ זוהן אין אָסטראָג... איך זאָג דיר, איך ציטער, אַז זיי וועלען אָבשיקען די תנאים.

ר׳ משה. — אַ! ציטער נישט. אַז זיי וועלען אפילו דערוויסען, וועלען זיי אויך די תנאים נישט אָבשיקען... היינטיגע יאָהרען האָט מען זיך אויפגעהערט צו שרעקען פאַר די זאַכען אָסטראָג איז שוין איצטער ברוך השם קיין בזיון נישט...

גנענדל. — אָסטראָג! דעם קייסער'ס מויעריל מיט ד׳ געלע ווענדטעלעך, יונים מיט די ביקסעלעך!...

ר׳ משה. — היינטיגע יאָהרען, זאָג איך דיר, איז דאָס שוין גאָ־אָר קיין בזיון נישט... ביי אונז אין שטאָדט וועסטו נישט געפינען קיין איין בעל־הבית, ביי וועמען אימעצער זאָל נישט זיצען אין אָסטראָג. אַ זוהן, אַ טאָכטער, אַ שנור, אַנ'איידעם...

דבורה (מיט אַ זיפץ). — ביי אונז אין וויטעבסק איז אויך די זעלביגע פלאָג! וואָס דאַרפסטו מעהר?... מיט צוויי חדשים צוריק האָט מען צוגענומען און פאַרזעצט... מיינסטו וועמען (בויגט זיך צו צו איהם, שטילער) רב שמואלקעס אַ'ן אייניקעל! אַ כלה אַ מויד פון 19 יאָהר!!

ר׳ משה. — נו, זעהסטו?

גנענדל. — דבורה'לע! אפשר וועט איהר איבערכאַפּען אַ שטיקעל דאַרע קישקע אָדער אַ בלינציקל. ס'אי פאַראַן!

דבורה. — אַ דאַנק, גנענדל, איך בין זאַט (גנענדל געהט אַרוים).

דְרִיטֶע סְצֶענֶע.

ר׳ משה. דבורה.

דבורה. — וואָס וועט זיין דערפון! וואָס וועט זיין דערפון! איך זאָג דיר, משה, נישט־אַנדערש, אַז ס׳איז משיח׳ס צייטען. נישט אַנדערש. וואָלסט זעהן וואָס ביי אונז אין שטאָדט טהוט זיך! איך זאָג דיר, עס רודערט ווי אין אַ קעסעל! עס געהט נישט דורך אַ וואָך. עס זאָל נישט זיין עפּיס אַ מהומה... וואָלסט נאָר זעהן: מען לויפט אום איבער די גאַסען מיט אַ פאָהן, מען זינגט. מען שרייט, יונים לויפען נאָך... אַ גוואַלד, אַ גוואַלד!

ר׳ משה. — ביי אונז איז אויך די זעלביגע חתונה. מען לויפט אים איבער די גאַסען, מען פילדערט. מען שרייט! (געהט אום איבער׳ן זאַל) בערעכען זיך די העזה! אומלויפען אין מיטען העלען טאָג איבער די גאַסען און שרייען הויך אויפ׳ן קול אַז מי וויל נישט דעם קיסר! וואו איז דאָס געהערט געוואָרען! דער מוח הויבט זיך. אַז מען גיט אַ קלעהר.

דבורה. — משיח־צייטען! איך זאָג דיר. משה, ס׳איז משיח׳ס צייטען.

ר׳ משה. — און גלאַט גערעדט: וואו? וואָס? ווער? וועמען? וואָס וועלען זיי אויספיהרען מיט דעם אומלויפען? וואָס וועלען זיי דערמיט מאַכען? היינט אומגעלאָפען איבער די גאַסען, מאָרגען אומגעלאָפען איבער די גאַסען, היינט געשלאָגען מכות רצח, מאָרגען געשלאָגען, צוכאַפּט, צוטמיתט, פערזעצט...

דבורה. — האָב רחמנות, זאָג מיר, פאַרטייטש מיר, וואָס ווילען זיי?

ר׳ משה (טראַכט אַ ווײַלע). — וואָס ווילען זיי? זיי ווילען אַ קליינינקייט. זיי ווילען, עס זאָל נישט זיין קיין רייכע און קיין אָרעמע, אָט וואָס זיי ווילען... (מיט אַ ביטערן שמייכעל) קיין רייכע און קיין אָרעמע! ווער וויל דאָס נישט! איך וואָלט אויך וועלען, אַז אַלע זאָלען לעבען ווי מענשען. נאָר וואָס וועלען זיי אויספיהרען? (עס געהט אַריין גיטעל).

פִיעַרְטֶע סְצֶענֶע.

גיטעל. ר׳ משה. דבורה.

גיטעל (געהיילט). — גוט שבת טאַטע! גוט שבת מוהמי־קע! אַ גאַסט! ווען זייט איהר געקומען? (קושען זיך).

דבורה. — נעכטען, צו רעכטע ליכט בענשען. נו, וואָס מאַכסטו גיטעלע? וואָס מאַכט דיין ברוך. די קינדערלעך?

גיטעל. — געזונד, דאַנקען גאָט! מיין ברוך איז נישטאָ אין דער היים.

דבורה. — וואו איז ער?

גיטעל (מיט שטאָלץ). — אין באַזעל. אויפ׳ן קאָנגרעס.

דבורה. — וואו?

ר׳ משה. — אין אויסלאַנד... וועגען ארץ ישראל... ציוניסטען, האָסט מסתמא געהערט?

דבורה. — געהערט, געהערט, ווי דען! מיין חנקה, זאָל געזונד זיין האָט מיר דעם מוח פאַרדולט וועגען דעם... וועגען ארץ ישראל...

גיטעל (מיט פרייד). — אַייער חנקה איז אויך א ציוניסטין? בראַוואָ! איך וועל שרייבען מיין ברוך׳ן.

דבורה. — דער חתן איהרער האָט איהר אָנגעשריבען אַ בריעף. האָט זי אַיינגערעדט, ווייס איך, באָלבעט זי... איצט נייט זי עפּ׳ס אויס. אַ פּאָהן. אַ מין פרוכת...

גיטעל. — און אַייער זלמן?

דבורה (גיט אַ מאַך מיט׳ן האַנד). וועגען זלמן׳ען נישט פרעג.

גיטעל. — וואָסי? וואָס?

ר׳ משה. — מען האָט איהם צוגענומען... היינטיגע צרות... געקראָבען...

גיטעל. — אַ! אַ! אַ! איך וועל זאָגען ווי מיין ברוך זאָגט, ס׳איז א שרעק! וואָס, ווען? וואָס דאַרפען זיך אידען מישען אין דעם?

דבורה. — משיח־צייטען!

גיטעל. — אויף אייער זלמן'ען וואָלט איך דאָס קיין מאָל נישט געקלעהרט! איך וועל זאָגען ווי מיין ברוך זאָגט, מסתמא האָט איהם די חברה מיט גוואַלד אַריינגעשלעפּט! אַ שרעק! אַ שרעק! (עס געהט אַריין חיים)

פִינְפְטֶע סְצֶענֶע.

די פּאָריגע, חיים.

חיים (מיט אַ שמייכעל). — פון וואָס נעהמט דיך אָן אַזאַ שרעק.

גיטעל (מיט כעס). — אַז דו ביזט נישט קיין שרעקעדי־גער איז דיר גוט! געה טאַנץ מיט זיי!

חיים. — מיט וועמען?

גיטעל. — מיט חברה פּאַץ! מיט די דעמאָקראַטען!

חיים. — טאַנצען איז טאַנצען! פאַר וואָס נישט טאַנצען אַז ס'איז פרעהליך אויפ'ן האַרצען. (לאַכט).

גיטעל. — לאַך! לאַך! וועסט זיך דערלאַכען. איך וועל זאָגען ווי מיין ברוך זאָגט. פון אייך קומען אַלע צרות אויף אידען.

חיים. — איך וועל אויך זאָגען ווי ברוך זאָגט: פון אייך קומט אַל דאָס גוטס אויף אידען.

גיטעל. — אפשר נישט?

חיים. — אַנו, ווייז מיר די טובות וואָס איהר האָט גע־טהון אידען?

גיטעל. — וואָס אַרט דיך, גענוג געטהון! און אַז נישט אייער חברה, וואָלטען אידען שוין אפשר אויסגעלייזט געוואָרען פון גלות...

ר' משה. — אָבער גענוג וועט אַייך שוין זיין! ווי ווערט אַייך נישט מיאוס! ווי זיי קומען זיך צונויף הויבען זיי זיך אָן

רייסען!... (צו דבורה׳ן) איבערהויפּט זי (ער ווייזט אויף גיטלען) היבט זי אָן דרעהען אַ מוח געהט אונטער חלשות.

דבורה. – און דו? דו האַלטסט נישט דערפון?

ר׳ משה. – איך בין נאָך אַ דאַנק גאָט ביי מיין זינען.

גיטעל. — זאָרג נישט, טאַטע, ציוניסטען זענען נישט קיין משוגעים... קליגער פאַר די דעמאָקראַטען! שעהנערע מענשען.

חיים (איראָניש). – נישט קיין שוסטער און נישט קיין שניידער?

גיטעל. — נישט קיין צולאָזענע יונגען!

ר׳ משה. — איך וועל צווישען אייך מאַכען אַ פשרה: אי דו, אי דו – איהר זייטביידע משוגע.

חיים (ערנסט) — הער, טאַטע, וואָס איך וועל ביי דיר פרעגען. זאָג מיר דעם ריכטיגען אמת, ווי רעכענסטו? זענען די דעמאָקראַטען אין גאַנצען אומגערעכט? זאָג!

ר׳ משה (קוקט אויף איהם אומעדיג). –- איך וועל דיר זאָגען דעם אמת, חיים, איך האָב גערעכענט, אַז דו ביסט קליגער.

חיים. — דאָס איז איין אַנדער זאַך. אָבער ענטפער מיר וואָס איך פרעג ביי דיר. האַלטסט דו, אַז זיי זענען אומגערעכט?

ר׳ משה. – ווער זיי? חנה צירל דער גבאי׳טעס מיידעל? העסל דעם שוסטערס אינגעל אָדער מנחם דעם קימענדרייבערס פועל?

חיים. — און אַז אפילו זיי?... איך פרעג ביי דיר, זענען זיי אומגערעכט?

ר׳ משה... ווער זאָגט דיר אַז זיי זענען אומגערעכט? נאָר איך וועל דיר זאָגען דעם אמת, אַז עס וואָלט קומען צו דער זאַך, צו איבערבויען די גאַנצע וועלט, וואָלט איך זיך אויף די אינגלעך און מיידלעך נישט פאַרלאָזען בשום אופן נישט! איך וואָלט זיך נישט פאַרלאָזען, נישט אויף זיי, נישט אויף דיר, און נישט אויף איהר (ווייזט אויף גיטלען).

דבורה. – אָט אַקוראַט, די זעלביגע ווערטער פלעג איך

זאָגען מיין זלמן'ען. איז אָט הערט מיך די וואַנד — אַזוי האָט ער מיך געהערט.

גיטעל. — איך דאַרף געהן... מוהמע, איהר וועט אפשר נעהן צו מיר? איהר וועט אַ קוק טהון מיינע קינדערלעך...

דבורה. — קום, קום! איך וועל אַ קוק טהון דיינע קינדערלעך!

גיטעל. — אַ גוטען שבת.

ר' משה. — אַ גוטען שבת, אַ גוטען יאָהר.

חיים. — אַ גוטען שבת! לשנה הבאה בירושלים (גיטעל און דבורה געהען).

זֶעקסְטֶע סְצֶענֶע.

ר' משה. חיים.

ר' משה. — ניין מיין זוהן, זאָג וואָס דו ווילסט, נאָר איך האַלט נישט פון די היינטיגע געשעפטען. ס'איז נישט קיין מענשען, נישט קיין פיהרער... (פויזע) אָט, אַמאָליגע יאָהרען, מיט 20-30 יאָהר צוריק — אָט די יעמאָלדיגע — דאָס זענען געווען מענשען... דאָס זענען געווען נישט קיין אינגלעך — דאָס זענען געווען העלדען, לייבען!... דו ביסט נאָך דעמאָלט נישט געבאָרען געוואָרען — אָבער איך געדענק גוט יענע צייט! (היים) אָה! וואָס דעמאָלט האָט זיך אָבגעטהון!

חיים. — מעגסט מיר גלייבען, איצטער טהוט זיך אָב נישט וועניגער, אַ ביסעלע שטילער, אָבער טיעפער.

ר' משה. — פרא אָדם! וואָס רעדסטו! האָט געגליכען! אַ משל! דעמאָלט! דעמאָלט... עס נעהמט דאָך אָן אַ פחד, אַז מען דערמאָהנט זיך! פאַר די דעמאָלטיגע האָט דאָך די וועלט געציטערט, די גאַנצע וועלט. זיי זענען דאָך געווען אומעטום, און קיין שד האָט זיי נישט געקענט כאַפּען. ביי זיי איז געווען מיליאָנען געלד, זיי האָבען געהאַט זייערע גענעראַלען, זייערע

מיניסטאָרען. זיי האָבען געהאַט אונטער דער ערד היילען, גאַנצע היילען, צו וועלכע קיין שד האָט נישט געקענט צוקומען און דאָרטען איז ביי זיי געווען אַ בית־דין, אַ'ן אמת'ער סוד, ווי געהעריג, מיט זאַסעדאַניעס, מיט אַדוואָקאַטען. מיט עדות, — און איז נור וואו פאָרגעקומען איין עולה האָט מען גע'משפט, און אָבגע'משפט — איז פערפאַלען, וועט שוין קיין טאָטער נישט העלפען, האָט שוין יענער געהאַט זיין פסק! און אַז זיי האָבען אימעצען געשיקט וואוהין עס איז, חאָטש אויפ'ן טויט — איז מען געגאַנגען, אָהן דיבורים... דאָס פערשטעה איך. וואָס דאַרפסטו מעהר, יענע אַז זיי זענען אַפילו געזעסען אין אָסטראָג האָט מען פאַר זיי אויך געציטערט. מען דערצעהלט, אַז איינער פון די גרעסטע גענעראַלען האָט אַמאָל געוואָלט זעהן איינעם פון זיי, וואָס איז געזעסען אין אָסטראָג אין קייטען, איז ער געפּאָהרען אין תפיסה. און אַז ער איז צוגעגאַנגען צום חדר, וואו יענער איז געזעסען, איז ער געוואָרען בלייך ווי די וואַנד, האָט הינטערן טהיר אַראָבגענומען די היטעל און איז אַריין צו יענעם אויף די שפּיץ פינגער... אָט וואָס דאָס זענען געווען פאַר אַ מין מענשען! קען מען זיי גלייכען צו היינטיגע?..

חיים (מיט אַ זיפץ). — מענשען זענען זיי געווען גרויסע. דאָס איז נישטאָ וואָס צו רעדען. נאָר פונדעסטוועגען, זאָג איך דיר אַז היינטיגע שוסטער און שניידער זענען שטאַרקער פאַר זיי...

ר' משה (גיט אַ מאַך מיט'ן האַנד). — אַ!... מיט דיר איז נישטאָ וואָס צו רעדען... נו, איך געה צו מנחה. (געהט אַרויס. חיים שטעהט אַ ווייל׳ע פערטראַכט, נעהמט אַרויס פון קעשענע אַ פּאַפּיר, לייענט, פאַרברענט. עס געהט אַריין גנענדל).

זיבענטע סצענע.

גנענדל. חיים

גנענדל (מיט אַ טעלער אין האַנד). — חיימקע, וואו איז דער טאַטע?

חיים. — אין שוהל.

גנענדל. — אַ חורבן איז מיר! פאַרשטעהסט אַ געשעפט? איך ווייס נישט אויף וואָס פאַר אַ טעלער ביי מיר זענען געלעגען די בלינציקעס, אויף אַ מילכיגען צו אַ פליישיגען? וואָס זאָל איך איצטער טהון? שדים ווייסען מיך, וואו איז מיין קאָפּ! איך האָב געוואָלט ביים טאַטען אַ שאלה פרעגען.

חיים. — גיט, איך וועל אייך פּסקנען...

גנענדל. — גוט! גוט! רב'על'ע מיינער! יענע שטעדטעל האָט אָבגעברענט, וואו דו וועסט זיין אַ רב! וועסט פּסקענען!... און זאָג מיר וואָס געהסטו נישט אין שול?

חיים (לאַכט). — וואָס האָב איך דאָרטען פאַרגעסען?

גנענדל. — לאַך, לאַך, שעהנע פּירה! וואַרט, אַז מען וועט דיר אויף יענער וועלט אָנהאָצקען... דאָרטען מיט אייזערנע ריטער — וועסטו לאַכען! (שטעלט אויפ'ן טיש די טעלער) מיין יאסעלע האָט אויך פיינט צו דאַווענען, קען נישט טשערפען. זיינע תּפילאַנקעס זענען שוין ביי איהם, ביי דעם משומדל, אַודאי פערשימעלט געוואָרען (לאַכט).

חיים. — ער וועט היינט קומען צו אייך?

גנענדל. — שדים ווייסען איהם, דעם ממזרל. איך האָב איהם געלאָזען פון וואַרמעס אַ שטיק גאַנז און קוגעל. דאָרטען ביי זיין שניידורע עסט ער מכות מיט ראַקעס... קומט ער נישט דער שגץ. מיז אומלויפען מיט חברה איבער די גאַסען.

חיים. — מיט וועלכער חברה?

גנענדל. — מיט זיין חברה. ווייסט נישט? ער איז דאָך אַ מאַסאָווער איינגעל, זאָל איך אַזוי זעהן גליק!

חיים. — ווער האָט אייך געזאָגט? (שמייכעלט).

גנענדל. — ווייבער אין יאַטקע דאָבען מיר געזאָגט. (זעצט זיך צום טיש) זאָג מיר חיימקע, אַ מאַסאָווען איינגעל קומט גאָר נישט?

חיים (לאַכט). — גאָרנישט! גאָרנישט!

גנענדל. — איך האָב ביי איהם געפרעגט ביי דעם שגצ'ל, זאָגט ער אויך, אַז גאָרנישט. ער זאָגט, אַז אַ מאַסאָיוען

אינגעל טאָר מען נישט טשעפּען. און מען טשעפּעט איהם טאַקי נישט. דריי מאָל האָט מען איהם געכאַפּט, און יעדער מאָל אויך מאָרגען אַרויסגעלאָזען.

חיים. — נו, זעהט איהר.

גנענדל. — אַ חיות, אויף מיינע נאמנות! נו, און ד ביזט נישט קיין מאַסאָיוער אינגעל?

חיים. — איך בין אויך אַ מאַסאָווער אינגעל.

גנענדל. — אַ שאָדען, אויף מיין וואָרט, וואָס איך בין עלטער! וואָלט איך זיין אינגער — וואָלט איך אויך ווערען אַ מאַסאָווע מיידעל! אַראָב פון מאַרק! איך וואָלט אויך אומגעהן איבער'ן גאַס מיט אַ רויטער פענדל און זינגען... איך האָב געזעה יענע וואָך ווי זיי זענען אומגעגאַנגען — אַ מחיה צו קוקען! איך האָב געקייכט פון געלעכטער! (נעהמט די טעלער) נו, און וואָס וועל איך געבען דעם טאַטען שלוש סעודות? (עס געהט אַריין יאָסל).

אַכְטֶע סְצֶעֶנֶע.

אָסל. גנענדל. חיים.

יאָסל (פרעהליך). — גוט שבת דיר, מאַמינקע! גוט שבת דיר, קרוינעלע!

גנענדל (פרעהליך). — גוט שבת דיר, יאָסעלע! גוט שבת דיר שנצ'ל! אַ חוואַראָבע דיר אין קעפּעלע! וואָס ביזטו אַזוי שפּעט געקומען, משומדל?

יאָסל. — איך בין געווען אין שול, מאַמינקע, תהלים געזאָגט, קרוינעלע.

גנענדל. — לייגסט ווי אַ הינדטעלע, יאָסעלע האָסט מסתא געדוכערט וואו אַ פּאַפּיראָסעלע, גויעלע... איך האָב דיר געלאָזען פון וואַרמעס קוגעל און אַ שטיק גאַנז!

יאָסל. — געזונד זאָלסט דו מיר זיין! אַ גוטע מערכה

זאָל איך פון דיר האָבען! און די בלינצעס אויך מיר? (כאַפּט אַ בלינצע און עסט).

גנענדל, — גנב'ל! גנב'ל! דאָס איז אויף שלש סעודות! טריפה בלינצעס, ווערסט זיך דערוורגען!

יאָסל. — ניש'קשה! נישט דערוואָרגען זיך! נו מאַמינקע ברענג צו שלעפען די גענזל.

גנענדל. — אַהער? אין זאַל? שניידורעצקע! קראַנק ביסטו געהן אין קיך עסען? וואָס ט'זאָגען ר' משה!

יאָסל. — נו, געה שטעל אויפ'ן טיש, איך וועל באַלד קימען.

גנענדל. -- סט'באַלד קומען! איך וויים, גנב'ל, ווילסט דערווייל מיט דער שעהנער פירה אַ פּאַפּיראָסעלע אויסרויכענען, געשווירען דיר אין די זייטעלעך! מען טאָר נישט רויכענען אום שבת.

יאָסל (ווייזט אויף חיים'ן). — ער רויכערט.

גנענדל. — וואָס קוקסטו אויף איהם? ער איז אַ בעל-הבית אַ קינד און דו ביזט אַ שניידורעצקע! (געהט אַרויס).

נײַנְטֶע סְצֶענֶע.

יאָסל, חיים.

יאָסל (געהיילט). — חיים! מען האָט דעם לאַנגען צוגענומען...

חיים (שפּרינגט אויף), — נו?!

יאָסל. — די טיפּאָגראַפיע איז גאַנץ! אַ פּנים לכתחלה פון זיינט וועגען זענען פון ווילנא געקומען שפּיאָנען, האָבען איהם דערקענט און אין מיטען גאַס צוגענומען...

חיים. — און מירל?

יאָסל. — זי איז גאַנץ... אָבער מען מוז שוין די קוואַר-טיר אָבנייניגען... שדים ווייסען זיי, זיי קענען דערשמעקען פון

וואַנען דער לאַנגער איז אַרויסגעקראָכען, דעמאָלט וועט אַלץ זיין פערפאַלען...

חיים, — קום! מיר זאַלבע־נאַנד וועלען צו ביסלעך אָב־רייניגען די קוואַרטיר. ביזט זיכער. אַז מען קען אַהין געהן?

יאָסל. — דערווייל קען מען געהן, נאָר מען דאַרף זיך היילען. די נייטיגע זאַכען האָב איך אַרויסגעכאַפּט (ער בעווייזט אַ פּאַקעט) איך וועל דאָס אַוועקשלעפען צו לעאָניד'ן. וואו לעגט מען דעם שריפט? ווי איז ביי דיר? דאַכט זיך אַרום שטוב פליהען אום די רוחות... האָסט נישט בעמערקט?

חיים. — זיי פליהען אום שוין אַ פּאָר וואָכען... דערווייל איז נאָך גאָר נישט געווען... דערווייל, ביז אַנ'אַנדער קוואַרטיר, וועט מען מוזען אַהער ברענגען... (ס'געהט אַריין גנענדל).

צעהנטע סצענע.

גנענדל. חיים. יאָסל.

גנענדל. — נו, אָנגערויכערט זיך, שגצ'ל? געה עסען!

יאָסל. — איך וועל בשום אופן נישט געהן! ברענג אַהער מאַמינקע! און ברענג פון שקלעפּ איין אוגעריק. אָהן אַנ'אוגעריק וויל איך נישט עסען.

גנענדל. — ווי ער נעהמט זיך דאָס איבער, דער שניי־דורעצקע! משומד'ל (געהט אַרויס).

עלפטע סצענע.

חיים. יאָסל.

יאָסל. — נו, מאַך נישט קיין שהיות, געה! געה איבער די גערטנער. טהו אָן אַ קרילאַטקע... פאַרנעהם וואָס דו קענסט... געה פריהער... און ועה צי שלעפט זיך אימעצער נישט

פּאַטער און זוהן.

נאָך... איך וועל אין אַ ווײַלע אַרום אַרויסגעהן. (ח י י ם געהט אַרויס. עס געהט אַרײַן ג נ ע נ ד ל מיט אַ טעלער).

צוועלפֿטע סצענע.

ג נ ע נ ד ל. י אָ ס ל.

ג נ ע נ ד ל. — נו, אַט איז דיר אַלע מאַרצעפּאַנעס, עס!

י אָ ס ל (כאַפּט פֿון טעלער די גאַנז און די אוגערקע. פֿערוויקעלט אין פּאַפּיר). — איך נעהם מיט זיך מאַמינקע! אַ גוטען שבת! (לויפֿט צום טהיר).

ג נ ע נ ד ל (נאָך איהם). — וואוהין לויפֿסט דו, גנב'ל?

י אָ ס ל (הינטערן טהיר). — אין שוהל, צו מנחה!

ג נ ע נ ד ל (לויפֿט איהם נאָך). — וואַרט! שטעה! משומד'ל! מען טאָר נישט טראָגען אום שבת! שטעה! יאָסעלע! איך וועל דיר געבען אַ שטיק קוגעל, געשווירען דיר אין די זייטעלעך. (לויפֿט אַרויס, עס געהט אַרײַן ר' מ ש ה און ג י ט ע ל).

דרײַצעהנטע סצענע.

ר' מ ש ה. ג י ט ע ל.

ר' מ ש ה. — ... זאָלסט וויסען, מײַן טאָכטער, אײַן זאַך: כל זמן עס איז נישטאָ קײַן היים, דאַרף זײַן דער גלות אַ היים...

ג י ט ע ל. — ניין, טאַטע! איך וועל זאָגען ווי ברוך זאָגט: אַ היים איז נישט דאָרטען, פֿון וואַנען מען טרײַבט און וואו מען האָט דיך פֿיינט ווי אַ שפּין. אַ היים איז דאָרטען פֿון וואַנען מען שטאַמט!

ר' מ ש ה. — און אַהין לאָזט מען דיך? פֿון דאָרטען טרײַבט מען דיך נישט? הער, מײַן טאָכטער. איך בין אַן אַלטער איד, איך האָב אַ ביסעל מעהר פֿאַר דיר געזעהן אַ וועלט.

מיין דעה איז אַזוי: אַז אַ בוים וואַקסט אויף אַ זאַמדיגען אָרט און מען וויל איהם איבערזעצען אויף אַ בעסערן אָרט, דאַרף מען פריהער געפינען דעם בעסערן אָרט. און נישט היילען זיך אויסרייסען דעם בוים פון דעם זאַמדיגען אָרט. פאַרשטעהסט דעם משל? נישט גוט, נישט גוט אידען אין ר אַ ס ס י ע, נאָר פונדעסטוועגען מען לעבט און מען האָפט אויף בעסערס...

ג י ט ע ל. — מען לעבט נישט און מען האָפט נישט. איך וועל זאָגען ווי ב ר ו ך זאָגט...

ר' מ ש ה. — מען לעבט און כל זמן עס איז נישטאָ קיין אַנדער אָרט, מוז מען לעבען! דער כח פון אידען איז שטענדיג געווען אין דעם. וואָס זיי האָבען געקענט לעבען אומעדום...

אָט, דיין ב ר ו ך האָט דיך דוכט זיך געלערענט לשון הקדש. נאַ, גיב אַ קוק (ער נעהמט פון טיש אַ ספר עפענט און געפינט אַ בלאַט) זעה! לייען. ויחי יעקב בארץ מצרים... וואָס איז דער טייטש דערפון?

ג י ט ע ל. — דער טייטש: ויחי האָט געלעבט יעקב אין מצרים.

ר' מ ש ה. — פערשטעהסט דעם פשט? האָט געלעבט י ע ק ב אין מצרים. אין מצרים — און געלעבט! היינט אין ר אַ ס ס י ע דאַרף מען אַוודאי קענען לעבען. (עס געהט אַריין חיים מיט אַ פּאַקעט אונטערן פאָלע).

פּיערְצֶעהְנְטֶע סְצֶענֶע.

ח י י ם. מ ש ה. ג י ט ע ל.

ר' מ ש ה. — אָ! אָט איז ח י י ם! ח י י ם, ווי איז דער טייטש פון ויחי י ע ק ב בארץ מצרים? אַנו זאָג!

ח י י ם. — ויחי יעקב בארץ מצרים — איז יעקב אויסגעריגען געוואָרען אין מצרים!

פאָטער און זוהן.

גיטעל. — חאַ! חאַ! חאַ! גוט! געזונד זאָלסטו זיין, חיים'קע! האָסט קיין מאָל אַזאַ שכל נישט געזאָגט! (עס לויפט אַריין גנענדל עישראָקען).

גנענדל. — גוואַלד! יונים! זשאַנדאַרען! איך וועל נישט אויסהאַלטען! (עס געהט אַריין דער זשאַנדאַרמסקער מיט צוויי זשאַנדאַרמען).

פּוּפְּצֶעהְנְטֶע סְצֶעְנֶע.

די זשאַנדאַרען און די פאָריגע.

דער זשאַנדאַרמסקער. — ווער איז דאָ חיים מאָווּשעוו האָלצמאַן? איהר?

חיים. — איך.

דער זשאַנדאַרמסקער. — לויט דער פאָרשריפט פון אָכראַנער אָטדעלעניע אַרעסטיר איך אייך.

חיים. — אין וואָס בעשטעהט מיין זינד?

דער זשאַנדאַרמסקער. — דאָס וועט מען אייך נאָכדעם זאָגען. וואו איז אייער צימער?

חיים. — דער דערבייאיגער.

ר' משה. — רבונו של עולם! וואָס איז דאָס? חיים? דו? ביי דיר?

גיטעל. — איך האָב געזאָגט!!

חיים (אויף אידיש). — טאַטע זיי רוהיג. זיי רוהיג. (צו גנענדל) זאָגט אָן אייער בחור, אַז מען זוכט ביי מיר...

דער זשאַנדאַרמסקער. — איך בעט אייך נישט צו רעדען אויף אידיש.

חיים. — איך בערוהיג איהם.

דער זשאַנדאַרמסקער. — איהר קענט בערוהיגען אויף רוסיש.

חיים (אויף רוסיש). — פּאָטער, זייט רוהיג, איך בעט אייך. (צו גנענדל, אויף אידיש) זאָגט אַייער בחור אַז מען זוכט ביי מיר.

דער זשאַנדאַרמסקער. — ווייטער?

חיים. — איך שיק אַוועק די קעכין, זי פערשטעהט נישט אויף רוסיש. (לעגט אַוועק אונבעמערקט אַ פּאַקעט מיט שריפט אויפ'ן טיש). אויב איהר ווילט זוכען, קומט צו מיר אין צימער און לאָזט צו רוה דעם פּאָטער.

1־טער זשאַנדאַרם. — וואַשע בלאַגאָראָדיע! אַ פּאַקעט! אָט נאָר וואָס האָט ער אַוועקגעלעגט אויפ'ן טיש.

דער זשאַנדאַרמסקער (נעמט דעם פּאַקעט). — וואָס איז דאָס?

חיים (קוקט איהם גלייך אין פּנים אַריין). — גיט אַ קוק — וועט איהר וויסען.

דער זשאַנדאַרמסקער (וויקעלט האַסטיג פאַנאַנדער). — שריפט?! אַ־אַ! אַ פּנים דאָ איז ביי אַייך די טיפּאָגראַפיע?

חיים. — זוכט!

דער זשאַנדאַרמסקער. — מיר וועלען שוין זוכען. קומט איך בעט אַייך נאָך מיר (געהט אַוועק אין צווייטען צימער מיט איין זשאַנדאַרם. ווענדענדיג זיך צום צווייטען זשאַנדאַרם) אַריינלאָזען — ווער עס וועט נאָר קומען, אַרויסלאָזען קיינעם נישט.

זעכצעהנטע סצענע.

די פריגע. יאָסל.

ר' משה (שטעהט עטליכע סעקונדען ווי צודולט, מיט אַ האַלב אָפענעם מויל און קוקט אויפ'ן צימער, וואוהין מען האָט אָבגעפיהרט חיים'ען. גיטעל קוקט אין די פענסטער. גנענדל געהט שטיל אויף די שפּיץ־פינגער צו ר' משה'ן).

גנענדל. — ר׳ משה... ר׳ משה...

ר׳ משה. — האַ? וואָס?

גנענדל. — איהר ווייסט וואָס מען דאַרף זאָגען?

ר׳ משה. — האַ? ווערמען? וואָס?

גנענדל. — מען דאַרף זאָגען, אַז ער איז אַ מאַסאָווער... זאָגט עס דעם פּריץ! איהר הערט? אַ מאַסאָווער.

ר׳ משה. — וואָס מאַסאָווער? ווען מאַסאָווער! וואָס ווילסטו?

גנענדל. — זאָגט דעם פּריץ, אַז חיים איז אַ מאַסאָווער — וועט מען איהם אַרויסלאָזען... איך ווייס...

גיטעל (מיט כעס). — לאָז צורוה! גנעה אין קיך (עס געהט אַריין יאָסל, קוקט זיך אַרום).

גנענדל. — יאָסעלע... מען זוכט!...

יאָסל. — אַ־אַ.. (ער וויל געהן צוריק. דער זשאַנדאַרם פערשטעלט איהם דעם וועג. יאָסל וואַרפט זיך דער מוטער אויף׳ן האַלז מיט געוויין). מאַמינקע איך האָב מורא (ער בעהאַלט געשווינד איהר אונטער׳ן פאַרטוך אַ פּאַקעט, שטיל). האַ־ט! בעהאַלט! שווייג!

גנענדל. — אַ חוואַראָבע דיר אין קעפּעל! (האַלט צו אונבעמערקט דעם פּאַקעט. עס געהט אַריין דער זשאַנדאַרמסקער).

זיבּענצעהנטע סצענע.

דער זשאַנדאַרמסקער. די פריהעריגע.

דער זשאַנדאַרמסקער (צו ר׳ משה׳ן). — איהר זייט משה האָלצמאַן.

ר׳ משה. — איך...

דער זשאַנדאַרמסקער. — און ווער זענען די?

גיטעל. — איך בין זיינע אַ טאָכטער.

דער זשאַנדאַרמסקער. — און ווער זענען די?

גיטעל. — אונזער קעכין און איהר זוהן.

דער זשאַנדאַרמסקער (קוקט זיך שטאַרק צו צו יאָסלען) — דיך האָב איך דאַכט זיך געזעהן.

יאָסל. — וואָס דברט ער? איך פערשטעה נישט

גיטל. — ער פערשטעהט נישט אויף רוסיש.

דער זשאַנדאַרמסקער. — ער פערשטעהט נישט? צי פערשטעהט ער אַקאָרשט נישט צופיעל? (צום זשאַנדאַרם) אַרומזוכען איהם! (דער זשאַנדאַרם זוכט אַרום און שלעפּט אַרויס פון קעשענע אַ פּאַקעט).

דער זשאַנדאַרם. — אָט, וואַשע וויסאָקאָראָדיע.

דער זשאַנדאַרמסקער (וויקעלט פאַנאַנדער). — וואָס איז דאָס? גאַנז, אַ אוגעריק? שוטה! (גיט אַ וואָרף). (צום זשאַנדאַרם) פיהר איהם אָב אין צווייטען חדר און לאָז איהם נישט אָב. (דער זשאַנדאַרם פיהרט אַוועק יאָסלען). (צו גיטלען און גנענדלען) איהר קענט געהן (זיי געהען).

גנענדל (שטעהט ביי'ם טהיר און רעדט צו ר' משה'ן). — איהר הערט? טענה'ט איין זאַך — אַ מאַסאָוועץ (געהט אַרויס).

אַכְצֶעהנְטֶע סְצֶענֶע.

ר' משה און דער זשאַנדאַרמסקער.

דער זשאַנדאַרמסקער. — אָט איז אַייער אידישע ערציהונג! איהר קענט זיך פרעהען. איהר האָט געזעהן, וואָס מיר האָבען געפונען ביי אַייער זוהן? איהר ווייסט וואָס דאָס איז? דאָס איז שריפט! שריפט, מיט וועלכע מען דרוקט די פּראָקלאַמאַציעס און פערשיעדענע פערבאָטענע ביכלעך געגען דעם קיסר אַליין! איהר פער־שטעהט?! איהר ווייסט, אַלטער מאַן, מיט וואָס דאָס שמעקט? ד־אָ־ס שמעקט מיט קאַ־טאָר־גע! מיט קאַ־טאָר־גע!

ר' משה. — פריצ'ל! וואַשע בלאַגאָראָדיע! האָט רחמנות ער איז נישט שולדיג!...

דער זשאַנדאַרמסקער. — נישט שולדיג? ווען ער וואָלט נישט געווען שולדיג, וואָלט ער אַנדערש גערעדט... איך האָב געמיינט דאָס ביי אייך אין שטוב איז די טיפּאָגראַפיע — זי איז דאָ נישטאָ.

ר' משה. — נישטאָ, פּריצ'ל, נישטאָ.

דער זשאַנדאַרמסקער — נישטאָ! וואו איז זי? שוין אַ יאָהר צייט, אַז מיר זוכען זי. וואו איז זי? אייער זוהן וויים, ער האָט פון דאָרטען געבראַכט די שריפט. ער וויים און וויל נישט אויסזאָגען. און איהר זאָגט נאָך — ער איז נישט שולדיג! (געהט אום איבערן צימער) הערט, איהר ווילט ראַטעווען אייער זוהן?

ר' משה. — האָט רחמנות, פּריצ'ל.

דער זשאַנדאַרמסקער. — זייט ביי איהם פועל ער זאָל בעווייזען וואו איז די טיפּאָגראַפיע, ביי וועמען ער האָט גענומען די שריפט. איהר זייט זיין פּאָטער, איהר זייט דאָס מחויב צו טהון. דאָס איז אייער חוב נעגען דעם קיסר. איהר פערשטעהט?

ר' משה. — איך פערשטעה. (ער זיפצט).

דער זשאַנדאַרמסקער (וויינער). — זעצט זיך. איהר אַלע קוקט אויף אונז, ווי אויף גזלנים. מיר זענען נישט קיין גזלנים. איך האָב אויך אַ האַרץ. איהר מיינט, איך האָב נישט קיין רחמנות אויף אייך? מיר טהוט וועה דאָס האַרץ אויף אייך קוקענדיג!... איך בין אויך אַ טאַטע פון קינדער.

ר' משה. — האָט רחמנות!

דער זשאַנדאַרמסקער. — איך... איך בין גרייט צו העלפען אייך. אייער זוהן איז ביז איצט אין קיין זאַך נישט געווען פערמישט. אין צימער האָבען מיר ביי איהם גאָרנישט געפונען. נור די שריפט, וועלכע ער האָט ערשט געבראַכט. איהר פערשטעהט, ווען נישט די שריפט, איז געגען איהם קיין זאַך נישטאָ. זאָל ער נאָר זאָגען, וואו ער האָט גענומען די שריפט — און איך גיב אייך, זיידע, מיין עהרענוואָרט — איך לאָז איהם באַלד אב. עס טהוט מיר אַליין וועה דאָס האַרץ. פאַר וואָס זאָל ער ליידען פאַר פרעמדע זינד? איהר פערשטעהט?

ר' משה (נידערגעשלאָגען). — איך פערשטעה.

דער זשאַנדאַרמסקער. — טאָ רעדט זיך מיט איהם דורך, רעדט מיט איהם ווי אַ פאָטער. גיט איהם צו פערשטעהן, ער זאָל נישט קוילען נישט זיך, נישט אַייך. אויב איהר וועט איהם אַיינרעדען, ער זאָל זיך מודה זיין — געדענקט מיין הבטחה — איך בעפריי איהם תיכף ומיד; ווען נישט — וועט ער בעקומען קאַטאָרגע, און אפשר נאָך עטוואָס ערגערס! נו, איך פערלאָז זיך אויף אַייך! איך לאָז אַייך דאָ ביידע אַליין. (אין טהיר צו חיים'ן) זייט אַזוי גוט קומט אַהער! (חיים קומט אַריין) אָט, אַייער פאָטער, אַיין אַלטער מאַן, אַ דערשלאָגענער פון צער וויל מיט אַייך זיך דורכרעדען. הערט זיך נאָר צו צו זיינע רעד. איך לאָז אַייך דאָ איבער. (צום זשאַנדארם אין טהיר) גוט אַכטונג געבען! (ער געהט אַוועק צו חיים'ן אין צימער.

נייַנצעהנטע סצענע.

חיים. ר' משה.

ר' משה (זיצט עטליכע מינוט מיט איין אראָבגעלאָזענעם קאָפּ, הויבט אויף די קאָפּ און קוקט אויף חיים'ן). אַ? חיים?... אָט דאָט איז מיר דיין מתנה אויף מיינע עלטערע יאָהרען? (וויינט) גוט וואָס... די מאַמע האָט נישט... דערלעבט... דערצו... (פויזע. קומט צו זיך) וואָס וועט דיר דערפאַר זיין? זאָג דעם אמת...

חיים. — מען קען נישט וויסען.

ר' משה. — קאַטאָרזשנע ראַבאָטעם?

חיים. — בשום אופן נישט... דאָס האָט ער דיך אָנגעשראָקען...

ר' משה. — וואָס דען? (ער קוקט אויף איהם).

חיים. — עטליכע חדשים אָסטראָג... און נאָכדעם אפשר... אויף אַ פאָר יאָהר אַרויסשיקען.

ר' משה. — הער... ער האָט מיר געהייסען מיט דיר רעדען... ער זאָגט, אַז ער וועט דיך אַרויסלאָזען פריי, אויב דו וועסט... אויב דו וועסט זאָגען, ביי וועמען דו האָסט גענומען די אותיות... (אַ טיעפען זיפץ).

חיים. — ער האָט דאָס מיר אויך געזאָגט...

ר' משה. — נו? (אַ זיפץ).

חיים. — טאַטע...

ר' משה. — וואָס?

חיים. — דו פערשטעהסט וואָס ער וויל? (פויזע) ער וויל איך זאָל ווערען אַ מוסר... דו... דו... ווילסט האָבען אַ זוהן אַ מוסר? (לאַנגע פויזע).

ר' משה (זיצט מיט אַנ' אַראָבגעלאָזענעם קאָפּ. הויבט זיך אויף, מאַכט אַ פּאָר טריט ווי אַ שכור, גיט אַ קוק אויף חיים'ן...

(הילכיג) חיים... מיין זוהן... אין אונזער משפחה זענען קיין מאָל נישט געוועזען... קיין מוסרים... און (שטייף) וועלען נישט זיין!!

פאָרהאַנג.

ש. אַנ–סקי

מַה נִשְׁתַּנָה?

(אַ ליעד אין פראָזאַ).

מה נשתנה ?...

אַ ליעבע מתנה פון קינדהייט: זיסע טרוימען, גילדענע זכרונות.

די קליינע שטיבעלע איז בעגאָסען מיט אַ יום־טוב'דיגער ליכטיגקייט, איז דורכגעדרונגען מיט אַ פינקלענדער כשר־ער ריינהייט. אויף אַלץ ליעגט דער צייכען פון בענייאונג, הייליגקייט און צניעות. אויפ'ן טיש זענען אויסגעשטעלט אַלע סימבאָלישע שפייזען פונ'ם סדר: דריי מצה־שמורה'ס, דורכגעוויקעלט אין אַ האַנדטוך, די זרוע — אַ געבאַקטעס היהנער־העלזעל—דער סימבאָל פון קרבן פסח; מרור און כרפס, אַ זכר פון ביטערן גלות; חרוסת — עהנליך צו ליים — דאַרף דערמאַהנען וועגען עבודת פרך פון מצרים. אין די פלאַשען און די כוסות פינקעלט דער רויטער צמוקים־וויין.

אַרום טיש זיצט אונזער געזינד.—

דער פאָטער אין ווייסען קיטעל זיצט אויף דער הסיבה־בעט אָנגעלעהנט מיט גרויס גדלות, ווי עס פאַסט פאַר אַ מלך. נעבען איהם די מוטער, די מלכה, מיט אַ לייכטענדען פנים, אַ קאָנטעטע און אַ גליקליכע, דורכגעדרונגען מיט אַ יום־טוב'דיגער רוהע. און מיר, קינדער, — דער עלטערער ברודער, די שוועסטער און איך, דער מעזינעק — אַלע אין נייע בגדים, זיצען אַרום טיש געהאָרכזאַם, שטיל און שטאַטיג. ביים עק טיש איין אָרימאַן, אַיין „אורח” אויף פסח, און די אַלטינקע קעכין, אין

אַ שפּאָגעל־נייעם פאַרטוך האַלטענדיג מיט דרך ארץ די הענד אויף די קניע, זיצט אויסגעגלייכט, מיט אַ מיעדער און שטאָלצער רוהיגקייט פון אַ מענשען וואָס האָט ערפילט זיין פפליכט, אַ גרייטע צו דורכדרינגען זיך מיט אַ הייליגער בעגייסטערונג.

באַלד וועט זיך אָנפאַנגען די הויכע מיסטעריע פון דער פסח־נאַכט.

אָנהויבען עס דאַרף איך דער יונגסטער אין געזינד. מיר שטעהט פאָר פרעגען ביים טאַטען די פיער קשיות. די קשיות האָב איך אַ לאַנגע צייט געלערנט אין חדר. איך קען זיי אויסווע־ניג, אויף לשון הקדש מיט דעם איבערזעצונג אויף אידיש, מיט דעם ניגון, ווי געהעריג, און ווי אַ יונגער פערד'ל וואָס וואַרט אויף דעם ערשטען ציה מיט די לייצעם צו אַ ריס טהון זיך פון אָרט און לאָזען זיך לויפען אָהן אַ שמיץ, אַזוי וואַרט איך מיט אַ קלאַפּענדען האַרץ אויף דעם פאָטערס וואונק

...נו־ו־ו?

איך צושאָקעל זיך — און אויפ'ן קול, מיט אַ ניגון הויב איך אָן:

- טאַ־אַטע, איך וועל ביי דיר פרעגען די פיער ק־קשיות!

מה־ה נשת־תנה?

און נישט אָבשטעלענדיג זיך, קלאָהר און גרינג, פערגיב איך דעם פאָטער איין קשיא נאָך דער אַנדערער. דער פאָטער מיט אַ שטילען, ליעבהאַרציגען שמייכעלע אויף די ליפען, הערט מיך אויס אויפמערקזאַם און געדולדיג. שאָקעלט צו מיט'ן קאָפּ און ווי נאָר איך ענדיג די קשיות הויבט ער גלייך אָן, הויך און זיכער זיין ענטפער, דעם אַלטען, פיעל טויזענד יאָהריגען ענטפער:

— עבדים היינו... שקלאַפען זענען מיר געווען...

גילדענע, ווייטע קינדהייט! ווי פּראָסט אַלץ איז דעמאָלט געווען, ווי קלאָהר און איינפאַך! די פאָטערס האָבען געבויעט דאָס לעבען, אַז עס איז נעטהיג געווען האָבען זיי געבראָכען דאָס געבויעטע געענדערט די חוקים ומשפטים פון לעבען — און דעמאָלט האָבען די קינדער געדאַרפ'ט זיך צוקוקען צו זייער אַרבייט, האָבען געדאַרפט זיך לערנען און מיט אָבשיי פרעגען

זייערע קשיות: „מה נשתנה?" די עלטערן האָבען געוואַרט אויף די קשיות, האָבען זיי געפאָדערט פון די קינדער און האָבען זיי גוט פערשטאַנען. ווען דאָס קינד וואָס האָט אַליין נישט געפרעגט— האָט דער פאָטער איהם „געלעגט אין מויל" די קשיות; ווער עס האָט געפרעגט תמ'עוואַטע: „מה זאת?" דעם האָט מען מפורש געווען דעם תוכן. און וועה איז געווען דעם זוהן, וועלכער, פרעגענדיג די קשיות, האָט אַרויסגעוויזען אַ גלייכגילטיגקייט צו זיי, האָט זיך אַרויסגעטהיילט פון כלל. דעם רשע האָט מען „אויסגעבראָכען די צייהן" מיט דעם ענטפער: „ווען דו וואָלסט זיין דאָרט אין מצרים, וואָלסט דו עד היום נישט אויסגעלייזט געוואָרען"...

... און מיט אַמאָל זענען אָנגעפלויגען פון אַלע זייטען שטורעם-ווינטען, האָבען נידערגעוואָרפען דעם הערשער-טראָהן פון די עלטערן און האָבען אַלץ אומגעקעהרט קאַפויר: די קינדער, וועלכע עס האָבען פריהער געהאַט די רעכט נור מיט אָבשיי צו פרעגען, צו לערנען זיך און פאָלגען, — האָבען אַליין גענומען ברעכען אַלע צוימען, אַלע דינים און געזעצען פון לעבען; און פאַר די צוטומעלמע און דערשראָקענע עלטערן איז געבליכען נאָר איינס: פרעגען פערוואונדערט:

— מה נשתנה? וואָס איז פאָרגעקומען?...

און עס האָבען זיך גאָר אינגאַנצען פערענדערט די קשיות. עס איז פערשוואונדען זייער אָבשיי, זייער זיכערהייט און געדולד. ביי די עלטערן אויף די ליפען האָבען די קשיות בעקומען אַ נייעם נגון, זיי האָבען געקלונגען מיט צווייפעל און ביטערניש, מיט טרערען און קללות.

איצט, ביי די פאָטערס, ווי פריהער ביי די קינדער האָבען זיך אַרויסגעוויזען פיער-ערליי פרעגער: אַ חכם, אַ רשע, אַ תם און אַ שאינו יודע לשאול. ווי ווענינג האָבען זיך צווישען די עלטערן געפונען „חכמים", וועלכע האָבען זיך געמיהט ערנסט אַריינצודרינגען אין תוכן פון די נייע „דינים און געזעצען". וואָס די קינדער האָבען אַרויסגעשטעלט אויף זייער פאָהן! און וויפיעל האָבען זיך אַרויסגעוויזען „רשעים", וועלכע האָבען

„אַרויסגעצויגען זיך פון כלל״. און נאָך מעהר זענען געווען אַזעלכע, וואָס, נישט פערשטעהענדיג, וואָס אַרום זיי קומט פאָר, האָבען צוטומעלט און פערלאָרען געקענט נור שטעלען די פראַגע: „מה זאת?״ און די אומגליקליכסטע זענען געווען די יעניגע עלטערן, וועלכע האָבען קיין שום קשיות נישט געפרעגט און האָבען שטום און ערשטוינט איבערגעלעבט זייער גרויסען חורבן...

— מה נשתנה?...

און די קינדער האָבען אויך געגעבען איין ענטפער, און זייער ענטפער האָט זיך אויך אָנגעפאַנגען מיט די אַלטע פיעל־טויזענד־יאָהריגע ווערטער:

— עבדים היינו: שקלאַפען זענען מיר געווען! און אין די אַלטע ווערטער האָבען זיי אַריינגעלעגט אַ נייעם גייסט, אַ נייעם כח, אַ נייעם געפיהל. און דער ענטפער פון די קינדער האָט געקלונגען מיט אַ נייעם גלויבען, מיט התלהבות און גבורה, ווי דער לעצטער אורטייל איבער דער מצרים־שקלאַפעריי, ווי איין אויפרוף צו אַ נייעם לעבען...

... און אַז עס איז אָנגעקומען האַלבע נאַכט איז אַנשטאָט דעם ערוואַרטעטען אליהו הנביא, פאַר וועלכען עס זענען געווען ברייט געעפענט אַלע טהירען, — געקומען דער גרויסער צאָרן־שרעק, און איז געגאַנגען פון הויז צו הויז צו יעדער אידען און האָט בערירט אליהו הנביא׳ס כוס און האָט איהם פערוואַנדעלט אין אַ כוס התרעלה פון ביטערע גאַל, פון בלוטיגע טרערען...

— מה נשתנה?...

ווידער אַ פסח נאַכט.

די זעלבע שטיבעלע... און ווי אַמאָל איז אין איהר ליכטיג און ריין. ווי פריהער שטעהען אויפ׳ן טיש די אַלטע סימבאָלישע שפייזען. דער פאָטער אין דעם זעלבען ווייסען קיטעל, נעבען איהם די מוטער; אויף זייערע ערטער דער „אורח״, די קעכין. אַלץ ווי פריהער. נור... די קינדער זענען נישטאָ...

און אין דעם פינקל'ענדען פון ל'יכט און ריינהייט חדר איז נישטאָ קיין יום־טוב, קיין רוהע, קיין בעפרידיגקייט. אַלץ איז פערוויקעלט אין אַ נעבעל פון שטיל'ען און שווערען טרויער. ערגיץ וואו ציטערן נישט־אויסגעוויינטע טרערען און אין די וויטע, נישט בעליכטענע ווינקלען פיהלט זיך אַ פל'יגעל פלאַטערונג פון טויט.

נאָך אַ לאַנגען שווייגען, נישט אויפהויבענדיג דעם אַראָבגעלאָזענעם בל'יק, ווענדעט זיך דער פאָטער מיט אַ פערשטיקטען זיפץ צו דער מוטער:

— נו,... וואָס קען מען מאַכען... פרעג דו די פיער קשיות...

און צווישען די סימבאָלען פון דער פסח מיסטעריע טרעט אַרויס נאָך אַ סימבאָל, אַ סימבאָל פון העכסטען צער און אומעט: אַ מוטער, וואָס האָט פערלאָרען איהרע קינדער.

ווי אַ בעגאָסענע אײנגאַנצען מיט טרערען און טרויער, זיצט זי אַיין עלענדע, איין אַיינגעבויגענע.

— מה נשתנה?

עס ציטערן איבערגעריסענע ווערטער, אונפערשטאַנענע, אוננוצליכע, פרעמדע, — און אין יעדער וואָרט, אין יעדער אות קל'ינגט און רייסט זיך צום הימעל אַ ביטערער ברענענדער קלאָג פון העכסטער לייד. און פאַר די פערוויינטע אויגען פון דער על'ענדער מוטער טראָגען זיך די געשטאַלטען פון איהרע פערלאָרענע קינדער: די טאָכטער, אַ געהרג'טע, אַ צופליקטע, און טויטליכען שרעק אַ געשענדעטע, ליעגט צווישען הונדערטער אַזעלכע ווי זי צופל'יקטע מתים. דער עלטערער זוהן, אַ פערשמידטער אין קייטען, אַ בלייכער און אַ שטומער, קוקט מיט שטאַרע אויגען דורך די אייזערנע גראַטקעס פון זיין עביגער תפיסה. און איך, — איהר מעזינעק, איהר לעצטע האָפנונג, — איך בין פערוואָגעלט אין אַ ווייטער און אַ פרעמדער לאַנד. און זי זעהט און פיהלט מיט איהר מוטערליכער האַרץ, ווי איך בלאָנקע אום איבער די קאַלטע גאַסען פון אַ פרעמדער וועלט־שטאָדט, ווי אַ הונגעריגער וואָלף, איין איינזאַמער, איין עלענדער, אַ צורייצטער,

מיט אַ פּערלאָשענעם גלויבען אין האַרצען, מיט זיעדענדע קללות אויף די ליפּען, אָהן אַ פונק האָפנונג, אָהן אַ ציעל, אָהן אַ צוקונפט...

און מיט דעם זעלבען ברענענדען צער ווי די קשיות, קלינגט אויף די ליפּען פון פערחושכטען פאָטער דער אַלטער, דער גראָהער תירוץ:

— עבדים היינו...

... און אין דער בעשטימטער שעה, אום האַלבע נאַכט, עפענט זיך די טהיר און אַנשטאָט אליהו הנביא, וועלכען קיינער ערוואַרט שוין מעהר נישט, רייסט זיך אַריין אַ קאַלטער אַ פינסטע־רער ווינד און פערלעשט די לעצטע ליכט, און קעהרט אום דעם גרויסען כוס פון נביא. און די אויסגעגאָסענע ביים טיש רויטע פליסיגקייט וואַנדעלט זיך אום אין אַ נייעם סימבאָל פאַר דער פּסח מיסטעריע...

— מה נשתנה?

טעג נאָך טעג, ווי פאַלענדער שטויב, זעצען זיך אָב אין אַ פאַך פון נייע יאָהרען. זיי פערדעקען די אַלטע בילדער, פער־ציהען די אַלטע וואונדען.

אין דער זעלבער שטיבעלע, ביי די זעלבע אומשטענדען פראַוועט זיך ווידער אַ סדר פון פּסח־נאַכט. נור איצט זענען די עלטערן שוין נישט אַליין. צוזאַמען מיט זיי ביים טיש זיץ איך, זייער יונגסטער און איינציגער. איך האָב זיך אומגעקעהרט צוריק פון מיין וויַיטען גלות, אויף דעם פערחושכטען פנים פון דער מוטער שפּיעלט אַ בלאַסע רויטקייט, אַ קראַנקער, שוואַכער שמייכעל.

דער פאָטער וואַרפט אויף מיר אַ פרעגענדען בליק און רעדט אַרוים אונזיכער, ווי פערשעמט:

— נו, וואָס?... די פיער קשיות וועסט דו פרעגען?...

— יאָ, איך!

גאָר ווי אַמאָל, אין די וויַיטע קינדער יאָהרען וועל איך

דער זוהן, פרעגען די קשיות, און יוענדען וועל איך זיך מיט זיי נישט צו מיין אָרעמען פּאָטער אין דעם תכריכים־קיטעל. ניר צו דער לאַנגער רייהע פון הונדערטער דורות עלטערן, דורך וועלכע עס ציהט זיך מיין צוזאַמענבונד מיט דעם דור אויסגעלייזטע שקלאַפען פון מצרים. און פיעל קשיות וועל איך פרעגען, און פרעגען וועל איך זיי נישט מיט דער בעל הבתישער רוהיגקייט פון דעם „חכם״, נור מיט אַ צו־וויטיגטער היציגקייט פון אַ „רשע״, וועלכען דער לעבען האָט מיט אַ „קלאַפּ אין די צייהן״ געבראַכט צו תשובה. און איך וועל זיך שוין נישט באַנוגענען מעהר מיט דעם אַלטען פינסטערן ענטפער: „עבדים היינו״, ווייל אַפילו אָט די גרעסטע און האַרבסטע זינד מוז דאָך אויך ווען עס איז האָבען אַ פערגעבונג, איין אויסלייטערונג!...

— מה נשתנה?...

ע״ב פסח, שנת ה׳ תר״ע.

בְּרִיעף פוּן יֶענֶער װֶועלְט.

א בינטעל מכתבים פון מאַטקע חב״ד ז״ל צו ר׳ שלומיאל המכונה „דער ליגנער״ נ״י.

מכתב א.

לידידי הנחמד, המופלג ומפורסם מוה״ר שלומיאל נ״י.

ידידי שלומיאל! היות ווי בייזע לשונות האָבען אַרויסגעלאָזען אַ קלאַנג, אַז דו האָסט נעבעך נישט גאָר קיין וואַרהאַפטיגען „חתוך־הדבור״, ד. ה. אַז דו געפינסט זיך נישט שטענדיג בקו האמת, רחמנא לצלן, און דערום קאָן וועמען נישט איז איינפאַלען אין זינען אַ ספק צי זענען אָט די בריעף טאַקי פון מיר, — האָב איך געפונען פאַר נויטיג בעשיינפערליך צו ערקלערען, ווי אַזוי מיר האָט זיך אַיינגעגעבען איבערצושיקען מיינע מכתבים פון אונזער עולם האמת צו אַייך אין עולם התהו. דערמיט, פערהאָף איך, וועל איך אָבהיטען אַחינו בני ישראל, זיי זאָלען חס ושלום נישט געשטרויכעלט ווערען אין דער עברה פון חשד און ספקות. ובזכות זה וכו׳.

עס איז אַלעמען גוט ידוע, אַז פון ימים קדמונים איז געווען זעהר שווער צו דערוויסען זיך וועלכע עס איז פרטים וועגען דעם, וואָס עס טהוט זיך אויף אונזער וועלט און דערהויבט אין גיהנום. נור דעם הייליגען מחבר פונ׳ם „ראשית חכמה״, הגאון החסיד המקובל כמהור״ר אליהו בן ר׳ משה די ווידאַש זללה״ה האָט זיך אַיינגעגעבען דורכצודרינגען אין די טיעפסטע סודות פון דעם עולם האמת און אַרומצושרייבען מתחילה ועד סוף אַלע שבעה מדורי גיהנום. די ענטפלעקונגען פון דעם „ראשית חכמה״

האָבען אַרויסגערופען אַ מורא'דיגען גערודער אין אַלע עולמות; עס האָבען זיך אָנגעהויבען די האַרבסטע אויספאָרשונג וועגען דעם: ווער האָט עס אַרויסגעגעבען דעם גאון די סודות פון גיהנום? און עס האָט זיך אויסגעלאָזט דערמיט, אַז פיעל פון די גרעסטע שדים און מלאכי חבלה זענען אַראָבגעפלויגען פון זייערע שטעלען. פון יענער צייט אָן האָט לחלוטין אויפגעהערט יעדע פערבינדונג צווישען די ביידע וועלטען. שדים ציטערן אַ פּיפּס צו טהון וועגען דעם, וואָס ביי זיי טהוט זיך. דורך אַ מליץ יושר קאָן מען גאָרנישט איבערגעבען, ווייל מען זוכט זיי אַרום איידער מען לאָזט זיי אַרוים אויף אַייער וועלט. די צדיקים פון גן עדן וואָלטען אפשר יאָ קאָנען עפּיס אַריבערטראָגען צו אַייך, בשעת זיי געהען צו חלום — זענען זיי אָבער נעבעך גרויסע פחדנים און זיי ציטערן פאַר סמאל'ן נאָך מעהר ווי די שדים. נו, און וועגען די רשעים איז דאָך נישטאָ וואָס צו רעדען: אַרויסחאַפּען זיך פון אַ זודיגען קעסיל איז נישט קיין גרינגע זאַך. בינו לבינו איז אויסגעקומען, אַז איהר האָט פון דאַנען נישט מקבל געווען די גאַנצע צייט קיין שום ידיעה.

איצט אָבער זענען ביי אונז פאָרגעקומען גרויסע שנויים. אין דעם משך פון די לעצטע עטליכע יאָהר האָט מען אָנגעהויבען ברענגען אין גיהנום יונגע־לייטלעך פון אַ נייער, משונה'דיגער חברה „חאַפּ־לאַפּ" און דאָס זענען אַזעלכע ווילדע בריאים, אַז מען קאָן זיי דאָ מיט קיין שום ענויים קשים נישט דערנעהמען. וואָס מ'טהוט זיי נישט אָן פאַר ביטערע יסורים, לאַכען זיי זיך אוים דערפון מיט אַ מאוים'דיגער חוצפּה און טענה'ן נור איין טענה: „געפונען מיט וואָס אונז צו שרעקען! דאָרטען, אין דעם עולם התחתון האָבען מיר פערזוכט אַזעלכע ענויים, וואָס אַנטקעגען זיי זענען אַייערע נישט מעהר ווי אַ קינדער־שפּיעל!" און וויפיעל סמאל מיט זיינע גרעסטע יועצים האָבען זיך נישט געקלינגט צו געפינען וועלכע נישט איז נייע, האַרבערע יסורים, מיט וועלכע מען זאָל קאָנען דערנעהמען אָט די חברה לייט — האָט ער גאָר־נישט געקאָנט אויפטהון. ביז סוף כל סוף איז נישט געקומען עפּיס אַ געבראַטענער שד, וואָס איז אין דער יוגענד געווען אַ

מליץ יושר און דערנאָך איבערגע'שמד'ט זיך פאַר אַ שד, — און האָט געגעבען סמאל'ן אַ פראָסטע עצה: ער זאָל אָבשיקען די עקשנים צוריק אויף אייער וועלט'ל, זיי זאָלען דאָרטען אָבקומען זייער עונש. און דאָס האָט טאַקי געהאָלפען! ווי נור מען גיט אַ וועלכען נישט איז עזות־פנים אַנ'אַזהרה, אַז מ'וועט איהם אָב־שיקען צוריק אין עולם התהו, און מען ווייזט איהם נאָך אָן דעם מקום וואוהין מ'וועט איהם שיקען, ווערט ער באַלד אַ זיידענער און זאָגט־צו זיין גוט און פרום, נור מ'זאָל איהם לאָזען אין גיהנום. דערצו נאָך האָט סמאל אויסגעטראַכט אַזאַ מין זאַך: ער האָט געהייסען אויסקלעפען די ווענד פון גיהנום מיט אַלערליי אימה'דיגע ציורים, אויף וועלכע עס זענען אויסגעמאָלט די גרעסטע ענויים, וואָס מען טהוט אָן אויף אייער וועלט. און קוקענדיג אויף די ציורים, ווערען די בעלי־עברה'ניקעס, וואָס זיצען אין די זודיגע קעסלען, דערשראָקען און צוגיסען זיך מיט טייכען טרעהרען פון גרויס פיין און רחמנות. חוץ דעם, האָט סמאל איינגעפיהרט אַ מנהג, אַז אַלע פריה־מאָרגען ווערט אויפ'ן קול אין אַלע מדורי גיהנום געלייענט דאָס בלאַט וועגען אַלץ, וואָס ביי אייך פאַסירט זיך — און דאָס מאַכט אַזאַ גרויסען רושם אין גיהנום, אַז אַנדערע שדים קאָנען דאָס נישט פערטראָגען און פערשטאָפען די אויערן.

און פונדעסטוועגען, נישט קוקענדיג אויף דעם, גיבען זיך אוים צווישען די „חאַפּ־לאַפּ"־חברה־לייט אַזעלכע, שטאַרקע הערצער, וואָס ווערען אַ האָר נישט נתפעל פון די אַלע אַזהרות און טהוען זיך זייערס. סוף כל סוף טהוט מען זיי אָב זייער רעכט און מען שיקט זיי טאַקי אַוועק לעזאזל, צו אייך אין עולם התהו אַריין.

אָט מיט איינעם פון די חיות־רעות שיק איך דיר איבער, ידידי שלומיאל, מיין בריעף. עס פערשטעהט זיך, מיר איז נישט גרינג געווען צו איהם צוצוטרעטען, נאָר נישט פערגעס, אַז איך בין דאָך עפּים פאָרט מאָטקע חב"ד! מיט אַ פאָר גלייכווערטלעך האָב איך ביי איהם אַזוי נושא חן געווען, אַז ער האָט ביי מיר גענומען דאָס בריוועל. נאָר, ידידי שלומיאל, איך בין דיר מתרה, זאָלסט מיט דעם יונגען־מאַן קיין איבעריגע מחזקות נישט

מאַכען און דערהויפט זאָלסטו איהם נישט געבען ביי זיך קיין מקום מנוחה און זאָלסט ביי איהם נישט נעהמען קיין שום פעקל אויף שמירה. קאָנסט חס ושלום געשטרויכעלט ווערען און פער־ליערען מיט אַמאָל ביידע עולמות. אי"ה ביי אַ קומענדיגער נסיעה פון נאָך אַ חברה־מאַן וועל איך דיר צו־שיקען אַ צווייטען בריעף און וועל דיר באריכות בעשרייבען, ווי אַזוי איך בין נסתלק געוואָרען און ווי איך רוה מיר איצט אין מיין רוה.

ממני ידידך מרדכי חב"ד ז"ל.

מכתב ב.

לידידי הנכבד הנחמד, המופלג ומפורסם מוה"ר שלומיאל נ"י.

איצטער קום איך, ידידי שלומיאל, אַרומשרייבען דיר באריכות, אַקוראַט וואָס מיט מיר האָט זיך אָבגעפּאַסירט פון דעם ערשטען טאָג אָן, זינט איך בין נסתלק געוואָרען, עד היום הזה.

קודם כל מוז איך דיר זאָגען, אַז איצט רוה איך שוין, אַ דאַנק זיין ליעבען נאָמען, אין מיין רוה. איך וועל דיר זאָגען דעם אמת, דאָס איך האָב זיך פריהער גאָרנישט געריכט, אַז דאָ אין כף־הקלע זאָל זיין אַזוי רוהיג. איך געדענק זעהר גוט, אַז בשעת איך בין געלעגען אויף דער ערד און זוגתי טריינע האָט מיך בעקלאָגט און האָט געשריען מיט אַ הייזעריגען קול: „און דו זאָלסט דאָרטען רוהען אין דיין רוה!!" — האָב איך זיך, פאַר־זיך, אויסגעלאַכט פון איהר און האָב געקלערט: „אַ יורענע, אַ טפשה! וואָס פאַר אַ מין רוה קאָן דאָ זיין, אַז ווי נור איך וועל קומען אויפ׳ן אָרט, וועט מיך בעגעגענען דער מלאך דומה, נאָך דעם וועט זיך אָנהויבען דער חבוט־הקבר, דער כף־הקלע, דער גיהנום מיט אַלערליי יסורים!" נאָר ווי איך זעה איצטער אַרויס, איז געדעכט געווען — טאַקי זוגתי. פערשטעהסטו מיך שלומיאל: איך רוה! איך שווער דיר באמונתי, אַז איך האָב קיינמאָל זיך נישט געקאָנט פאָרשטעלען, אַז אַ יוד זאָל ווען עס איז קאָנען האָבען אַזאַ רוהיגען כף־הקלע ווי איך האָב. בערעכען אַקאָרשט:

דאָס גאַנצע לעבען, פון וויעג ביז'ן טהרה=ברעט, בין איך געווען נע
ונד און האָב פאַר אַלץ און פאַר אַלעמען געציטערט: געציטערט
פאַר טאַטע=מאַמע, פאַר'ן רבי'ן, פאַר'ן יצר=הרע, פאַר'ן גיהנום,
פאַר שדים און רוחות; געציטערט פאַר .אַ שייגעץ, פאַר אַ גוי,
פאַר אַ יון, פאַר אַ ווייסען קנעפּל; געציטערט פאַר אַ גזרה, פאַר
אַ רדיפה, פאַר אַ בלבול, פאַר אַ פּאָגראָם. און ווער רעדט שוין
וועגען דער אייביגער ציטערניש פאַר דער שטיקעלע חיונה.
איצטער איז אויס! אַלע דאגות, דעם גאַנצע פחד ורעדה ווי מיט
אַ האַנד אַראָבגענומען.

אַז איך קלער אין תוך אַריין, זעה איך אַרויס, אַז די
גאַנצע ציטערניש נעהמט זיך פון איין מקור. דערפון וואָס דער
גוף איז פערבונדען מיט דער נשמה. וואָרום איטליכער פון זיי
פאַר=זיך האָט גאָרנישט וואָס צו ציטערן. אומשטיינס געזאָגט!
וואָס דאַרף אַ יודישער גוף; תענוגים דאַרף ער? ער דאַרף נישט
מעהר ווי אַ ביסעלע מנוחה און אויב ער זוכט חיונה, איז דאָס
נישט פון זיך וועגען חס=ושלום, נאָר כדי אויפצוהאַלטען די
נשמה. און די נשמה דאַרף דאָך אַודאי גאָרנישט — קוים פטר'ט
זי נור דעם יאָך פון מאה ברכות... אַז זיי זענען אָבער צונויפגע=
בונדען, ציטערן זיי ביידע: די נשמה שרעקט זיך, דער גוף זאָל
נישט נזוק ווערען — און דער גוף ציטערט, אַז די נשמה זאָל
חס=ושלום נישט געשטרויכעלט און נישט פערפלעקט ווערען.

איצטער, אַז מיין גוף מיט דער נשמה האָבען זיך צושיידט,
זענען זיי ביידע זעהר קאָנטעט: דער גוף ליעגט זיך אין זיין דירה
ווי אַ פריץ אָהן אַ שום דאגה און הערט אַלעמען אין טראָק. אמת,
מ'קאָן נישט זאָגען, אַז אין דירה זאָל זיין איבעריגס ליכטיג אָדער
גערוים. נאָר פונדעסטוועגען, נישט צו פערזינדיגען, פאַרהאַן וואו
אַהינצוטהון זיך, און אַז מען זאָל זיך גוט צו=קוקען, איז זי נישט
ערגער, נישט פינסטערער, נאַסער און קעלטער ווי די דירות,
וועלכע איך האָב געהאַט אויף אייער ליעבהאַרציג וועלטל. היינט
דערפאַר אָבער בערעכען: וואָס איז ווערט'ה, וואָס די דירה איז
אַנ'אייגענע און אַנ'אייביגע און איך דאַרף נישט זאָרגען וועגען
קיין דירה=געלד! וואָס איז ווערטה דער נחת, וואָס איך פערמאָג

אַנ׳אייגענע נחלה („טעריטאָריע״ בל״ע״ז), און טאַקי אויף מיין אייגענעם נאָמען און בין דערצו זיכער, אַז אַפילו דער סענאַט אַליין וועט מיך פון איהר נישט אַראָבטרייבען. און דאָס איז נאָך נישט גאָר! בערעכען אַקאָרשט דעם תענוג דערפון, וואָס איך בין זיכער, אַז קיינער וועט ביי מיר נישט אַראָבנרייסען די תכריכים פון לייב, אַז קיינער וועט מיר די געדערים פון בויך נישט אַרויסלאָזען און קיין טשוועקעס אין די אויגען נישט אַריינשלאָגען! עס פערשטעהט זיך, אַ מענש איז זינדיג און אַנ׳ אַנדערס מאָל מורמעלט אונטער דער גוף, אַז ער איז נישט קאָנטעט וואָס די ווערים פערשאַפען איהם אַ ביסעל אונרוה. נאָר דאָס, פערשטעהט זיך, איז אַ קלייניגקייט. וועלכער יודישער גוף איז דאָס נישט צוגעוועהנט, אַז ווערים זאָלען איהם עסען. און נאָך וועלכע ווערים?!

נו, און פון דעם אַנדערן צד, די נשמה, איז איך ווי נייגעבוירען. אַ קלייניגקייט, אַראָבגעוואָרפען פון זיך אַזאַ מין שווערען יאָך, ווי אַ יודישער גוף! און זי שפּאַצירט זיך איצטער אום ווי אַ פריצ׳טע איבער׳ן כף־הקלע, קיינער פערווערט איהר נישט צו געהן וואוהין זי וויל. קיינער פרעגט ביי איהר נישט קיין פּאַס, נישט קיין מעטריקע, נישט קיין „חאָראָשע פּאָוועדעניע״ נישט קיין פּראַוואָ־זשיטעלסטוואָ. קיינער פרעגט זי אַפילו נישט, צו וועלכען קלייזעל (פּאַרטיי בל״ע״ז) זי געהערט אָן און על פי וועלכען נוסח זי דאַווענט. אמת. אַנ׳אַנדערס מאָל איז איהר אַ ביסעל מלאָשנע, אַ ביסעל נישט גאָר לא עליכם׳דיג, וואָס עס איז נישטאָ מיט וועמען צו פיהרען אַ שטיקעלע ויכוח וועגען נוסחאות (פּראָגראַם־פּראַגען בל״ע״ז), מאַכען אַ מחלוקת׳ל, גרינדען אַ נייע חברה׳לע. נאָר ווי זאָגט מען דאָס: גוט מ׳ט אַלץ קאָן דאָך אַ יודען נישט זיין!

אגב פערהאָף איך, אַז אין גיכען וועט זיך ביי אונז אין כף־הקלע אויך אָנהויבען אַ בעוועגונג, און דעמאָלט וועט דאָ ווערען באמת אַזוי גוט, אַז מ׳קאָן גאָר נישט מאָלען בעסער.

העיקר שכחתי. איך האָב דיר נאָך אַפילו קיין וואָרט נישט

אָנגעשריבען וועגען וואָס איך האָב צוגעזאָגט צו שרייבען. לאָז שוין זיין אין דעם להבא'דיגען בריעף.

ממני ידידך מרדכי תב"ד ז"ל.

מכתב ג.

לידידי הנחמד המופלג ומפורסם, מוהר"ר שלומיאל נ"י.

ראשית דבר, פריהער פאַר אַלץ קום איך דיר איצט צו בעשרייבען אַקוראַט, פון וועלכער סבה איך בין נפטר געוואָרען.

איך קאָן זאָגען אָהן אַ שום הפלגה, אַז איך האָב געהאַט זעהר א פיינעם און אַנ'איידעלען טויט, הלואי אויף דיר, ידידי שלומיאל, געזאָגט געוואָרען. קודם כל — וואָס איז ווערטה וואָס איך בין נפטר געוואָרען אין די רעכטע ימים-נוראים, אַ פּאָר טעג פאַר ראש-השנה! דו קענסט זיך נישט פאָרשטעלען, ווי גרינג און כמעט פרעהליך עס איז צו שטאַרבען אין די טעג; קיין ערך נישט צו פערגלייכען מיט אַ פטירה אין „דריי וואָכען", און ווער רעדט שוין אין „ניין טעג". אין די ימים-נוראים פיהלט זיך עפּים ממש בחוש דאָס תחית המתים, מ'איז זיכער אַז מ'שטאַרבט נור אויף אַ ווײַלע: אַז אָט-אָט וועט קומען משיח, עס וועט זיך אָנהויבען אַ נייע וועלט פון כולו זכאי און סמאל מיט זיינע כתות שדים וועלען דורכפאַלען דורך דער ערד. אַ שטאַרב טהון אין אַזאַ צייט איז כמעט אַזוי גרינג, ווי צו מאַכען אַ קליינעם שפּאַציר.

גאָר דער היפּך דערפון איז אַ פטירה אין „ניין טעג". בשעת אַלע רעיונות זענען אַריינגעטהון אין חורבן, אַז דאָס האַרץ איז פערצאָגט און פערקלאָגט און אין די אויערן קלינגען די אומעטיגע נגונים פון איכה און קינות. דעמאָלט דוכט זיך, אַז דער גאַנצער כדור הארץ געפינט זיך רחמנא לצלן אין די הענד ביי סמאל'ן; אַז משיח וועט גאָר קיינמאָל נישט קומען און אַז קיין תחית המתים וועט מען שוין גאָר נישט אויפשטעהן. אַ מענש איז נעבעך קורצזיכטיג, קורצזיכטיג ווי אַ הוהן!

עס פֿערשטעהט זיך. ידידי, אַז איך בין נישט נפטר געוואָרען בנשיקה — ביי היינטיגע דורות איז דאָס זעהר זעלטען. — נאָר איך שווער דיר באמונתי, אַז עס האָט געהאַרטען נישט ווייט דערפֿון. די נשמה איז ביי מיר אַרויס גיך און גרינג, באמת ווי אַ האָר פֿון מילך, אַז איך האָב קוים געמערקט. אין אָנהויב האָב איך אַ ביסעל פּחד געהאַט פֿאַר די יסורים של מיתה. איך האָב געוואוסט פֿון אונזערע הייליגע ספֿרים, אַז אַפֿילו ביי שטילע און עהרליכע יודען טרעפֿט אָפֿט זעהר אַ שווערע פּטירה, מיט פֿיעל יסורים; אַז אַנדערע ראַנגלען זיך זעהר לאַנג מיט דעם מלאך-המות, ווערען נעבעך צוקיילט און צובייל‌ט און קומען אויף דעם עולם האמת אָהן אַ שום מענשליכען פּרצוף פּנים. אַנדערע קומען-אָב זעהר פֿיעל פֿון דעם, וואָס דער מלאך-המות ווייסט נישט ווי צוצוטרעטען צו זיי, ווייסט נישט פֿאַר וועלכען חטא אָנהאַפּען זיך און האַלט זיי דעריבער אַ לאַנגע צייט אין ביטערן הינהער-פֿלעט, וואָס איז פֿיעל שווערער ווי דער כף-הקלע.

איך קאָן נישט זאָגען, אַז איך האָב זיך אָבגעגעבען דעם מלאך-המות אין די הענד גאָר מיט גוטען. אַדרבה, איך האָב זיך מיט איהם אויך לאַנג און שטאַרק געראַנגעלט, ווי אַ גבור. נאָר געראַנגעלט האָב איך זיך מיט איהם נישט מיט די הענד, נאָר מיט דבורים און וכוחים. איך האָב איהם אויסגעוויזען בפֿירוש, אַז ער איז אַן-עם-הארץ, אַ בור דאורייתא און אַז ער וויל ביי מיר נעהמען די נשמה נישט על פּי דין. איך זאָג דיר, שלומיאל, ער האָט ביי מיר קראַפּירט! איך האָב איהם שיער-שיער נישט מנצח געווען. סוף כל סוף האָט ער אַפֿילו ביי מיר צוגענומען די נשמה, אָבער פֿאָרט נישט על פּי דין -- און איך וועל זיך נאָך אויף איהם קלאָגען אין בית דין של מעלה. איך ווייס נישט, צי וועט דאָס מיר פֿיעל העלפֿען, נאָר איהם וועל איך מביש זיין — און דאָס איז ביי מיר די הויפּט-זאַך.

איך קאָן נישט זאָגען, אַז דער מלאך-המות איז צו מיר געקומען גאָר אונגעריכטערהייד, איך האָב זיך אויף איהם געריכט נאָך פֿון דעם פֿאָריגען פּורים אָן. די מעשה איז געווען אַזוי: פּורים האָט זיך צונויפֿגעקליבען אין אונזער קלייזעל אַ גרויסע

חברה חסידים און מען האָט זיך משמח געווען, מ׳האָט געזונגען, געטאַנצט, גע׳דרש׳ענט און געגלייכווערטילט זיך. איך בין מסתמא אויך געווען דאָ־טען און האָב זיך געגלייכווערטילט מעהר פאַר אַלעמען. איך האָב געדעבענט, אַז ווי באַלד אום פורים דאַרף מען נישט וויסען בין ארור המן לברוך מרדכי — איז אַ הפקר־וועלט, און איך קאָן זיך ריידען וואָס איך וויל. און אַזוי ווי איך האָב זיך געפונען אין אַ הויכער מדרגה — האָב איך געמאַכט לצנות פון אַלץ און האָב אַפילו אָבגעשפּאָט אַ ביסעל פון דער פמליא של מעלה. נאָך דעמאָלט גופא האָט מיר ווי אַ שטאָך געטהון אין האַרצען און איך האָב אַ קלעהר געטהון: „מאָטקע! האָסט זיך אַריינגעהאַפּט!” און כך הוה: פון שושן פורים אָן האָב איך אָנגעהויבען מרגיש זיין, אַז אַרום מיר איז נישט גלאַט, אַז דער מלאך־המות נעהנטערט זיך צו מיר. איך האָב אָנגעהויבען פיהלען, אַז עפּיס פלאָנטערט זיך ביי מיר אונטער די פיס. אַנ׳אַנדערס מאָל אַז איך פלעג זיך פערטראַכטען, פלעג איך קלאָהר הערען ווי אַלערליי רוחות פליהען און דרעהען זיך אַרום מיר. איך האָב בעמערקט, אַז די חברה־קדישא האָט אָנגעהויבען צו־אָפט אומשפּאַצירען אַרום מיין דירה און אַנ׳אַנדערס מאָל אַפילו אַריינגעהן צו מיר אין שטוב, כלומרשט על פי טעות, אָדער מיט אַ וועלכען ס׳איז אויסרייד. איינמאָל איז אַפילו געקומען צו מיר דער מלאך דומה צו חלום און האָט ביי מיר אַ פרעג געטהון: „מה שמך?” צום גליק. האָב איך זיך נישט דערשראָקען און האָב איהם גלייך געענטפערט און ער איז אַוועק. נאָר דער סימן איז געווען זעהר אַ שלעכטער — און איך האָב זיך ביי־צייטענס אָנגעהויבען גרייטען. איך האָב אָנגעשריבען אַ צוואה, האָב איך זיך אויפגענייהט אַ פּאָר פיינע תכריכים, האָב געקויפט אַ מעבור־יבוק — בקצור, איך האָב זיך צוגעגרייט. און מיר איז נישט אויסגעקומען לאַנג צו וואַרטען, אַקוראַט צו דער דריטער סליחה, נאָר־וואָס איך האָב זיך צוגעגרייט געהן אין שוהל — ערשט איך הער אַ קלאַפּ אין טהיר. איך הויב אויף די אויגען — ויבא המן! — פאַר מיר שטעהט דער מלאך־המות מיט זיין כתה שדים...

דאָ מוז איך מפסיק זיין, כדי נישט צו פערשפעטיגען דעם טראַנספּאָרט אין אייער עולם-התהו אַריין.

ממני ידידך מרדכי חב"ד ז"ל.

מכתב ד.

לידידי הנחמד המופלג ומפורסם מהור"ר שלומיאל נ"י.

במכתבי האחרון אין מיין לעצטען בריעף האָב איך זיך אָבגעשטעלט ביי דעם, ווי דער מלאך-המות איז אַריין צו מיר אין שטוב.

ווי איך האָב נור אַ קוק געטהון אויף איהם, האָב איך איהם תכף ומיד דערקענט. איך האָב זיך אָבער פאַר איהם לגמרי נישט דערשראָקען. דאָס, וואָס אין די הייליגע ספרים איז בעשריבען, אַז עס נעהמט אָהן אַ פחד און אַנ'אימה, אַז מ'גיט אַ קוק אויף דעם מלאך-המות — זאָג איך דיר, שלומיאל, איז לא היה ולא נברא! ער איז אַ מלאך, ווי אַלע מלאכים, און פיהרט זיך אויף זעהר איידעל, פיעל איידעלער, ווי למשל, דער מלאך-דומה (וואָס דאַרפסטו מעהר, ער „איהרצט" יענע, ביי וועמען ער נעהמט די נשמה). די גאַנצע שרעקעניש קומט דערפון, וואָס ביי איהם איז דאָ טויזענד אויגען — נאָר איך שווער דיר באמונתי, אַז דאָס איז גאָרנישט. אמת, ביים ערשטען בליק ווערט אַ ביסעל פריקרע אויפ'ן האַרצען פון אַזוי פיעל אויגען, נאָר אַז מ'קוקט זיך צו צו זיי, בעמערקט מען גלייך, אַז מיט אַלע טויזענד אויגען זעהט ער נישט מעהר און נישט ווייטער ווי אַ פשוט'ער מלאך מיט איין אויג. דער סוד דערפון בעשטעהט דער'ין, וואָס זעהן זעהט ער פאַר אַמאָל טויזענד זאַכען, אָבער טהון קאָן ער מיט אַמאָל נישט מעהר ווי איין זאַך — (וואָרום ווי עס איז ידוע, קאָן אַפילו אַ מלאך נישט טהון פאַר אַמאָל קיין צוויי שליחות) — און דערפון ווערט ער אָפט מבולבל און ווייסט נישט פאַר וואָס פריהער זיך צו חאַפּען. איך בין זיכער, אַז מענשען וואָלטען זיך וועניגער געשראָקען פאַר'ן מלאך-המות, וואָלטען זיי קאָנען

גאָר גרינג אַנטרונען ווערען פון זיינע הענד, און דוקא טאַקי מחמת דעם, וואָס ער האָט אַזוי פיעל אויגען.

ווי נור ער האָט אַריבערגעטראָטען די שוועל, האָט ער אַרויסגערעדט בלשון בעפעהל:

— מאָטקע חב"ר! גרייט זיך צו דיין פטירה! אין 24 רגע'ס וועל איך דיר אָבטהון דיין רעכט!

איך בין נישט איבעריגס נתפעל געוואָרען פון זיין בעפעהל און האָב זיך אָבגערופען:

— שאַ! וואָס האָסטו אַזוי קיין צייט נישט! וואָס ברענט דאָס? האָסטו געהערט אַ מעשה — אין 24 רגע'ס!

— עס איז אַ גזר מן השמים! האָט ער געענטפערט.

— חע, — זאָג איך — נו און אַז עס איז אַ גזר מן השמים, דאַרף דאָס אַזוי ברענען און פלאַקערן? איך האָב געזעהן, ווי אַ היבש ביסעל גזרות ווערען יאָהרען לאַנג נישט מקיים.

— דאָס איז אַנדערע גזרות! די, וואָס איך בין מקיים, ווערען אין 24 רגע'ס! גיט ער מיר אַ תשובה.

— זאָג מיר אַקאָרשט מלאך־המות, רוף איך זיך אָב ווייטער: פאַר וועלכע חטאים האָב איך דאָס פערדיענט אַזאַ שווערען עונש?

— פאַר דיינע פיינע גלייכווערטלעך אַנטקעגען דער פמליא של מעלה!

— פאַר וועלכע? פאַר די פורים'דיגע?

— פאַר די פורים'דיגע; פאַר די פורים'דיגע! זעהסט, דו ביזט אַליין גאַנץ קלאָר אין דיינע מעשים טובים! — רופט ער זיך אָב מיט אַ שמייכעל.

— אָבער אום פורים, טענה איך ווידער: איז דאָך נישט פערוועהרט זיך לוסטיג צו מאַכען, צו זינגען און צו גלייכווערט־לען זיך איבער וואָס מען וויל. עס שטעהט ראָך בפירוש, אַז אום פורים דאַרף מען קומען צו אַזאַ מדרגה, אַז מען זאָל נישט וויסען בין ארור המן לברוך מרדכי. היינט וואָס האָסטו צו מיר פאַר טענות? בערעכען אַקאָרשט, ווער איז אום פורים געזעסען אין דער־היים שטיל און רוהיג? אַפילו די שענסטע און פרימסטע

בעלי־הבתים, נישט נור חסידים, אַפילו מתנגדים, האָבען אי פורים, אי אַפילו שושן־פורים געהוליעט, זענען אַרומגעגאַנגען מנינים־ווייז איבער די גאַסען, האָבען געזונגען ליעדעלעך, און יונגלעך האָבען אומגעטראָגען פאָהנען, גאָר ווי שמחת־תורה. און איצט מיט אַמאָל, נאַ דיר אַ געשעפט — מען משפט דערפאַר!

— דו פערשטעהסט אַ האָר נישט די דרכים פון דער פמליא של מעלה!

— פערשטעהן פערשטעה איך, האָב איך זיך אָבגערופען: נאָר איך רעכען, אַז דאָס איז נישט גאָר על פי יושר.

— איז נישט על פי יושר — האָט צוגעשטימט דער מלאך־המות.

— וואַרט אַ רגע! האָב איך מיט אַמאָל אויסגעשריען, פּאַלענדיג אויף אַ סברא: דאָס איז נישט ניר אַנטקעגען יושר, נאָר אַפילו נישט על פי דין. ווי קומט מען מיך צו משפט'ן פאַר מיינע זינד אין מיטען יאָהר? וואו איז דאָס געהערט געוואָרען? איך האָב געזינדיגט פורים — נו, נו וועט מען מיך אום ימים־נוראים משפט'ן: ראש־השנה וועט מען שרייבען, יום־כפור וועט מען חתמ'ענען, הושענא־רבא וועט מען לעגען אַ גמר־חתימה — אַלץ ווי געהעריג. און אַז מען וועט מיך דעמאָלט אָב'משפט'ן, וועסטו קומען נאָך מיין נשמה — און איצט זיי זיך מטריח — געה געזונדטערהייד!

דער מלאך־המות האָט אַ קוק געטהון אויף מיר פער'חרוש'ט און האָט זיך צולאַכט.

— דו ביזט אַפנים די גאַנצע צייט געזעסען הינטער'ן אויווען און נישט אַריינגעקוקט אין אַ ספר. ווי ווייסט דו דאָס נישט, אַז עס איז מקובל געוואָרען אַ נייע הלכה וועגען פסק־דינים. אָבוואַרטען פון איין יום־כפור ביז דעם אַנדערן איז צו־לאַנג, און מען האָט דערום געמאַכט אַ תקנה, אַז יעדער שר של מעלה האָט דעם רשות יעדע שעה און יעדע רגע אַרויסגעבען אַ גזר־דין.

— הייסט דאָס, אַז לית דין ולית דַיָן? האָב איך אויסגעשריען צוקאָכט.

— וואָס עפּים לית דין ולית דין? האָט זיך אָבגערופען קאַלטבלוטיג דער מלאך־המות: דער גזר־דין ווערט דאָך געשריבען אייף פּאַרמעט על פי נוסח פון אַלע פּסק־דינים.

— וואָס איז מיר פון דעם פּאַרמעט און דעם נוסח, אַז דאָס איז נישט על פי דין! האָט איך ווייטער געשריען.

— נו, איז נישט על פי דין, האָסטו ביי מיר אַנ׳עולה! האָט זיך אָבגעזאָגט רוהיג דער מלאך־המות און אַרויסגעצויגען דעם חלף...

דאָ מוז איך מפסיק זיין. נאָר־וואָס האָט מען מיר אָנגעזאָגט, אַז ערגיץ נישט ווייט שוועבט אום הירשעל אָסטראָפּאָליער און דערצ לט עפּים אַ ניי גלייך־ווערטל וועגען מלכה שבא׳ס מויל־שלעסער. איך מוז אַהין אַ שוועב טהון און אַ הער טהון.

ממני ידידך מרדכי חב״ד ז״ל.

מכתב ה.

לידידי הנחמד, המופלג ומפורסם מוהר״ר שלומיאל נ״י!

והיום — און אַצונד קום איך פאָרטצוזעצען דעם ספור וועגען מיין ויכוח מיט דעם מלאך־המות.

אַז איך האָב איהם געגויט מודה זיין, אַז אַ גזר פון אַ וועלבען עס איז שר של מעלה קאָן נישט געגליכען זיין צו אַ פּסק־דין פון בית־דין של מעלה, האָב איך ווייטער גע׳טענה׳ט.

— ווי קאָנסטו, מלאך־המות, זאָגען אַז דער גזר מוז תכף ומיד מקוים ווערען, — אַז דער בית־דין של מעלה קאָן דאָך איהם נאָך ברעכען?

— קאָנען קאָן ער, נאָר ער מישט זיך נישט אין אַזעלכע משפטים, האָט געענטפערט דער מלאך־המות.

— ווי הייסט, ער מישט זיך נישט! — האָב איך אויסגע־שריען: ער איז מחויב צו מישען זיך. שטעהט דען נישט בפירוש:

ותשובה ותפילה וצדקה מעבירין את רוע הגזרה? אַז תשובה, תפילה און צדקה ברעכען די שלעכטע גזרה? וואָס? אפשר האָט מען שוין דאָס אויסגעמעקט פון פיוט? אָדער מען האָט דערויף געמאַכט אויך וואָסער ס'איז אַ פשט'ל?

— מען האָט דאָס נישט אויסגעמעקט און מען האָט דערויף קיין פשט'לעך נישט געמאַכט, און פונדעסטוועגן ווען דיר די אַלע תרופות העלפען, ווי אַ טויטען באַנקעס, — האָט ער געענטפערט קאַלט־בלוטיג.

— האָסט אַ גרויסען טעות! בין איך געשטאַנען אויף מיינס: וועסט מיך נישט אײַנריידען, אַז מיט אַ גוטער תפילה קאָן מען נישט ברעכען אַ גזר־דין! אַ קלייניגקייט, אַ תפילה? ווייסטו דען נישט, וואָס פאַר אַ שעהנע תפילות מיר האָבען? דהיינו: כי לא תחפוץ במות המת כי אם בשובו מדרכו וחיה. דאָס הייסט: דו ווילסט דאָך נישט, דער שטערבליכער זאָל שטאַרבען, נאָר ער זאָל זיך אומקעהרען פון זיינע וועגען און זאָל לעבען. און דערצו דאַרפסטו נישט פערגעסען, אַז מיר האָבען זעהר פיינע בעלי־תפילות, וואָס קאָנען מרעיש עולם זיין. און איך וועל טאַקי באַלד בעטען אונזער בעל־תפילה, ער זאָל נעהמען מתפלל זיין, וועסטו זעהן...

— שאַ, קאָך זיך נישט, האָט מיך אָבגעשטעלט דער מלאך־המות: איך וויים, אַז איהר האָט הויכע תפילות און פיינע בעלי־תפילות, נאָר דאָס איז אַלץ גוט פאַר די ימים־נוראים, אַז דער גאַנצער בית־דין של מעלה זיצט אונטער כסא הכבוד אין משפט. — אַז פון זיין רעכטער האַנד שטעהט אַ מחנה פון מליצים און פון זיין לינקער האַנד כתות פון מקטרגים, אָט דעמאָלט ווערט אָנגענומען יעדע תפילה, יעדער אות, פינטעלע; אָבער ביי אַ גזר־דין איז גאָר אַנ'אַנדער זאַך. דיין תפילה וועט זיך געהן צום הימעל, נאָר ביז זי וועט אַהין אָנקומען, ביז מען וועט זי צונעהמען, ביז מען וועט אויף איהר געבען אַ ענטפער, וועסטו צייט האָבען צורייסען שעהנע עטליכע פאָר תכריכים.

— נו, גוט, לאָז זיין ווי דו זאָגסט, האַק איך איהם איבער די רייד: און צדקה? פאַר וואָס וועט מיר קיין צדקה נישט

העלפען? איך בין אפילו א קבצן, נאר וואס טהוט מען נישט כדי צו דערהאלטען די נשמה אין גוף? איך וועל דאס לעצטע העמד פערזעצען און וועל אוועקגעבען אויף פדיון הנפש.

— ביזט א פנים, טאקי א גרויסער פרא אדם, האט זיך פונאנדער־געלאכט דער מלאך־המות: דו ווילסט מיט א קבצ׳ניש העמד אויסקויפען זיך פון מיינע הענד, בשעת דער חלף ליעגט שוין ביי דיר אויפ׳ן האלז! שוטה, כדי אבצושטעלען דורך צדקה א גזר־דין, וואס דארף מקוים ווערען אין 24 רגע׳ס, דארף מען האבען מטמונים מיט געלד. תרפ״ט אלפים רענדלעך. אי דאס וועל איך דיך, פערשטעהט זיך, נישט לאזען פריי. אלץ, וואס עס איז אין מיין רשות, איז מעהר נישט — אריינברענגען דיך אויף א צייט אין הינהער־פלעט, כדי דיין ווייב זאל צייט האבען רייסען קברים און אויסמעסטען דעם בית־עלמין. און נאך־דעם וועל איך ביי דיר פארט צונעהמען די נשמה.

— שא! שרעק מיך נישט מיט תרפ״ט אלפים רענדלעך! האב איך זיך אבגערופען: עס פערשטעהט זיך, אז אזא מטבע האבען נישט אבות־אבותי, נישט איך אין די אויגען נישט געזעהן, נאר נישט פערגעס, אז מיר האבען א דאנק גאט רייכע יודען, אדירים, א מין ראטשילד, פאר וועלכע תר״פט אלפים רענדלעך איז נישט קיין גרויסע מטבע.

— איז וואס מיינסטו? זיי וועלען דיר אויסהעלפען?

— ווי דען? האב איך אויסגעשריען: וואס? ראטשילד איז אנ׳עם הארץ? ער ווייסט נישט, אז ער איז על פי דין מחויב אויסלייזען א יודישע נשמה, וואס שטעהט אין סכנות? איך בין זיכער, אז ער געדענקט גאנץ גוט, אז כל ישראל זענען חברים, און וועט גלייך אבצאהלען די מזומנים, ווי איך וועל נור א בעט טהון... איז, זיי מוחל, ציה־אויף דא א רגע, איך וועל צו איהם א שפרונג טהון און וועל ביי איהם א חאפ טהון די מטבע.

— אנ׳אומזיסטע טרחה! האט זיך אבגערופען דער מלאך־המות: איך קען גוט די יודישע גבירים (געזונד זאלען זיי זיין!), און קען דיך פערזיכערן, אז קיינער פון זיי וועט נישט געבען קיין פרוטה אחת כדי אויסצולייזען פון מיינע הענד א יודען, וואט

גלייכגעווערטעלט זיך. זיי וועלען גיכער אויסהעלפען אַ גוי, וואָס זאָגט תהלים, איידער אַ יודען, וואָס מאַכט פון אַלץ ליצנות.

— בלייבט, הייסט דאָס, תשובה? רוף איך זיך אָב: נו לאָז זיין תשובה... אָשמנו בגדנו... און איך האָב זיך אָנגעהויבען צו שלאָגען אין האַרצען על חטא.

— לאָז צו־רוה דעם על חטא! האָט מיך אָבגעשטעלט דער מלאך־המות: איצט וועט דיר נישט העלפען נישט קיין אמן בכל כחך, נישט קיין על חטא. איצט האָט מען ביי אונז איינגעפיהרט אַנ׳אַנדער מין תשובה. אויב דו ווילסט, אַז מען זאָל ברעכען דיין גזר־דין, ברענג אַהער דיינע קינדער, דיינע קרובים און אוהבים און זיי זיך מתודה אויף זייערע זינד, און אַז איך וועל זיי אַלעמען האָבען ביי זיך אין די הענד, וועל איך דעמאָלט זעהן, אפשר וועל איך דיר שענקען דאָס לעבען נאָך אויף אַ פּאָר רגע׳ס...

— געה צו אַל די שוואַרץ יאָהר. מיט דיין תשובה מלאך־המות! האָב איך אויסגעשריען מיט כעס.

— אַהין וועל איך אַלץ איינס געהן. — האָט ער מיר געענטפערט: נאָר פריהער וועל איך פונדעסטוועגען ביי דיר צונעהמען די נשמה...

... דאָ מוז איך מפסיק זיין: עס איז שוין שפעט ערב־שבת. און מען פערשליסט דעם גיהנום. אי״ה אין אַ וואָך אַרום וועל איך דיר שרייבען, וואָס ווייטער איז געווען.

ממני ידידך מרדכי חב״ד ז״ל.

מכתב ו.

לידידי הנחמד המופלג ומפורסם מהור״ר שלומיאל נ״י.

ואני מאריך — און איך נעהם זיך ווידער צו ממשיך זיין דעם ספור וועגען מיין וכוח מיט דעם מלאך־המות.

אַז איך האָב דערזעהן, אַז ס׳האַלט שלעכט און דער חלף ליעגט שוין ביי מיר אויפ׳ן האַלז, בין איך געפאַלען אויף אַ נייע המצאה.

— דו זאָגסט, — האָב איך זיך אָבגערופען, — אַז דער טער־דין מיינער איז געשריבען אויף פאַרמעט און על פי נוסח פון אַ״ע פסק־דינים? ווייז מיר אַקאָרשט איהם אַ קוק טהון.

— מיט דעם גרעסטען כבוד, — האָט ער געענטפערט און דערלאַנגט מיר דעם פאַרמעט.

איך האָב אַהין אַריינגעקוקט און האָב אויסגעשריען:

— סטייטש! דאָ שטעהט דאָך געשריבען, אַז דו ווערסט געשיקט צו נעהמען די נשמה פון ר׳ מרדכי בן ר׳ זעליג חב״ד מווילנא. היינט וואָס־זשע ביזטו געקומען צו מיר?

— ווי הייסט וואָס בין איך געקומען צו דיר? האָט ער זיך אָבגערופען פערוואונדערט, — וואוהין דען־זשע האָב איך געזאָלט געהן? דו ביזט דאָך מרדכי בן ר׳ זעליג חב״ד מווילנא.

— נישט געשטויגען און נישט געפלויגען! — האָב איך געענטפערט פעסט. — איך בין נישט מרדכי, איך בין נישט ב״ר זעליג, איך בין נישט חב״ד און איך בין נישט פון ווילנא.

— ווער־זשע דען ביזטו?

— איך בין אַלטער ב״ר חיים כץ מדובראָוונע! — און אויב דו גלויבסט מיר נישט, קאָן איך דיר גלייך ווייזען אַ מעטריקע!

— אַ! עס הויבען זיך אָן די ליעבהאַרציגע יודישע שטיק! — צו־געלענטע נעמען! פאַלשע מעטריקעס! — האָט אויס־געשריען מיט כעס דער מלאך המות.

— געה, דערווייז אַז פאַלשע, — האָב איך איהם געענט־פערט קאַלטבלוטיג.

— אַ מחיה׳דיגע זאַך האָבען מיט אַ יודען אַ געשעפט! — האָט ער ווייטער גע׳טענה׳ט צוהיצט. — אַליין האָט ער נאָר־וואָס געשריען וועגען דין, געקאָכט זיך, געפילדערט, און איצטער שפרינגט ער אַרויס מיט אַ פאַלשען נאָמען און מיט אַ פאַלשער מעטריקע. וואָס, דאָס איז על פי דין?

— וואָס דרעהסטו מיר אַ ספאָדריק: דין—סמין! — האָב איך איהם איבערגעהאַקט די רייד. — איך וויל גאָר מיט דיר קיין וכוחים נישט האָבען און איך האָב קיין צייט נישט מיט דיר צו פערברענגען. געה זיך געזונדטערהייד און זוך דיר דיין מאָטקע

חב"ד דעם לץ, און מיך, אַלטער כץ,׳ לאָז צו רוה. און איך האָב טאַקי קיין צייט נישט, איך וועל איבער דיר פערשפעטיגען סליחות.

און איך האָב אויסגעשטרעקט די האַנד צום וואַנד, כדי אַראָבנעהמען דעם טלית און תפילין.

נאָר דער מלאך המות האָט מיך אָבגעשטערט.

— שאַ, אַייל נישט, ר׳ אַלטער ב"ר חיים! האָט ער זיך אָבגערופען פערביסען, — נישט מיין, אַז דו האָסט זיך שוין אויסגעדרעהט פון מיינע הענד. מיר זענען נאָך אויך נישט אַזעלכע טפשים, ווי דו מיינסט. מיר האָבען שוין געפונען אַ תרופה אַנטקעגען צוגעלעגטע נעמען און פאַלשע מעטריקעס אויך. אַנו, זאָג אַקאָרשט, ווי רופט מען דיך? מה שמך?

— אַלטער ב"ר חיים כץ מדובראָוונע!

— זעהר פיין, — האָט ער געענטפערט רוהיג, האָט אַ זיך געטהון ביי זיך אין בוזים־קעשענע, האָט אַרויסגעצויגען פון דאָרטען אַ פאַרמעט און דערלאַנגט מיר.

— אָט האָסטו אַ גזר־דין אויף אַלטער ב"ר חיים כץ'ס נאָמען! נו, איצטער ביזטו קאָנטעט?

איך האָב אַריינגעקוקט אין פאַרמעט און מיר איז פינסטער געוואָרען אין די אויגען.

— סטייטש! ווי קומט דאָס? — האָב איך אויסגעשריען.

— אָט אַזוי קומט דאָס! גאָר פשוט! מיר גרייטען צו גזר־דינים פאָראויס אויף אַלע מיני נעמען, וואָס זענען נאָר פאַרהאַן אין דער וועלט — און אַז ס'קומט צו דער זאַך, איז ביי מיר קיינמאָל קיין מניעה נישטאָ אָן אַ גזר־דין. דו פערשטעהסט?

— אָי, ווי איך פערשטעה נאָך! — האָב איך געענטפערט מיט אַ ביטערן זיפץ.

— נו, איז אויב דו פערשטעהסט, טאָ מאַך נישט קיין שהיות, דערלאַנג די נשמה; דיר איז געבליבען נור אַ פאָר רגע'ס!

ביטער איז מיר געוואָרען אויפ'ן האַרצען און איך האָב אָנגעהויבען צו טענה'ן:

— ווי הייסט עטליכע רגע'ס! וואָס וועל איך קאָנען אויספיהרען אין אַזאַ קורצער צייט? איך וועל קיים צייט האָבען אָבזאָגען וידוי, הײַנט ווען וועל איך זיך געזעגענען מיט ווייב און קינדער, ווען וועל איך זיי בענשען?

— על פי הדחק, — האָט מיר געענטפערט דער אַכזר, — קאָן מען אויסקומען אָהן געזעגענישען אויך.

— סטייטש! דאָס לעצטע מאָל דאָך! — האָב איך אויס־געשריען.

— וואָס עפּים דאָס לעצטע מאָל? — האָט ער מיך גענו־מען בערוהיגען. — דאָס ווייב און די קינדער וועלען דאָך קומען צו דיר אויפ'ן בית־עולם.

— אַ פיינעם זעהן־זיך אויפ'ן בית־עולם! איך וועל ליעגען אונטער אַ באַרג ערד און וועל אַפילו זייערע ליכטיגע פנים'ער נישט זעהן?

— נויטיג דאַרפסטו זעהן זייערע פנים'ער! וואָס אַרט דיך, אַז דו וועסט אויסהערען זייערע בכיות. וועסטו נישט זעהענ־דיג גוט פערשטעהן וואָס פאַר אַ פנים'ער זיי קאָנען האָבען.

— אָבער געוואַלד! — האָב איך ווייטער גע'טענה'ט: ווי האָסטו דאָס אַ האַרץ אָברייסען אַ יודען פון זיין משפחה, פון ווייב און קינדער, פון אַ קנעלונג, פון אַלץ! ביזט דאָך חס־ושלום נישט קיין טאָטער!

— אָט הויבט זיך אָן מיט אַ יודען, — האָט ער אויסגערופען נישט קאָנטעט: אַז איך נעהם נשמות ביי יונגע לייט, שרייט מען ככרוכיא: „סטייטש! די רציחה! יונגע קינדער! תינוקות של בית רבן!" און אַז איך טרעט צו צו עלטערע יודען, האָט מען צו מיר ווידער טענות: דאָס ווייב, די קינדער, די אייניקלעך! נו, זאָג, אַדרבה: ווער איז דיר שולדיג, וואָס דו האָסט זיך אַזוי לאַנג פערלעבט? וואָלסט שטאַרבען אין דער יוגענד, וואָלסטו פער־שפאָרען אַ טרחה צו שטאַרבען אויף דער עלטער.

— אָ־אָי, טוב לו לאדם שלא נברא!... האָב איך אַרויסגע־רעדט מיט אַ טיעפען זיפץ און האָב זיך צעוויינט.

אַ פּנים דעם מלאך המות האָט דאָס אַ ביסעל דערנומען און ער האָט זיך אָבגערופען אַ ביסעל ווייכער:

— שוטה! וואָס ווינסטו? איך זאָג דיר, דו וועסט אַפילו נישט מרגיש זיין ווי די נשמה וועט ביי דיר אַרויס! דו בערעכען אַקאָרשט אויף וואָס האַלט זיך ביי דיר די נשמה? אויף אַ האָר! נישט פערגעס, אַז איך בין אַ גרויסער מומחה און אַז דו וואָלסט נישט מאַכען קיין עסקים, וואָלט איך דיר שוין לאַנג אָבגעשניטען...

ער האָט אַ שאַרף געטהון דעם חלף און מוסיף געווען:

— נעכטען בין איך געקומען צו אַנ'אַלטען מלמד נעהמען די נשמה. אַז ער האָט מיך דערזעהן, האָט ער זיך צוקלאָגט, האָט געחאַפּט דעם מעבור יבוק, האָט אָנגעהויבען שרייען „שמע ישראל!" און אַז עס איז געקומען צו דער זאַך, האָט זיך אויסגעוויזען, אַז ער האָט קיין כח נישט געהאַט אַפילו צו שטאַרבען און איך האָב נאָך געמוזט איהם געבען אַ ביסעל חיות, אַ ביסעל קוויקעניש, ער זאָל כח האָבען צו שיידען זיך מיט דעם צעוועהטאָגמען שטיקעל נשמה.

ביי די ווערטער האָט ער מיך אָנגענומען ביי דער גרגרת און האָט אויסגעשטרעקט די האַנד מיט'ן חלף...

דאָ בין איך מפסיק. אי"ה די קומענדיגע וואָך וועל איך ממשיך זיין מיין סיפור.

ממני ידידך מרדכי חב"ד ז"ל.

מכתב ז.

לידידי הנחמד המופלג ומפורסם, מוהר"ר שלומיאל נ"י.

כאשר כתבתי לך — ווי איך האָב דיר שוין געשריבען במכתבי האחרון, — אין מיין לעצטען בריעף, האָט דער מלאך המות שוין צוגעגרייט זיך אָבטהון מיר מיין רעכט. ער האָט מיך שוין אָנגענומען פאַר'ן גרגרת און אויפגעהויבען דעם חלף, נאָר איך האָב איהם אָנגעחאַפּט פאַר'ן האַנד און אויסגעשריען:

— נאָך אַ רגע! איך האָב דיר צו זאָגען עפּיס וועגען אַ זעהר וויכטיגען ענין.

— וואָס ווייטער? ווידער וועלכע עס איז טענות? גענוג! איך האָב קיין צייט נישט, — האָט ער געענטפערט.

— נישט קיין טענות. איך וויל דיך מעהר נישט פרעגען וועגען אַנ׳ענין, וואָס איז שייך צו דיר אַליין.

דער מלאך־המות האָט מיר אָבגעלאָזט די גרגרת, האָט אָבגעפיהרט דעם חלף און געזאָגט:

— נו, פרעג, אָבער בקיצור, אָהן מליצה, אָהן הקדמות און צו דער זאַך!

— פערשטעהסט מיך, מלאך־המות, — האָב איך אָנגעהויבען. — איך ווייס נישט צי וועלען מיך זיך נאָך ווען עס איז מיט דיר זעהן. וואָלט איך וועלען פאַר דעם אָבשיידען זיך פון דיר דערגעהן אויף ריכטיג צי איז אמת דאָס, וואָס מען דערצעהלט וועגען דיר אין אונזער עולם התהו?

— וואָס אַזוינס דערצעהלט מען וועגען מיר? — האָט ער אויסגערופען מיט אַ שטיקעל אימפּעט. אַדרבה, אַדרבה, דערצעהל לאָם איך הערען!

אַז איך האָב דערזעהן אַז מיינע רייד האָבען געמאַכט אַ רושם אויף דעם מלאך־המות, האָב איך זיך אָבגערופען:

— גוט צו זאָגען: דערצעהל! ביי מיר האָט איבערגעטריקענט אין האַלז, וועסט מוחל זיין וואַרטען אַ ווײַלע, איך וועל אָבדאַוונען פון פאָרענט וועל דורכנעצען די האַלז מיט אַ גלעזעלע וואַרעמס, נאָך דעם וועל איך דיר דערצעהלען.

— ביזט משוגע צי חסר דעה?! — האָט מיר איבערגעשלאָגען די רייד דער מלאך־המות. — ווי ווילסטו דאָס נאָך וידוי טרינקען? האָסטו דען פערגעסען, אַז צווישען ווידוי און שטאַרבען איז פערבאָטען צו עסען און צו טרינקען!

— אמת, דאָס איז מיר גאָר פון זינען אַרוים, — האָב איך געענטפערט מיט אַ זיפץ. — נו, טאָ הער וואָס איך וועל דיר דערצעהלען. אָבער איך נעהם מיט דיר אויס אַ תנאי, זאָלסט קיין פאַר־

איבעל נישט האָבען, אויב איך וועל דיר פוגע בכבוד זיין מיט מיין ספור.

— איך בין נישט קיין קפדן, — האָט ער געענטפערט מיט אַ שמייכעל.

— מען דערצעהלט וועגען דיר, — האָב איך אָנגעהויבען, — אַז אין דער יוגענד האָסטו חתונה געהאַט, און עס האָט זיך באַלד אַרויסגעוויזען, אַז דיין ווייב איז אַ מורא'דיגע ארורה...

— וואָס הייסט אַנ'אַרורה... — האָט אַרויסגערעדט דער מלאך=המות, אַראָבלאָזענדיג אַ ביסעל פערשעמט אַלע טויזענד אויגען. — גאָרנישט קיין אַרורה... גלאַט, זי איז געווען זיך, ווי זאָגט מען דאָס, אַ ביסעל נערוועז... אַ ביסעל היסטעריש...

— מען דערצעהלט ווייטער, אַז דו האָסט סוף כל סוף פון איהר נישט אויסגעהאַלטען און ביזט אַנטלאָפען וואו פעפער וואַקסט.

— כזב ושקר! — האָט ער זיך אָבגערופען. — איך בין גאָרנישט אנטלאָפען. מיר זענען זיך פשוט פונאַנדערגעגאַנגען און איך בין אַוועקגעפאָהרען אָברוהען זיך אַ ביסעל אַהין וואו פעפער וואַקסט. דאָרטען איז דער קלימאַט זעהר אַנ'איידעלער...

— נו, ווי די מעשה איז, נאָר איהר האָט זיך געשיידט — זי איז געבליבען פון דיר מעוברת און האָט געהאַט אַ זוהן, וועלכער איז אויסגעוואַקסען אַ לא=יצלח. אז ער איז צוגעשטאַנען צו דיר דו זאָלסט איהם געבען אַ וועלכע עס איז פרנסה, האָסטו איהם געהייסען ווערען אַ רופא און האָסט איהם אָנגעזאָגט אַ סמן, אַז בשעת ער וועט קומען צו אַ חולה, זאָל ער די ערשטע זאַך אַ קוק טהון, וואו דו שטעהסט: שטעהסטו צו=קאָפּענס, זאָל ער זאָגען, אַז עס איז קיין שום תרופה נישטאָ און זאָל פאַר קיין שום געלד נישט אָננעהמען זיך היילען, שטעהסטו צו=פוסען — זאָל ער זיך זיכער אָננעהמען. און וואָס פאַר אַ רפואה ער וועט דעם חולה נישט געבען, וועט יענער אַלץ איינס געזונד ווערען. ער האָט אַזוי געטהון און האָט בעקומען אין דער וועלט אַ שם פאַר דעם גרעסטען רופא. ויהי היום — איז קראַנק געוואָרען דעם מלך'ס איינציגע טאָכטער און דער מלך האָט געלאָזט אויס=

רופען אין אַלע מדינות, אַז ווער עס וועט אויסהיילען די בת־מלכה, וועט ער יענעם אַוועקגעבען אַ האַלבע מלוכה און די בת־מלכה פאַר אַ ווייב, און אויב עמיצער וועט זיך אָננעהמען און נישט אויס־היילען, וועט מען יענעם קעפּען. און ווי דיין זוהן האָט דאָס דערהערט, איז ער אַוועק צום מלך און האָט זיך אָנגענומען אויסהיילען זיין טאָכטער, נאָר אַז מען האָט איהם אַריינגעפיהרט צו איהר אין חדר, האָט ער דערזעהן אַז דו שטעהסט ביי איהר צו־קאָפּען. ער האָט אָנגעהויבען זיך בעטען ביי דיר דו זאָלסט אַוועק־געהן, נאָר וויפיעל ער האָט זיך נישט געבעטען האָסטו זיך נישט געריהרט פון אָרט. נאָר מיט אַמאָל האָט ער אַ געשריי געטהון: „טאַטע! די מאַמע געהט!!” — און דו ביסט אַנטלאָפען.

דער מלאך־המות האָט מיך אויסגעהערט מיט אַראָבגע־לאָזענע אויגען און האָט שטיל אַרויסגעמורמעלט:

— די מעשה איז כמעט אינגאַנצען אמת, נאָר איך בין נישט אַנטלאָפען... גלאַט, מיר האָט זיך נישט געוואָלט ווידער בעגעגענען זיך מיט איהר, האָב איך געגעבען דריי שפּיי און בין אַוועקגעגאַנגען.

— איך האָב אַליין אויך גערעכענט, אַז דו ביסט נישט אַנטלאָפען, נאָר האָסט געגעבען דריי שפּיי און אַוועקגעגאַנגען — האָב איך איהם נאָכגעגעבען. — נאָר חוץ דעם, איז הייסט דאָס די מעשה אַנ'אמת?

— הלואי וואָלט דאָס אַזוי נישט זיין אַנ'אמת, ווי דאָס איז אַנ'אמת, — האָט ער אָבגעזיפצט.

— און זאָג מיר, — האָב איך מאריך געווען. — איך האָב נאָך געהערט זאָגענדיג, אַז אַצונד געפינט זיך דיין פלונית'טע גאָרנישט ווייט פון דאַנען, מיט אַ האַנד צו דערלאַנגען, און זי קאָן יעדע רגע אַריינגעהן אַהער אין שטוב. וואָלט אפשר גלייכער געווען דו זאָלסט נישט מאַכען קיין שהיות און זאָלסט ביי־צייטענס געבען דריי שפּיי און אַוועקגעהן?

— אַ גרויסען דאַנק פאַר אַ פריינדליכער עצה, — האָט ער זיך אָבגערופען מיט אַ פערביסענעם שמייכעל. — נאָר איך קאָן

דיך בערוהיגען. איצט מאַכט מיר נישט אויס מיט איהר צו בעגעגענען זיך. מיר זענען שלום געוואָרען.

— ווי אַזוי? — האָב איך מיך פערוואונדערט.

— גאָר פשוט, דער זוהן האָט געמאַכט צווישען אונז אַ גוט לעבען. פערשטעהסטו מיך, בשעת ער האָט אויסגעהיילט די בת־מלכה האָט מען איהם אַ ביסעל אָבגענאַרט. מען האָט איהם די בת־מלכה נישט אָבגעגעבען פאַר אַ ווייב, נישט געשענקט קיין האַלבע מלוכה, גאָר און גאָר האָט מען איהם געמאַכט פאַר אַ שני למיניסטער, פאַר אַ מין שר האופים. דעמאָלט האָט ער אַוועקגעוואָרפען זיין דאָקטאָריע און אָנגעהויבען פיהרען געשעפטען מיט תבואה. די מאַמען האָט ער גענומען צו זיך. דאָ האָט זיך אַרויסגעוויזען, אַז טיעף אין האַרצען האָט זי מיך ליעב געהאַט. זי האָט דעם זוהן געגעבען אַנ׳עצה, אַז ער זאָל זיך נעהמען אַ ביסעל פערגרינגערן מיר די מלאכה אויף די עלטערע יאָהרען. זי האָט גוט געוואוסט, אַז שווערער פאַר אַלץ קומט מיר אָן אַרויסצובעקומען די נשמה ביי אַ פויער, האָט זי איהם געגעבען אַנ׳עצה אָנהויבען צושטעלען תבואה פאַר הונגעריגע פויערים — און בזה האופן צוגרייטען זייערע נשמות, אַז זיי זאָלען זיך גרינג שיידען מיט׳ן גוף. וכך הוה. זינט ער האָט זיך גענומען דערפאַר — איז מיר די מלאכה אין די דערפער געוואָרען כמעט אַזוי גרינג ווי אין די יודישע שטעדט. איך זאָג דיר אַ חיות, בנאמנות! איידער איך קים נאָך, ליעגט שוין דער פויער מיט אַנ׳אָפענעם מויל מוכן ומזומן אָבצוגעבען מיר זיין שטיקעל גוי׳שע נשמה. פון דעמאָלט אָן איז געוואָרען אַ שלום צווישען מיר מיט מיין פלונית׳טע.

— אַזוי איז די מעשה? — האָב איך זיך אָבגערופען, — נו, און צי קענסטו מיר אפשר נישט זאָגען. ווער האָט דיר פערגרינגערט די מלאכה, בשעת צונעהמען די נשמות פון הערצענ...

איך האָב קיין צייט נישט געהאַט גומר צו זיין מיינע ווערטער, ווי איך האָב מיט אַמאָל דערפיהלט אַ מין גענעץ־ציה אין אַלע אברים, אין די אויגען איז מיר געוואָרען ליכטיג ווי עס

וואָלטען זיך אָנצינדען אַ שאָק מנורות, אין די אויערן האָבען אָנ־געהויבען קלינגען תקיעות און תרועות. איך האָב דערפיהלט דעם ריח פון שטאַרקען וויינהרויך און אין מויל דעם טעם פון מים המאררים. איך האָב געגעבען אַ שטאַרקען נאָם — און פערטיג!...
איך בין שוין געווען צוטיילט אויף צוויי, דער גוף איז געלעגען אויף דער ערד און די נשמה האָט אומגעשוועבט איבער'ן ספרים־אַלמער און געזוכט דורך וואַנען אַרויסצורייסען זיך פון שטוב...
אין דעם קומענדיגען בריעף וועל איך דיר בעשרייבען וואָס מיט מיין נשמה האָט פאַסירט באַלד נאָך מיין פטירה.
ממני ידידך מרדכי חב"ד ז"ל.

מכתב ח.

לידידי הנכבד הנחמד, המופלג ומפורסם מוה"ר שלומיאל נ"י.

וכאשר יצאה נשמתי — און ווי נור פון מיין גוף איז אַרויס די נשמה, אַזוי האָט זי באַלד דערפיהלט, אַז אין שטוב איז פינסטער, איינג, שמוציג און עלענד, און האָט אָנגעהובען רייסען זיך אַרויף, צום טיעפען הימעל, צו דער זון און די שטערן, צום ליכטיגען כסא הכבוד. נאָר אַז זי האָט אַ קוק געטהון אַראָב, אויף דעם גוף, האָט איהר אָנגענומען אַ מאָדנער צער.

איך קאָן זיך נישט בעריהמען, אַז בשעת'ן לעבען בין איך געווען אַ גרויסער סמעליאַק, צי אַן'איבעריגער מזיק. איך בין זיך געווען אַ שטילער און אַ מעסיגער יודישער ליץ. פונדעסטוועגען האָב איך אין זיך געהאַט איניגע תנועות פון אַן'איש מלחמה, פון אַ שטיקעל גבור: אַז מען פלעגט זיך נאָר אָנציעלען צו געבען מיר אַ קלאַפּ, פלעג איך גלייך אויסשטעלען דעם עלענבויגען; אַז מען פלעגט מיך שלאָגען, פלעג איך וויינען און אַן'אַנדערס מאָל אפילו שרייען. אַז מען פלעגט מיך אַרומשטעקען מיט פעדערן, פלעג איך ווייזען אַז איך בין ברוגז און פלעג אָפּטמאָל אַפילו ענטפערן מיט אַ קללה, און (האָב קיין פאַראיבעל נישט), אַז מיר פלעגט בייסען, פלעג איך זיך קראַצען. אין דעם אַלעם, פער־

שטעהט זיך, האָט נישט געשטעקט קיין גרויסע גבורה, נאָר פונדעסטוועגען זענען דאָס פאָרט געווען תנועות פון אַ מענשען. און דאָ איז מיט אַמאָל מיין גוף געבליבען ליעגען אַ שטומער. אַ טויבער, אַנ׳אָבהענדיגער, אָהן אַ שום תנועה, אָהן אַ שום חוש, חאָטש שפּאַר מיט איהם אונטער אַ פּאַרקאַן. און די נשמה האָט זיך פערקוקט מיט אַנגסט אויף איהר אָרעמען שותף און איז פערבליבען אין שטוב, ביז מען האָט איהם אָבגעטהון זיין רעכט. זי האָט אויסגעהערט אַלע יללות פון מיין אַלמנה און די יתומים, פון די גוטע־פריינד און קלאָג־מוטערס; האָט אויסגעהערט אַלע בקשות, מיט וועלכע מען האָט זיך צו איהר געווענדעט, האָט גוט איינגע׳חזר׳ט פאַר וועמען צו זיין אַ גוטער בעטער, מיט וועמען זיך זעהן אויף דעם עולם־האמת. און אויף וועלכע אונגע־רעכטיגקייטען זיך צו קלאָגען. און אַז מען האָט דעם גוף אַריינ־געלעגט אין ארון און אַרויסגעטראָגען פון שטוב, איז זי גלייך נאָך איהם אַרויסגעפלויגען.

זי האָט זיך אַלאָז געטהון ווי אַ פייל פון בויגען אַרויף, אין הימעל גלייך צום כסא הכבוד. זי איז געפלויגען מיט אימפּעט און מיט רוגזא. זי האָט געטראָגען מיט זיך אַ גאַנץ יודיש לעבען, אַ ביטערס און אַ פינסטערס, דורכגעדרונגען מיט צער, דחקות, חרפה און רדיפות; געטראָגען בערג מיט טענות און קשיות; געטראָגען גאַנצע לאָגלען מיט נישט־אויסגעוויינטע טרעהרען, הויפענס מיט זיפצען, טייכען מיט זודיגע בלוט. זי האָט זיך גע־איילט וואָס גיכער קומען צום זיבעטען הימעל און מיט אַנגסט און צאָרן אַ וואָרף טהון דאָס אַלץ צום שוועל פון כסא הכבוד און אַ געשריי טהון דעם כביכול: זעה, וואָס אין דיין וועלט טהוט זיך!! און זי איז געווען זיכער, אַז דאָס וועט מאַכען אַ רעש אין אַלע הימלען, וועט אַרויסרופען אַ גערודער אין אַלע עולמות און אַלע מלאכים און שרפים, וואָס קאָמאַנדעווען אין אַייער עולם־התוהו, וועלען אַרויסגערופען ווערען צום שרעקליכען דין־וחשבון און עס וועלען מקוים ווערען די הייליגע ווערטער פון „ונתנה תוקף": ומלאכים יחפזון וחיל ורעדה יאחזון, ויאמרו הנה יום־הדין, לפקוד על צבא מרום בדין, כי לא יזכו בעיניך בדין"

ראָס הייסט: „און די מלאכים וועלען אָנהויבען אײלען. און זיי וועט אָננעהמען אַ ציטערניש און אַ פלאַטערניש. און זיי וועלען זאָגען: אָט איז דער טאָג פון משפט געקימען צו דערמאָהנען זייערע מעשים נאָכ׳ן דין נאָך, ווייל אין דיינע אויגען וועט קיינער פון זיי נישט גערעכט בלייבען אין דין״.

זי איז געפלויגען אַל׳ץ העכער און העכער. די ערד אונ־טער איהר, ווייט־ווייט, אַ קליינינקע און אַ פער׳חושכ׳טע, האָט אויסגעוויזען ווי אַנ׳ אַלטער פערשמאָלצענער ארבע כנפות, וואו דעם חלל אין מיטען האָט פאָרגעשטעלט דער ים הגדול. שטעדט האָבען אויסגעוויזען ווי אַרבעס, לענדער — ווי אָבגעריסענע בלעטלעך פין בוימער, טייכען — ווי פעדים פון ציצית.

אין אָנהויב איז זי אַ קורצע צייט געפלויגען אַליין, נאָר באַלד האָט זי דערזעהן אַרום זיך גאַנצע כתות פון חברים, וועלכע האָבען זי אָנגעיאָגט. אַרום איהר, העכער, נידעריגער און פון אַלע זייטען, זענען געפלויגען אויך צום כסא הכבוד נאָך אַנדערע נשמות, אַלטע און יונגע, מיאוס׳ע און שעהנע, שמוציגע און ריינע. זיי אַלע זענען אויך געפלויגען מיט צער און רוגזא און האָבען מיט זיך געטראָגען פעק מיט טענות. נאָך דעם האָבען זיך בעוויזען גאַנצע מחנות מיט מלאכים, וואָס האָבען מיט אימפעט געטראָגען תפילות, זיפצען, קרעכצען, אמן׳ס, פרומע רעיונות, הרהורי תשובה און אַלערליי מעשים טובים. און גלייך נאָך זיי האָבען זיך געטראָגען אַנדערע שוואַרצע און ווילדע מחנות פון מקטרגים און שטן׳ס, וואָס האָבען מיט אַ בייזען געלעכטער געשלעפט נאָך זיך שלעכטע הרהורים, נבול־פה־ווערטער, זינדיגע מעשים, שמייכלען פון חניפה און בליקען פון שנאה. און צווישען זיי האָבען זיך אומגעטראָגען, אָהן מלאכים און אָהן מקטרגים, עלענדע, ווי דורכ׳ן ווינד פון אַ בוים אָבגעריסענע בלעטלעך, ברכות און קללות, שבועות און חרמות, טראָפענס בלוט און טרעהרען און שוויים, שטומע בליקען אין הימעל פון ליידענדע, שטילע חליפענס פון פערשמאַכטע קינדערשע ליפעלעך און אַ שרעקליך האַלב פערשטיקט איבערגעריסענער געשריי פון דער גאַנצער ערד, וואָס פערחלינעט זיך אין בלוט.

און וואָס ווייטער די נשמה מיינע איז געפֿלויגען, איז אַרום איהר געוואָרען אַלץ ענגער און געדיכטער, אַלץ שטאַרקער, הילכיגער און שטורמדיגער דער רעש און דער גערודער. עס האָט געקאָכט ווי אין אַ קעסעל. מען האָט זיך שוין געשטויסען, געשטיקט און מיט גרויס מיה און פּיין געצויגען ווי פון פּעך אין דער הויך. נאָך אַ ווײַלע — און זי איז שוין געווען צונויפגעדריקט, צונויפגעפּרעסט צווישען אלפי אלפים און רבי רבבות מלאכים, מקטרגים, נשמות, הרהורים, תפילות, קרעכצען, געשרייען, טרעהרען און אַלערליי מעשים, וועלכע האָבען זיך געצאַפּעלט, געריסען און פערדולט אַלע הימלען.

— גיב זיך געשווינד אַ ריס אָן אַ זייט, צום כף־הקלע, אַ נישט ביזט דו פערפאַלען! האָט די נשמה דערהערט אַ שטילען פערשטיקטען קול.

זי האָט זיך אַרומגעקוקט און האָט דערזעהן נעבען זיך אַ יונגינקען מלאכ׳ל, אַ צושלאָגענעם, מיט צוריסענע פליגעלעך וועלכער האָט געטראָגען אַ פערשמאַכטע קינדערשע נשמה.

— איז דען נישטאָ קיין שום מעגליכקייט דורכצורייסען זיך צום זיבעטען הימעל? האָט זי אַ פרעג געטהון דעם מלאכ׳ל.

— קיין שום מעגליכקייט! — האָט ער געענטפערט: גיב נור אַ קוק אין דער הויך. זעהסט דו דאָרטען קלאָרע, ליכטיגע הימלען? דו מיינסט, אַז נור זיבען אַזעלכע הימלען זענען דאָ? זאָג איך דיר, אַז דו האָסט אַ טעות. עס זענען פאַרהאַן הימלען אָהן אַ צאָהל, און יעדען טאָג ווערען בעשאַפען אַלץ נייע. און ווייסט דו פון וואָס זיי ווערען בעשאַפען? פון אונז, פון אָט דעם אַלעם, וואָס צאַפּעלט און רייסט זיך איצט מיט אַזאַ אַנגסט צום כסא הכבוד. אַלע טאָג און אַלע שעה קומען אָן פון דער ערד ווי געדיכטע וואָלקענס אַזוינע מחנות — און מחמת דעם וואָס זייער צאָהל איז אָהן אַ ג׳ערך גרויס, קאָנען זיי נישט דורכדרינגען דעם שטח און ווערען צונויפגעדריקט, פערגליווערט — און פון זיי ווערט אַ נייער הימעל.

מיין נשמה האָט אָנגענומען אַ שרעק און אַ ציטערניש. זי האָט אָנגעהויבען פערליערען אַלע חושים. נאָר זי האָט זיך אָני

געטהון אַ כח, האָט זיך אַ ריס געטהון אָן אַ זייט — און אין אַ רגע אַרום האָט זי שוין געשוועבט אין אַזאַ מקום, וואו עס איז נישט געווען נישט קיין צייט און נישט קיין שטח, נישט קיין אויבען און נישט קיין אונטען, נישט קיין ליכטינקייט און נישט קיין פינס־טערניש. דאָס איז געווען דער כף־הקלע.

אין מיין קומענדיגען בריף וועל איך דיר בעשרייבען, וואָס מיט איהר האָט זיך פּאַסירט ווייטער.

ממני ידידך מרדכי חב"ד ז"ל.

מכתב ט.

לידידי הנחמד המופלג ומפורסם מהור"ר שלומיאל נ"י.

דעתי — איך ווייס, ידידי שלומיאל, אַז דו ביזט מוכן ומזומן צו שטעלען מיר אַ קלאָץ קשיא: היות, ווי באַלד אַז מיין גוף ליעגט טיעף אין דער ערד און מיין נשמה לייטערט זיך אין כף־הקלע, היינט ווער־זשע איז דער „איך", וואָס שרייבט דיר בריעף אונטער דעם נאָמען מרדכי חב"ד?

אויף דער קשיא קאָן איך דיר ענטפערן: הגם ע"פ שכל קומט אויס, אַז נאָך דעם צושיידען זיך פון דעם גוף מיט דער נשמה בלייבט שוין נישט קיין שום „איך" — פונדעסטוועגען איז ער אָבער פאָרט דאָ — און ער בעשטעהט אינגאַנצען אין דעם קניפּעלע, וועלכעס האָט בשעת'ן לעבען צונויפגעהעפט די נשמה מיט'ן גוף און האָט זיך בשעת דער פטירה מעהר נישט ווי אָפּ־געטהון, נאָר איז נישט פערשוואונדען געוואָרען. אָט דאָס קניפּעלע, וועלכעס בעשטעהט נישט פון רוחניות און נישט פון גשמיות, האָט אין זיך חושים אי פון גוף, אי פון דער נשמה. דאָס זעהט און פיהלט און פערשטעהט זיי ביידען און חאָטש עס געפינט זיך אַליין מחוץ למחנה, נישט דאָ און נישט דאָרטען, פיהלט עס זיך שטענדיג אי דאָ אי דאָרטען, אי טיעף אין דער ערד אי ווייט

אין כּף הקלע און האַלט אויף אַ ניצוץ פון אחדות צווישען גוף מיט דער נשמה און לאָזט ביי זיי ביידען נישט פערלאָשען ווערען די האָפנונג אויף תחית המתים.

איך מוז דיר מודה זיין, אַז בשעת׳ן לעבען איז צווישען מיין נשמה מיט דעם גוף קיינמאָל נישט געווען קיין גוט־לעבען. זיי האָבען זיך קיינמאָל נישט איבריגס ליעב געהאַט און נישט רעכט פערשטאַנען איינער דעם אַנדערן. אָפט פלעגען צווישען זיי אויסברעכען גרויסע מחלוקת׳ן. די נשמה, וואָס איז שטענדיג געווען פערטיעפט אין רוחניות, האָט געקוקט אויפ׳ן גוף ווי אויף אַ „גראָבע־זאַך”, ווי אויף אַ חומר, וואָס האָט קיין שום השגה נישט, וואָס קאָן נור טהון, וואָס מען הייסט איהם און געהן אַהין, וואו מען פיהרט איהם. און איז מיט אַלע זיינע גראָבע חושים נישט העכער און נישט עדעלער פון אַ בהמה, וואָס האָט גאָר קיין נשמה נישט. און דער גוף, חאָטש ער האָט שטענדיג געפאָלגט, וואָס די נשמה פלעגט איהם הייסען, האָט זיך שטענדיג געבלאָזען, איז ברוגז געווען, און פלעגט שטענדיג טענה׳ן אַז ער איז דער גאַנצער האָראָפּאַשניק, אַז די נשמה האָט אויף איהם אַרויפגעוואָרפען די גאַנצע עבודת פרך און אַליין זיצט זי זיך בחדרי חדרים ווי אַ פּריצ׳טע, קאָמאַנדעוועט און איז שטענדיג פערטראָגען אין פוסטע רעיונות און חלומות. מעהר ווי זיי ביידע האָב איך געליטען פון די מחלוקת׳ן, איך, דאָס הייסט דאָס קניפּעלע, וואָס האָט צונויפגעהעפט די נשמה מיט׳ן גוף.

והיום, און איצט, אַז איך האָב זיך פון זיי אָבגעשיידט און זיי זענען זיך פונאַנדערגעגאַנגען, האָט זיך, — ווי געזאָגט, — נאָך נישט איינגאַנצען איבערגעריסען צווישען זיי דער צוזאַמענבונד. דער גוף, ווי פערדר־קט ער איז נישט מיט אַ באַרג ערד, ווי צופוילט און ווי זיינע רמ״ח אברים זענען נישט צוריסען און צו־ביסען פון אַלערליי גרויסע און קליינע ווערעם, האָט ער נאָך פונדעסטוועגען אין זיך אַ חוש פון דער נשמה, ער געדענקט וואו ס׳זענען זיינע אָבגעריסענע אברים און איז פול מיט אַנ׳אונ־בעוואוסטער תשוקה צו תחית המתים. און די נשמה, ווי ווייט

ז׳ איז זיך נישט פערפליגען פון דעם גוף, געדענקט זי איהם, זעהט איהם שטענדיג פאַר איהרע רוחניות׳דיגע אויגען און פערשטעהט אַלץ וואָס מיט איהם טהוט זיך. זי זעהט יעדען וואָרעם וואָס טאָטשעט זיין לייב, זעהט יעדען פאַס, וואָס עס לעגט זיך אויף איהם פון די שדים׳ס שמיץ, יעדע וואונד, וואָס עס בלייבט אויף איהם פון די שדים-נעגעל, פון די גליהענדע צוואַנגען און אַנדערע חבוט-הקבר כלי-זיין; זי פערשטעהט און זוכט המצאות ווי אַזוי דער גוף זאָל זיך קאָנען אויסדרעהען פון די ענויים, ווי ער וואָלט געקאָנט אָבטרייבען פון זיך דעם אָדער יענעם עקדעש, אַראָבוואַרפען דעם אָדער יענעם וואָרעם, ווי ער, דער גוף, וואָלט געקאָנט אַראָבוואַרפען פון זיך מיט איין גוטער בעוועגונג דאָס בערג׳ל ערד, וואָס דריקט איהם צונויף און האַלט איהם אין אַ חושך ואפלה. און אין דעם פערברענגט זי די גאַנצע צייט פון איהר לייטערונג.

אין אָנהויב האָב איך אַ לאַנגע צייט נישט געקאָנט פערשטעהן אין וואָס בעשטעהט די לייטערניש פון דער נשמה אין כף הקלע, וואו עס איז נישטאָ נישט קיין קעסלען מיט פעך און שוועבעל און נישט קיין שדים און מלאכי חבלה. די נשמה שוועבט זיך דאָרטען אום פראַנק און פריי, קיינער פרעגט ביי איהר נישט קיין דין-וחשבון און זי האָט אַפילו ביכולת דורכדרינגען מיט׳ן בליק אַלע הימלען ביז צום כסא הכביד, צו זעהן, וואָס עס טהוט זיך אי אין גן עדן, אי אין אַלע זיעבען מדורי גיהנם, נאָר איצט, אַז איך האָב זיך גוט אַריינגעלעגט אין דעם ענין, האָב איך פערשטאַנען דעם תוך פון דער לייטערונג אין כף הקלע.

אַלץ זעהן, אַלץ בעגרייפען און פערשטעהן, האָבען ביכולת צו מאַכען די גרעסטע הסברות, בויען די ברייטעסטע פּלענער, איבערב־יען און איבערקעהרען אין זינען גאַנצע עולמות — און אַליין נישט האָבען אין זיך קיין שום ממשות, נישט האָבען די מעגליכקייט בעוועגען אַפילו אַ מעדער אונטערן נאָז ביי אַ בר-מינן, נישט קאָנען אַפילו דער׳שטיקען אַ פער׳עפוש׳טען וואָרעם, וואָס זויגט זיך איין אין אַ מאַכטלאָזיגען גוף — אַזאַ צושטאַנד איז

ש. אַנ–סקי

ערגער פון גיהנום, ערגער פון חבוט הקבר. דאָס איז די שוואַר־
סטע לייטערניש. אָט דאָס איז דער כף הקלע!

ממני ידידך מרדכי חב״ד ז״ל.

מכתב י.

לידידי הנחמד, המופלג ומפורסם מוהר״ר שלומיאל נ״י!

יום אתמול — נעכטען האָט זיך מיר פערגלוסט אַ שפּאַציר
טהון מיט'ן בליק אין גיהנום. איך האָב זיך אַפילו שוין לאַנג
געקליבען מאַכען דעם שפּאַציר, נאָר אַזוי ווי איך האָב דערצו
קיין איבעריגע תשוקה נישט געהאַט, האָב איך אַלץ אָבגעלעגט.
דאָ אין כף־הקלע איז אַזוי טויט־שטיל, און די גאַנצע שטימונג
אַזוי פערזונקען, אַז איך בין שוין אָבגעוועהנט געוואָרען פון אַ
וועלכען עס איז הו־האַ, ובפרט פון אַזאַ טומעל און גערודער,
ווי עס קומט פאָר אין גיהנום. דערצו נאָך, ווי עס ווייזט אויס,
זענען ביי מיר די לעצטע צייט אַ ביסעל פערטעמפּט געוואָרען די
חושים. איך געדענק, אין דער יוגענד, אַז איך האָב דעם ערשטען
מאָל דערהערט, אַז אין גיהנום שמייסט מען מיט אייזערנע
ריטער, האָט מיך אָנגענומען אַ שרעק פון אַזאַ מין אכזריות. און
איצט הער איך אַלע טאָג: „היינט האָט מען אַזוי פיעל צעהנדלי־
בעלי־עבירה'ס אָבגעקאָכט אין קעסיל אָדער אָבגעבראָטען אויף
סקאָוואָראָדעס, אָדער אויפגעהאָנגען פאַר די צונג צו פאַר'ן
גאָרגעל, און עס וואָלט דאָס מיך אַפילו אַ ריהר טהון. אַ וואָכע־
דיגע זאַך! און אַז איך בעגעגען זיך אַמאָל שוועבענדיג מיט
הערשיל אָסטראָפּאָליער, מיט שייקע פייפער צי מיט משה יאָג
און גיב זיי אַ וואונק: „ווי געפעלט אייך וואָס ס'טהוט זיך אין
גיהנום?" ענטפערן זיי מיר קאַלטבלוטיג: „אינזער דאגה! אויף
דערויף איז דאָך דאָס אַ גיהנום. און דערצו זענען זיי טאַקי
ווערטה, די שקצים! האָבען זיי נישט געזאָלט הרג'ענען קיין פליי
אום שבת!" ווי געפעלט דיר דער ענטפער?

בריעף פון יענער וועלט.

נאָר — צו דער זאַך.

קודם כל מוז איך דיר זאָגען, אַז בשעת איך האָב אַריינגעדרונגען מיט'ן בליק טיעף אין גיהנום, בין איך נשתומם געוואָרען. איך האָב דאָרטען נישט געטראָפען אַפילו קיין זכר דערפון, וואָס עס ווערט דערצעהלט וועגען גיהנום אין דעם „ראשית חכמה" און אין אַנדערע ספרי יראים. עס זענען דאָ פאָרגעקומען די גרעסטע אומענדערונגען.

אָנגעהויבען האָט זיך דאָס פון גן-עדן. אַזוי ווי די מלאכים און שרפים האָבען זיך פון טאָג צו טאָג געפרוכפערט און געמעהרט און זיי איז צו-ענג געוואָרען אויף אַלע תרפ"ט אַלפים הימלען, האָבען זיי זיך אין איין שעהנעם פריה-מאָרגען אַריינגעריסען אין גן-עדן, אַרויסגעטריבען פון דאָרטען אַלע צדיקים (אַ חוץ די אבות און אמהות, פאַר וועלכע זיי האָבען געלאָזען אַ חדר מיוחד), האָבען זיך דאָרטען בעזעצט, פערחאַפּט דעם לויתן, מיט דעם שור הבר מיט דעם יין המשומר און האָבען אָנגעהויבען לעבען אַ גוטען טאָג. אַ צוטריט צום גן-עדן האָבען זיי געלאָזען נאָר פאַר יענע צדיקים, וועלכע זענען מסוגל אָנצונעהמען די געשטאַלט פון מלאכים אָדער שרפים. נאָר היות ווי מען האָט דאָך נישט געקאָנט די אַלע איבריגע צדיקים לאָזען אין דרויסען, מחוץ למחנה, האָט מען פאַר זיי אָבגעגעבען עטליכע מדורים פון גיהנום. אַזוי אַז פון דערווייטען קוקענדיג קומט דאָס אויס, אַז איצט זענען אַלע, אי די צדיקים, אי די רשעים גלייך געוואָרען: אַלע אין גיהנום. נאָר אין תוך איז דאָס אַקוראַט קאַפויר. די רשעים פוילען טאַקי אין גיהנום, און פאַר די צדיקים האָט מען די מדורי גיהנום אַזוי איבערגעבויט און אַיינגעאָרדענט, אַז דאָרטען איז נישט ערגער ווי אין גן-עדן, אין איינִיגע פרטים נאָך אַפילו בעסער.

איך וועל דיר דאָ בקיצור בעשרייבען די אַלע זיעבען מדורי גיהנום, ווי איך האָב זיי געזעהן מיט מיינע אייגענע אויגען.

אין דעם ערשטען מדור איז ליכטיג און פרעהליך. עס שטעהען גאַנצע פעסער מיט יין המשומר, עס ליעגען שטיקער

לויתן און שור הבר און פעטע גענז, — אַלץ געבראַכטע פון גן=
עדן, — און מען עסט און מען טרינקט און מען איז זיך משמח.

אין דעם מדור זיצט די חברה „יחידי סגולה", פייערדיגע
חסידים און אנשי מעשה, וועלכע צייכענען זיך אויס מיט זייער
התלהבות. זיי שרייען נאָכאַנאַנד: „טאַטע פאָטער!" פאַלען זיעב=
ציג מאָל אין טאָג כורעים און זינגען מיט גרוים גדלות: „אתה
בחרתנו מכל העמים, אהבת אותנו, ורצית בנו". און אַז זיי
דערשפירען וואו דעם ריח פון אַ בעל=עבירה, הויבען זיי אָן צו
ליאַרעמען: „שפוך חמתך על הגוים אשר לא ידעוך!" אָדער
„ובכן תן פחדך!" אַז זיי ווערט אומעטיג, לויפען זיי אין די אַנ=
דערע מדורים, וואו עס געפינען זיך די אמת'ע בעלי=עברה'ניקעס,
וואַרפען אונטער האָלץ אין די קאַלך=אויווענס, שטעכען מיט
גאָפלען די בעלי=עברה'ס, וואָס בראָטען זיך אויף די סקאָוואָראָ=
דעס, און מאַכען קולות, אַז אין גיהנום איז דאָס פייער נישט
גענוג שטאַרק.

אין דעם צווייטען מדור איז כמעט אַזוי ליכטיג און פרעה=
ליך ווי אין דעם ערשטען, נאָר דאָרטען קומט אַלץ פאָר מיט
וועניגער גערודער. דאָרטען הערשט אַנ' ערב=יום=טוב'דיגע שטי=
מונג, ווי בשעת מען גרייט זיך צו אַ חתונה. דאָרטען זיצען פרומע
לייט, אַ ביסעל מתנגדים, וואָס האַלטען שטאַט; זיי אַלע געהערען
אָן צו דער חברה „גם=זו=לטובה", זיי שאָקלען שטענדיג צו מיט'ן
קאָפּ, באַמקען זיך און זינגען: „אדיר במלוכה" און האַלב פער=
גלאָצענדיג די אויגען שעפטשען זיי שטיל: „אתה אחד ושמך אחד!"

אין דעם דריטען מדור איז שוין אַ בין=השמשות'דיגע ליכ=
טיגקייט, דאָרטען זענען די טהירען האַלב אָפען אי רעכטס, אי
לינקס. אין דעם מדור זיצען לייט פון דער חברה: „שים נא ידך
תחת ירכי", דאָס זענען מיני אַנדרוגינים'ן (רחמנא לצלן!) — נישט
צדיקים, נישט רשעים; ביי אמת'ע חסידים זענען זיי פעררעכענט
פאַר די גרעסטע אַפיקורסים, און ביי די אַפיקורסים — פאַר פרומע
בטלנים. די לייט האַלטען אין דער רעכטער האַנד דעם „יורה
דעה" און אין דער לינקער האַנד — אַ „סוואָד זאַקאָן", זוכען אין

דער תורה אַ הכשר אויף חזיר עסען, זיי זידלען די רבנים און דינים און שטילערהייד זוכען זיי אַליין סמיכה אויף רבנות. האַלב טרויעריג האַלב פרעהליך זיצען זיי און זינגען צו שחרית: „שערי שמים פתח ואוצרך הטוב לנו תפתח!" און צו מעריב: „איכה ישבה בדד". אַרום דעם מדור דרעהען זיך אַפילו שוין אַרום מלאכי חבלה, נאָר זיי ריהרען נאָך דערווייל קיינעם נישט אָן.

אין דעם פיערטען מדור איז שוין פינסטער און ענג, דאָס איז שוין אַן'אמת'ער גיהנום, חאָטש נאָך אָהן קעסלען. נאָר מיט מלאכי חבלה, מיט ריטער און אַנדערע ענויים. דאָ זיצען בלויז עם-הארצים, קוקען אַראָב און פיהלען נישט די ערד אונטער די פיס. זיי שרייען מיט פיעל גרייזען, ווי עם-הארצים, אָדער מיט גרויס צער: „השמים שמים לד' והארץ נתן לבני אדם!"

די איבעריגע דריי מדורים, דער פינפטער, זעקסטער און זיעבטער, זענען בעהעפט אינאיינעם. דאָס איז שוין אַ גיהנום ווי אין „ראשית חכמה" איז בעשריבען. דאָ שטעהען קעסלען און קאַלך-אויוועגס. מען בראָט, מען קאָכט און מען רייסט פאַסען. אין די מדורים זיצען טאַקי יוסטע בעלי-עברה'ס, כופרים בעיקר, מומרים להכעיס. דאָ זענען פאַרהאַן אי רויטע יודעלעך, אי אַזעל-כע, וואָס זענען געזעסען אַ לאַנגע צייט הינטער די הרי חושך, אי אַלערליי אַנדערע עזות-פנים'ער. דאָ איז דער גערודער גרויס אָהן אַנ'ערך. און נישט קוקענדיג אויף די ענויים קשים, — קומען דאָ פאָר שאַרפע וכוחים און מחלוקת'ן. דעם ערשטען אָרט פערנעהמט דאָ די חברה „אין קמח אין תורה", וועלכע איז צו-טיילט אויף צוויי כתות. איין כתה שטעהט אויף דעם באָדען פון „נקדישך ונעריצך" און די אנדערע שטעהט אויף דעם באָדען פון „נעריצך ונקדישך" און מען קריעגט זיך צווישען זיך און יעדע כתה דרעהט אויף איהר שטייגער דעם נגון פון „תנו רבנן!" און אַלע אינאיינעם זינגען מיט גרויס אמונה און התלהבות „אץ קיצץ, בן קוצץ, קצוצי לקצץ, בדיבור מפוצץ, רצוצי לרצץ!" פערדולט קאָן מען ווע־ען!

אַ ביסעל אָן יער זייט האַלט זיך די חברה „האוחז ביד"

זי מאַכט נישט קיין איבעריגען ליאַרעם. איהרע גדולים האַלטען זיך ווי למד=וואו׳ניקעס, אַ ביסעל נסתר׳דיג. זיצען אין די ווינ=קעלעך און לערנען שטיל די הלכות פון „איזהו מקומן“ און פון „במה מדליקין“.

און חוץ זיי געפינען זיך אין די מדורים נאָך אַנדערע חברה׳ס, חברה „תהו ובהו“, חברה „הבל הבלים“, חברה „חאַפּ=לאַפּ“ וכו׳.

ווי דו זעהסט, ידידי שלומיאל, זענען די אמת׳ע כופרים בעיקר גאָר נישט אַראָבגעפאַלען ביי זיך. וואָס פאַר אַ פערקאָכטע הערצער דאָס זענען, אַ גוואַלד!

ממני ידידך מרדכי חב״ד ז״ל.

דער גיהנום.

(אַ קאַפּיטעל פון „אשמדאי“).

איבער אַלע זיבען הימלען,
איבער ד׳ר ערד און די מזלות׳
איבער אַלץ, וואָס גאָט דער הערשער,
דער אַלמעכטיגער און שטאַרקער,
האָט מיט גנאָד און מיט רחמנות
צי מיט שטאַרקען גרויסען כח
פון זיין גרימצאָרען בעשאַפען —
הערשט פון אייביג אונגעענדערט
נור דער קאַלטער און דער שטרענגער
פסק־דין : מדה כנגד מדה.
אַ גאָטס־פורכטיג־פרומער לעבען
ווערט בעלאָהנט מיט עולם הבא
אין דעם ליכטיגען גן עדן.
און פאַר עולה׳ס און עבורה׳ס
זיינען אָנגעגרייט די ליידען
פון די שבע מדורי גיהנום.

טיעף און פינסטער איז דער גיהנום!
דאָרטען העלפט שוין ניט קיין תשובה
און פון דאָרטען קען ניט גרייכען
צו די פיס פון גאָט דעם הערשער
ניט קיין טרעהר און ניט קיין תפילה.
דאָרטען בעט מען, ווי אַ חסד,

דעם ניט־זיין, דעם טויט דעם שטילען,
נור פאר זינדיגע אין גיהנום
האָט דער טויט שוין ניט קיין שליטה!
אונטער הילכיגען געלעכטער
פון סמאל און זיין כתה,
הערען דאָרטען זיך נור שטענדיג
זיפצען, קלאָגען און געשרייען.

צו די טויערען פון גיהנום
פיהרען פון דער וועלט דריי וועגען.
איין וועג ציהט זיך דורך די תהמים
פון די אַללע זיעבען ימים.
דורך דעם ווילדען טויטען מדבר
ציהט זיך, ווי אַ חרפה־צייכען
פון אַ תלין־שמיץ, דער צווייטער.
און דער דריטער וועג, דער שלימסטער,
ציהט זיך לאַנג און שווער און פינשטער
אונטער דר׳ערד צום טהיר פון גיהנום.
וואו עס זאָל אַ איד ניט שטאַרבען,
ווי ער קומט נאָר אָב ביים פטירה
אַלע בייזע חבלי מות
און דעם חיבוט פון דעם קבר,
מוז ער אונטער דר׳ערד זיך קייקלען
אָהן אַ וועג, אין טיעפען חושך,
רייסען זיך דורך הארטע פעלזען,
דורך מחיצות און דורך זומפּען,
ביז ער קומט אין ארץ ישראל,
און פון דאָרטען ציהט דער וועג זיך
אונטער זידענדען סמבטיון
אונטער אַלע הרי־חושך.

גיהנום

ביי די טויערען פון גיהנום
לויערען פיעל מחנות שדים.
זיי בעגעגען דעם זינדער
מיט א הילכיגען געלעכטער
און מיט ווילדע קולות: הב — הב!

קודם כל, פאר אלע ליידען,
מוז דער זינדער זאגען ודוי.
יעדער חטא און יעדע עולה,
וואס ער האט געטהאן ביים לעבען —
געגען גאט, צי געגען לייטען, —
וואו און ווען ער האט געטהאן עס,
מוז ער אלץ אליין דערצעהלען.
און דערביי, ווי ער דערמאהנט נאר
אן עבירה צי אן עולה,
ווערט דערפון א שד בעשאפען,
און ער פייניגט שווער דעם זינדער
פאר זיין אייגענער בעשאפונג.
ווי עס ענדיגט זיך אחודש
פון די גיהנום פורעניות,
ווערט דער גוף פון בעל עבירה
אויף די צייהן פון שלימסטען משחית
אין א דינעם שטויב צומאהלען,
און עס ווערט דער שטויב געווארפען
אין גן עדן אויף די וועגען,
וואו עס טרעטען די צדיקים.
נאכדעם ווערט דער גוף פון זינדער
אויף דאס ניי פון שטויב בעשאפען
און געבראכט צוריק אין גיהנום.

דורך די ביטערע געשרייען

הערט זיך שטענדיג אַ יללה:
„גאָט אין הימעל איז ווארהאַפטיג,
און ס'איז ווארהאַפטיג זיין משפט.
מיר, פאַר אונזערע עבירות,
האָבען רעכט פערדינט פורעניות.
גאָט זאָל זיין געלויבט אויף אייביג,
אונז זאָל זיין אַ שאַנד אין פנים!“

זעקס מעת־לעת, ביז שבת,
זידט און קאָכט און ברענט דער גיהנום
מיט דעם גרימצאָרען פון בורא,
און ער איז פערצווימט פאַר מחילה
און פערשלאָסען פאַר רחמנות.
ווי עס קומט נור אָבער שבת,
און מען הויבט אָן אין די שוהלען
זינגען הערליך „לכה דודי“,
ווערט דער גיהנום בערוהיגט.
עס פערשווינדען די משחיתים,
ס'ווערט געשטילט און ווערט פערלאָשען
פון די קאַלך־אויוועגס דער פייער,
און עס פליהט אַראָב אין גיהנום
פון דער הויך אַ מילדער מלאך,
וועלכער טראָגט אויף זיינע פליגלען
טרייסט און מנוחה און רחמנות.
און ער פאָכעט מיט זיין פליגעל
אויף די גופים די צובּרענטע,
און ער לינדערט זיי די ליידען,
און ער זאַלבּט זיי מילד די וואונדען
מיט גן־עדן אייל און בשמים,
און ער רוימט זיי איין מיט רחמים

דעם בטחון אויף מחילה.
און עס געהט אראָב פון הימעל
אויף די זינדער אַ מנוחה
און דער גייסט פון שבת קודש.
ווי נור אָבער אויפ'ען הימעל
טהוען זיך בעוויזען שטערען,
און, בעגלייט מיט אַ הבדלה,
געהט אוועק דער שבת קודש,
צינדט זיך ווידער אָן דער גיהנום
און עס פאַנגען זיך אָן ווידער
אַלע צרות און ענוים.

ניט פאַר אַלעמען אין גיהנום
ברענגט דער מלאך פון גן־עדן
אויף דעם טאָג פון שבת קודש
רוה און טרייסט און בשמים־זאַלבונג..
ווער עס האָט נור ביי דעם לעבען
מוטהוויליג פערשוועכט גאָט'ס נאָמען,
דער פערליערט אפילו שבת
די מנוחה — און עס ברענגט ניט
דער גן־עדן־מילדער מלאך
אין זיין מדור פון יסורים
ניט קיין טרייסט און ניט קיין באַלזאַם.

און אָט דאָס איז די בעשרייבונג
פון די שבע מדורי גיהנום:

ס'רופט זיך בור דער ערשטער מדור.
דאָרטען, אונטער גרויסע קעסלען,
ברענט אַ העליש־שטאַרקער פייער.
און עס פליעסען גרויסע טייכען

פול מיט זודיג'פּעך און שוועבעל;
ס'ליגען גליהענדיגע קויהלען,
גרויס ווי בערג, ווי פייער־פעלזען.
שדים, לצים און משחיתים
האָבען דאָרט אַ פּרצוף פּנים
פון נחשים ועקרבים,
און אַנטקעגען זייער אָנפאַל
העלפט שוין ניט קיין שום פערשפּרעכונג.
דאַ איז מדור הילכען קולות
פון יללות און געשרייען,
דאָרט אין קעסלען און אין פלאַמען
צאַפּלען זיך אין העכסטע ליידען
לעבעדיג פערברענטע גופים.
דאָרטען טרייבט אַ שד אַ זינדער,
טרייבט מיט פייערדיגע ריטער
אויף אַ קויהל, אַ באַרג פון פייער.
און ער קלעטערט אָהן אַ אָטהעם
ביז ער קומט צום רעכטען אויבען.
און פון דאָרטען פליהט ער האַסטיג
אין אַ ים פון פּעך און שוועבעל.
ווייטער צאַפּלען זיך דאָרט יענע,
וועלכע ווערען אויפגעגעסען
לעבעדיגערהייט פון ווערים;
זינדער וועלכע הייננען שטענדיג
אויף די פינגער, אויף די ג'דערים,
אויף דעם צונג, דאַס האַרץ, די אויגען.
און די עקדעשען און שלאַנגען
דרעהען זיך אַרום מיט אימפּעט,
און זיי ברענען מיט דעם עפּוש
און דעם גיפט פון זייער אָטהעם.

דאָ אין ערסטען מדור זענען
יענע זינדער, וועלכע האָבען
ניט מקים געווען ריכטיג
אַלע הייליגע מנהגים.
ווער עס האָט געלערענט תורה
אָהן כונה און התלהבות,
ווער עס איז ניט אויפגעשטאַנען
מיט אַן אָבשיי פאַר אַ זקן,
ווער עס האָט געשענקט אַן אביון
אַ נדבה, אַ מתנה
אָהן אַ סבר פּנים יפות.
דאָרטען ווערען אויך געפּייניגט
יענע ווייבער, וועלכע האָבען
ניט פערדעקט די האָר מיט צניעות,
און די קינדער ניט געלערענט
זאָגען מודה, לייענען „קריאת שמע“,
שרייען „אָמן, יהי שמי רבא“.

אין דעם צווייטען מדור, ש ח ת,
שטעהען אויסגעמישט צוזאַמען
בערג פון שנעע און בערג פון פייער,
און די שדים מיט די הערנער
שליידערען די זינדער איבער
נאָכאַנאַנד, פון שנעע אין פייער
און צוריק אין שנעע פון פייער,
און אין יעדער הרף־עין
ווערט דער גוף פון בעל עבירה
אי פערברענט, אי אויך פערפראָהרען.
שטענדיג איז ער דורכגעדרונגען
מיט אַ דורשט צו ליכט און וואַרעם,

מיט א דורשט צו קעלט און חשך.

דאָ אין מדור זענען יענע,
וועלכע האָבען זיך געספּקט
צווישען מצוות און עבירות,
לייכטזיניג דעם וואָרט געביטען,
שיחת חול גערעדט ביים דאווגען.
אויך די יעניגע וואָס האָבען
מיט א וואָרט, א שטות, א שפּיצעל,
שופך דם געווען דעם חבר,
אויף אזוי פיעל, אז אין פנים
האָבען זיך ביי איהם געביטען
פון בזיונות אלע פארבען.

דומה הייסט דער דריטער מדור.
דאָרטען אין א קאלטען, טויטען,
אונבעוועגטען, גראָהען שווייגען,
וועלכער איז געווען בעשאפען
איידער ס'איז א קול געבאָרען,
לויערט ווי א ווילדע חיה
דער משונה־גרויסער פחד,
און ער קוקט אויף אלץ אָהן אויגען,
מיט א בליק פון משוגעת.

דאָרטען אין דער טויטער שטומהייט
ווערט פערוועלקט דער שטארקסטער פייער,
הויבט אָן פוילען, ווערט פערשימעלט.
הארטע שטיינער, אייזען־פעלזען
ווערען אָן די גאנצע שטארקייט.
זיי צובּרעקלען זיך אויף שטיקער
און צושיטען זיך אָהן כח.

דורכגעדרונגען מיט דעם פּחד
פון דער אונבּעוועגטער שטומהייט,
הויבּט דער זינדער אָן צו בּרעכען
פון דעם אייגען גוף די ביינער,
נור כדי דעם טויטען שווייגען
מיט אַ קלונג צו איבּעררייסען.
נור עס העלפט ניט. אין דעם מדור
איז שוין יעדער קול געשטאָרבּען,
אָדער ניט געווען געבּאָרען.

דאָ אין קאַלטען שטומען מדור,
קומען אָבּ די בּעלי גאוה'ס,
וועלכע האָבּען מיט אַ שטאָלצען
און רמאות־פרומען שווייגען
צוגעדעקט דעם פּוסטען נפש;
וועלכע האָבּען אָהן רחמנות
צוגעקוקט אויף פרעמדע ליידען,
ווער עס האָט דעם לאו פערגעסען
פון „לא תלין פּעולת שכיר";
ווער עס האָט אָהן שאנד געגעסען
און געטרונקען און געהוליעט
אין דער סביבה פון אביונים.

ט י ט ה י ו ן — הייסט דער פערטער
פון די שבע מדורי גיהנום.
שטיל, פּאַמעלעך, אָהן אַן אויפהער,
ווערט דער זינדער איינגעזונקען
אין אַ זומפּ פון שווערען עפּוש..
שטענדיג זוכט ער זיך אַ אנהאַלט.
כאָטש אַ תקומה אויף אַ רגע,
נור ער טהוט עס ניט געפינען.

שטענדיג זעהט ער פאַר זיך נאָהענט
פעלזען, צווייגען, שטאַרקע צוימען,
אָבער ווי ער שפּרייט די האַנד אויס,
ווערען זיי פון איהם פערשוואונדען.
הונדערט טויזענד הענד פון לצים
טהוען האַסטיג איהם דערלאַנגען
אויף אַן אָנהאַלט שטאַרקע שטעקענס.
ווי ער וויל זיי אָבער נעהמען,
ווערען זיי, ווי דאַרע צווייגען,
גלייך צוּבראָכען און צושאָטען,
און ער זינקט און זינקט איין אַבּגרונד:
אָהן אַן אויפהאַלט, אָהן אַ תקומה.

אין דעם מדור זינקען יענע,
וועלכע האָבען פאַלש געשוואָרען
ניט דערלאַנגט אַ האַנד פון שטיצונג
מידע, אָרעמע און שוואַכע;
מוטהווילליג, מיט עזות מצח
זיך געוואָרפען פון דעם הויכען
תורה־פעסטונג אין דעם שווארצען
טיעפען אַבּגרונד פון די הקירות:
די וואָס האָבען מיט אַ חניפה,
מיט אַ בּליק, אַ וואָרט, אַ תנועה.
אָרענטליכע ווייבּער, בתולות,
אָנגערעדט צו בּייזע מעשים

שאול — הייסט דער פינפטער מדור.
דאָרטען פלאַקערען און ברענען
פינף־ערליי להבה־פייערס.
פליסיג איז דאָס ערשטעס פייער
ס'רעש'ען פייערדיגע טייכען

און זיי פליסען מיט א שטורעם
אין די פייערדיגע ימים.
צווייטענס. טראגען אום זיך דארטען
פייערדיגע שטורעם־ווינטען.
דריטענס.זענען דארט פערהאנדען
גרויסע שרעקליכע מדבריות
פול מיט פייער־זאמד, ווי פונקען,
וועלכער הויבט זיך אויף און טראגט זיך
אין געדיכטע פייער־וואלקענס.
ס'פאלט ווי שנעע־פלאקען דער פערטער,
און בעדעקט אי בערג, אי טהאלען
מיט א ווייסען קאלטען פייער.
און דער פינפטער איז א שטילער,
א פערגליווערטער. א בלאהער.
ער איז שרעקליכער פון אללע:
ער פערצעהרט מיט פייער — פייער
דא. אין פייערדיגען אבגרונד
ווערט דער זינדער אנגעגאסען,
ווי מיט בלוט, מיט פלאמען פייער,
וועלכע, פליסענד אין די אברים,
שטורמען דארט מיט אללע לײדען
און מיט העלישע יסורים.
און עס פלאקערען און ברענען
אין דעם זינדער שווארצע תאות,
שרעקליכע און אונגעשטילטע.
דארטען קומען אב די זינדער,
וועלכע האבען נאכגעגעבען
זייער גוף און גראבע תאות,
ניט געפאסט דעם טאג יום כפור,
און געגעסען, ווי ערלים,

טריפה און אום פסח חמץ.
דאָרטען ווערען אויך געפּייניגט
די וואָס האָבען ביי אביונים
בלוט געזויגען דורך הלואות,
און פון פרעמדע שוויס און אַרבּייט
אָנגעקליבען זיך פערמעגענס.
ווער עס האָט מיט בייזען ווילען,
צי אַליין, צי דורך אַ צווייטען,
בלוט אונשולדיגעס פערגאָסען;
די וואָס האָבען קינדער־זכרים
ניט אַריינגעפיהרט דורך מילה
אין דער אידישער קהילה;
יענע ווייבּער, וועלכע האָבען
ניט געהיט דעם דין פון נידה.

אין דעם זעקסטען פון די שבע
מדורי גיהנום, צ ל מ ו ת,
הערשט אַ וויסטע אונבּעגרענצטע
פינסטערע און טויטע פוסטהייט,
אָהן אַ גרונד און אָהן אַ אָנהויב,
וועלכע איז גיווען בעשאַפען
פאַר די ששת ימי בראשית.
אין דעם מדור אָהן אַ שטח
זעהט פאַר זיך דער זינדער שטענדיג
אונגעענדערט זיך אַליין נור,
שטענדיג איז ער דורכגעדרונגען
מיט אַ דורשטיג־ווילדער שטרעבונג
זיך אין זיך אַליין בעהעפטען.
נור ער קען זיך ניט דערגרייכען
און ער וויים ניט און פערשטעהט ניט:

גיהנום

ווער זשע איז ער? דער צי יענער?
אָדער ביידע זענען מעהר נישט
ווי אַ דמיון פון אַ דריטען?

דאַ. איז מדור פון צלמות.
קומען אָב די זינדער, וועלכע
האָבען זיך אליין גענומען
ביי אַ קלאָרען זין דעם לעבען,
די וואָס האָבען מיט לצנות
צי מיט ספקות, צי מיט יאוש,
ביי דעם אנדרען אין הארצען
אויסגערוימט, געטויט אויף אייביג
די אמונה אין דעם בורא,
אין גערעכטיגקייט און אמת.
ווער עס איז געווען אמסור,
ווער ס'האָט פאַלש געוויזען עדות
און אַן אונשולדיגען מענשען
אומגעבראַכט, פערשמוצט דעם נאָמען
דורך אַ ליגען צי אַ בלבול.
ווער עס האָט דורך זנות און עולות
אָבגעמעקט ביי זיך פון פנים
גאָט דעם הערשער'ס דמות און צלם.
דאָרטען ווערען אויך געפייניגט
יענע שופטים, וועלכע האָבען,
צי פאר שוחד, צי פון פחד,
פאַלש און אונריכטיג גע'משפט
און מיט זייער שווארצער פאַלשהייט
צוגעדעקט די בייזע מעשים
פון געוועלטיגע און רייכע.
יעדער מאָל, ווי נור אַ שופט

ניט ארויס א פאַלשען פסק־דין,
הויבט אָן ציטערען ביין בורא
אין דער רעכטער האַנד דער זיעגעל
מיט דעם טיעפען אויפשריפט אמת.

איז דער זיעבעטער און לעצטער
פון די שבע מדורי גיהנום
האט קיין נאָמען ניט... פערגעסען...
איז דעם גיהנום א גיהנום.
און א טויטער שטומער חושך
וועלכער איז נור דאָ פערבליבען
פון די ששת ימי בראשית,
א געדיכטער תהום פון חושך,
וועלכער איז אין שטאַרקען שלומער
ווי א פעלזענשטיין פערגליווערט.
און עס ברענט אין איהם און פלאַקערט
מיט א העליש שווארצען פייער
גאָט דעם פורכטבאַרענ׳ס נקמה
און זיין גרימצאָרען דער גרויסער.

דאָרטען קאָכען זיך אין קעסלען
אין א זידענדיגען עפּוש
די, וואָס האָבען גאָט געלעסטערט
און פערשוועכט זיין הייליג־ריינעם
און אַלמעכטיג־שטאַרקען נאָמען.
פאַר די כופרים פון דעם מדור
טהוט ביי גאָט זיך ניט דערוועקען
קיין שום שוואַכער פונק פון רחמים.
ס'איז ניטאָ פאַר זיי קיין שבת,
ניט קיין יובל, ניט קיין שמטה.
און צו זייער שטראָף אין גיהנום

גיהנום

איז ניטאָ קיין סוף אויף אייביק.
אַז די וועלט וועט חרוב ווערען,
וועט זיך גאָט אפילו דערנמאָלט
אויף די כופרים ניט דערמאָהנען!
און עס שוועבט אַ שוואַרצער פייער
אויף די טויער'ן פון דעם מדור,
און אין פייער — טויטע ווערטער:
„גאָט'ס פערגעסענע אויף אייביג
אין דעם טיעפסטעז תהום פון חושך...".

Книжный складъ „ЭЗРО“.

С.-Петербургъ, Садовая, 52. Тел. 542- 68.

Изданія собственныя и помѣщенныя на складѣ:

	ЦѢНА. р.	к.
Карпелесъ, Г. Професс. Исторія еврейск. литературы, 2 т.	6	—
Дубновъ, С. М. Всеобщая исторія евреевъ, 3 т.	7	—
Его-же. Письма о новомъ и старомъ еврействѣ	1	20
Его-же. Учебники еврейской исторіи, 3 части, каждая по	—	50
Флавій-Іосифъ. Іудейскія древности, 2 т.	4	—
Его-же. Противъ Апіона	—	75
Генкель, Г. Саадій Гаонъ, знамен. ученый X-го вѣка	1	—
Еврейская библіотека, 10 том. Историко-литер. сборн.	10	—
Сарронъ. Сборникъ исторіи, литер. и обществ. жизни	2	—
Сборникъ „Помощь“	1	50
Пережитое. Сборники обществ. и культ. исторіи евреевъ, I, II и III т.	6	—
Каждый томъ въ отдѣльности	2	50
Дейтшъ. Талмудъ, этюдъ	—	25
Лацарусъ, проф. Этика іудаизма	1	50
Леруа Болье. Евреи и антисемитизмъ	1	50
Его-же. Власть денегъ	1	—
Лурье, С. Пятикнижіе и новѣйшій антисемитизмъ	—	30
Бруцкусъ, Б. Професс. составъ евр. населенія Россіи	1	—
Его-же. Статистика евр. населенія Россіи	1	—
Марголинъ, С. Еврейскія кредитныя коопераціи	1	—
Труды съѣздовъ по професс. образованію евреевъ	1	—
Маргулисъ, М. Г. Современныя опасенія западно-европ. евреевъ	—	40
Его-же. О давности владѣнія недвижим. по Талмудич. праву	1	—
Шерешевскій. О книгѣ кагала	—	25
Лапинъ. Настоящее и будущее колонизаціи евреевъ	—	25
Оршанскій. Евреи въ Россіи, очерки и изслѣдованія	2	—
Прайсъ. Евреи въ Америкѣ	—	75
Земцовъ. Еврейскіе крестьяне	—	50
Флисфедеръ, Др. Евреи и ихъ ученіе объ иновѣрцахъ	1	—
Его-же. Еврейскій вопросъ передъ судомъ исторіи	1	—
Совѣщаніе еврейскихъ обществ. дѣятелей въ г. Ковнѣ	—	80
Котикъ, А. Вопросъ о языкѣ, сборникъ статей	—	30
Найхинъ, Г. Сборникъ законовъ о евреяхъ	—	35
Пинкусъ. Авто-эмансипація, 3-е изд.	—	12
Лстуновъ, Р. Письмо Валаама къ русскимъ юдофобамъ	—	15
Грецъ, Г., проф. Исторія евреевъ, т. V (удешевл.)	—	50
Его-же. „ „ „ VI „	—	50
Его-же. „ „ „ X „	—	50
Его-же. „ „ „ XI „	1	—

Беллетристика:

	ЦѢНА. р.	к.
Ан—скій. Разсказы, т. I-й	1	—
Бенъ-Ами. Разсказы, т. I-й	1	25
Богровъ, Memorien eines Juden (на нѣм. языкѣ) 2 т.	1	—
Его-же. Пойманникъ	—	40
Буки-Бенъ-Іогли. Мысли и грезы	1	—
Бернштейнъ. Менделе Гибборъ и Фейгеле Магидъ, ром.	—	75
Вассерманъ. Цирндорфскіе евреи, ром.	1	25
Гаррисъ. Заблудшій, ром.	1	—
Зангвилль, И. Дѣти и внуки гетто, 2 т.	2	00
Зискандъ, Д. Рабби Мейеръ изъ Ротенбурга	—	10
Компертъ. Безъ разрѣшенія	—	10
Леванда. Очерки прошлаго	—	50
Леви, Э. Рубенъ Саксъ, ром. изъ аристокр. жизни евреевъ	—	50
Мордовцевъ. Между Сциллой и Харибдой	—	40
Неглуховскій. Повѣсти и разсказы	—	75
Оржешко, Э. Звенья, разсказъ	—	7
Перецъ, Л. Разсказы, т. I	1	25
Пинскій, Д. Погромные дни, пьеса 4 дѣйств.	—	20
Полуковскій. Изъ нашего прошлаго, 3 поэмы	—	25
Рабиновичъ. Полное собраніе сочиненій, 3 т.	5	—
Ривесманъ, М. Еврейскимъ дѣтямъ, разсказы и сказки	—	40
Сборникъ стихотвореній на еврейскіе мотивы	—	15
Ротманъ. Въ духѣ времени, романъ	1	—
Сувальскій. Римская имперія и евреи	—	12
Францозъ, К. Э. Сендеръ Глатейзъ, ром.	1	50
Его-же. Юдифь Трахтенбергъ	—	75
Его-же. Мельпомэна	—	45
Фругъ, С. Г. Полное собраніе сочиненій	2	—
Эберсъ. Іисусъ Навинъ, библ. ром.	1	—
Ярошевскій. Выходцы изъ Межеполья, ром.	1	50
Его-же. Граница	1	50
Ю. Г. Іуда Маккавей, историч. очеркъ	—	10
Ривкинъ, М. Д. Братская могила, Житом. быль, съ рис.	—	10
Его-же. Инвалидъ, разсказъ	—	5
Его-же. Н. Л. Наумовъ-Коганъ	—	8
Его-же. Старая Арфа, разсказъ для дѣтей, изд. II-е	—	5
Перецъ, Л. Штраймель	—	5
Его-же. Гнѣвъ еврейки и смерть музыканта	—	5
Шолемъ-Алейхемъ. Доктора	—	5

Въ Книжномъ складѣ „ЭЗРО“ имѣются для продажи всѣхъ изданій книги на древне-евр., разговорно-евр. и русско-евр. языкахъ. Принимаются порученія по выполненію заказовъ различныхъ др. книгъ. Перепродавцамъ и библіотекамъ скидка.

14087

אדרעס:

Verlag und Buchhandlung
„ESROH“
Petersburg Sadowaja 52.

Издат. и книжн. магазинъ
„ЭЗРО“
СПБургъ, Садовая 52.

Телефонъ 542—68.

פרייז 1 רובל, אין פראכט-באנד 1.40 רובל,
אין אמעריקא 55 סענט.